

Pavol Frič a Martin Vávra

TŘI TVÁŘE
KOMUNITNÍHO
DOBROVOLNICTVÍ:
NEFORMÁLNÍ POMOC,
ORGANIZOVANÁ PRÁCE
A VIRTUÁLNÍ AKTIVISMUS

PAVOL FRIČ
A MARTIN VÁVRA

**TŘI TVÁŘE
KOMUNITNÍHO
DOBROVOLNICTVÍ:**

**NEFORMÁLNÍ POMOC,
ORGANIZOVANÁ PRÁCE
A VIRTUÁLNÍ AKTIVISMUS**

AGNES, HESTIA
Praha 2012

Práce na publikaci iniciovalo a finančně podpořilo HESTIA - Národní dobrovolnické centrum v rámci evropského projektu z výzvy Flagship „Dobrovolnictví pro všechny“.

Publikace vznikala také jako součást Výzkumného záměru: „Rozvoj české společnosti v Evropské unii – výzvy a rizika“, MSM0021620841 řešeného FSV a FF UK Praha v letech 2005 – 2011.

© Pavol Frič a Martin Vávra, 2012

© HESTIA, Praha 2012.

© AGNES, Praha 2012

ISBN 978-80-903696-9-6

OBSAH

Úvod	7
1. Komunita a dobrovolnictví	11
1.1. Co je komunita?	11
Trocha historie nikoho „nezabije“	11
Definice	15
Komunita a sociální kapitál	19
Komunita a veřejná politika	23
1.2. Co je komunitní dobrovolnictví?	27
Definice	27
Komunita a motivace k dobrovolnictví	30
Typy komunitního dobrovolnictví	31
2. Tři tváře komunitního dobrovolnictví v datech	37
Historické kořeny	37
Cíle a zdroje analýzy dat	42
2.1. Neformální komunitní dobrovolnictví	45
Základní zjištění	46
Sociálně-demografické znaky neformálních komunitních dobrovolníků	50
Intenzita neformálního komunitního dobrovolnictví	54
Struktura neformálních dobrovolnických aktivit	57
Motivace neformálních komunitních dobrovolníků	59
Sociální kapitál neformálních komunitních dobrovolníků	62

2.2. Formální komunitní dobrovolnictví	69
Komunitní organizace a formální dobrovolníci	69
Základní zjištění	72
Komunitní zakotvení dobrovolnických organizací	74
Styl formálních komunitních dobrovolníků	75
Struktura formálních dobrovolnických aktivit	77
Motivace formálních komunitních dobrovolníků	82
Sociální kapitál formálních komunitních dobrovolníků	86
2.3. Virtuální komunitní dobrovolnictví	95
Vlažní a zapálení virtuální aktivisté	95
Základní zjištění	97
Sociálně-demografické znaky virtuálních dobrovolníků	100
Virtuální aktivisté a občanské organizace: symbióza anebo konkurence?	104
Sociální kapitál virtuálních aktivistů	110
Závěr	115
Literatura	125
Rejstřík	135
– jmenný	135
– věcný	136

ÚVOD

Žijeme v těžkých a nejistých dobách překotného rozvoje globalizovaného světa, kdy se ekonomické a sociální problémy na jednom konci planety rychle přelévají i do těch nejzapadlejších koutů na jejím opačném konci. Souběžně s rozmachem globalizačních procesů dochází k oslabování sociálního státu, který by měl dopady těchto problémů na životy běžných lidí tlumit. Stát právě pod tlakem globalizace ztrácí své rozhodovací pravomoci a přitom musí řešit stále narůstající množství palčivých společenských problémů. Proto stát již delší dobu hledá spásu ve spolupráci se soukromými organizacemi, které na sebe přebírají značnou část jeho agendy. Příliš to ale nefunguje, soukromý sektor prožívá jednu krizovou vlnu za druhou a musí spoléhat na pomoc státu. Současnou situaci charakterizuje obecná krize důvěry způsobená nezodpovědným chováním top manažerů v soukromé sféře i politiků ve sféře veřejné a také bezradností ekonomických expertů nad otázkou co dělat, abychom se už konečně té krize zbavili. Nelze se ani moc divit, že v čase nejistoty, kdy je zřejmé jen to, že selhal jak státní paternalismus, tak i neoliberalismus, se znovu ozývá volání po návratu tradičních hodnot, rozvoji svépomocných aktivit a solidarity na bázi komunitních vztahů. Vždyť „komunita tady byla vždycky“ a pomáhala lidem přežít těžké časy díky vzájemné pomoci, kterou jsou její členové ochotni dobrovolně poskytnout ostatním členům. V komunitě si lidé důvěřují. Komunita občanů, sousedů či přátel představuje přirozené prostředí pro jejich dobrovolnou účast na řešení palčivých problémů. Komunita v sobě obsahuje zásoby vzácných lidských zdrojů, které chybí při zvládání problémů, jež sebou globalizace přináší. Paradoxně tak právě globalizace dnes otevírá možnosti emancipace lokálních komunit jako svébytných subjektů společenského života národních společností. Naděje na řešení dnešní ekonomické a politické krize, spojené s všudypřítomným problémem nedůvěry, jsou stále častěji vkládány do budování společnosti komunit jako alternativy (protiváhy) sociálně rozrušené konzumní turbospolečnosti, jejíž postkomunistickou odnož dnes a denně prožíváme i v Česku.

Budování společnosti komunit, které posiluje schopnost obcí a měst rozvíjet se díky mobilizaci svých vlastních lidských zdrojů, je masivním trendem prosazujícím se ve veřejné politice postindustriálních společností minimálně v posledních dvou desetiletích. Masovou podobu nabral tento trend i v České republice. Lehce se o tom může přesvědčit každý s pomocí Internetu. Vyhledávač Google po zadání hesla „komunitní centrum“ vygeneruje více než milion výsledků za první desetinu sekundy. Vypadá to tak, že téměř každé, menší či středně velké město u nás má alespoň jedno komunitní centrum a ty větší i několik. I když společnost komunit vzniká v Česku mimo pozornost hlavních masových médií, pomalu, ale jistě zapouští své kořeny do komunistickou

ideologií zdevastovaného povědomí občanů. A to i navzdory tomu, že Česko není šampionem lokálního patriotizmu ve střední Evropě – velmi blízký vztah ke svému městu má necelá polovina (47%) občanů ČR (pro srovnání v Rakousku je to 62% a v Maďarsku 52%). Navíc Češi nejsou ani příliš dobří sousedé – k sousedům ve svém bydlišti pociťuje velmi silnou příslušnost jen 16% z nich.¹ Plně svým sousedům důvěřuje jen čtvrtina (26%) občanů ČR (Tuček 2011:122).

Jak se dá spolehlivě zjistit, jestli rezidenční celky (vesnice, sídliště, městské čtvrtě, celá města) fungují jako skutečné komunity, jejichž členové sdílejí navzájem své osudy a aktivně přispívají ke společenskému životu uvnitř těchto celků? Jedním z hlavních ukazatelů kvality komunitního života je míra dobrovolnictví, které je zaměřeno na rozvoj komunity a jejích členů. Hlavním tématem této publikace je dobrovolnictví vázané na komunitu. Jeho rozsah, intenzita a charakter vypovídají o tom, jak daleko Česko dospělo na cestě budování společnosti komunit. Tyto parametry komunitního dobrovolnictví zatím nebyly dostatečně prozkoumány, nicméně už teď můžeme říct, že i když se tvář českého dobrovolnictví neustále mění, jeden rys je na ní stabilní – její převažující komunitní zarámování (Frič, Pospíšilová a kol. 2010).

Historie českého komunitního dobrovolnictví sahá hluboko do minulosti. Organizované dobrovolnictví zaměřené na podporu lokálních komunit tady bylo už dávno před Sametovou revolucí i před nástupem totalitní vlády komunistické strany. O dlouhé tradici neorganizované, spontánní sousedské výpomoci, či pomoci v nouzi lidem mimo rodinu v malých lokálních komunitách ani nemluvě. Navzdory komunistické represí vůči projevům autentické občanské společnosti, organizovaná forma komunitního dobrovolnictví přežívala díky aktivitám místních zájmových organizací hasičů, zahrádkářů, včelařů, sportovců či myslivců. Na jejich půdě se i za socialismu řešily osobní i místní problémy, které si vyžadovaly dobrovolnou pomoc zainteresovaných občanů, členů organizací, přátel a kamarádů. Členové těchto organizací se starali také o lokální společenský život (pořádali výstavy, bály a plesy, udržovali místní zvyky a tradice). Aktivita tohoto typu měly silný komunitní rozměr, často s generačním akcentem. S pádem komunistického režimu se komunitní organizace tohoto typu vyrovnaly velmi dobře. Naprostá většina z nich zůstala členem velkých svazů, které vznikly za socialismu, ale zároveň se formálně zaregistrovala a získala vlastní právní subjektivitu. V podstatě se dá říct, že po sametové revoluci proběhla tichá renesance komunitního dobrovolnictví na bázi činnosti sportovních, rekreačních a hobby organizací. Tato forma komunitního dobrovolnictví nejenže ustála pád komunismu, ale v současnosti tvoří páteř dobrovolnictví v České republice (Frič, Pospíšilová 2010: 61)

1) Tyto údaje pochází z reprezentativního kvantitativního výzkumu CESES pod názvem: „Veřejnost a modernizace“. Terénní sběr dat uskutečnila agentura Factum Invenio. Celkem bylo dotazováno 2353 respondentů vybraných formou náhodného výběru.

Zásadní vývojové změny českého dobrovolnictví korespondují se změnami ve společnosti vyvolanými modernizačními procesy a politickými otřesy, na které jsou novodobé dějiny české společnosti poměrně bohaté. Např. pád socialismu odstranil ideologizaci a mandatorní povahu dobrovolnictví. Došlo k zániku státem štědrě dotovaného socialistického soutěžení a socialistická organizační infrastruktura dobrovolnických aktivit se naprosto zhroutila - dobrovolnictví na pracovištích zcela zaniklo. Po roce 1989 vzniká nový typ manažersky řízeného dobrovolnictví, v němž se rozvíjí autentické dobrovolnické aktivity na profesionálním základě. Tzv. welfare (sociální, zdravotní, vzdělávací) služby sice i dnes stále z větší části poskytuje stát, ale počet občanských organizací a dobrovolníků v této oblasti narůstá a dobrovolnický sektor se vnitřní strukturou začíná přibližovat svým západním vzorům. Samozřejmou součástí této struktury je i komunitní dobrovolnictví. Komunity znevýhodněných, diskriminovaných, zdravotně postižených, marginalizovaných či sociálně vylučovaných občanů jsou v současnosti standardním předmětem i cílem dobrovolnických aktivit iniciovaných občanskými organizacemi. V současnosti se formuje nová tvář českého dobrovolnictví spojená s prudkým rozvojem elektronických komunikačních technologií. Jde o tzv. virtuální dobrovolnictví rozvíjející se v rámci virtuálních komunit vznikajících na Internetu a často dosahujících celonárodních i globálních rozměrů. Jejich popularita narůstá téměř každým dnem hlavně u mladých lidí, kteří je spojují nejen s poskytováním služeb ale i se zábavou a občanským aktivismem zacíleným na otázky aktuálního společenského dění.

Fenomén virtuálního dobrovolnictví, profesionalizace dobrovolnických služeb v oblasti sociální a zdravotní péče, kontinuita dobrovolnictví v zájmových organizacích společně se spontánní neformální pomocí či sousedskou výpomocí formují současnou tvář českého dobrovolnictví a zároveň se podílejí na budování komunitního života (služeb, zábavy, rituálů, vzdělávání ...) v české společnosti. Charakter základních parametrů jednotlivých typů dobrovolnictví a vzájemné vazby na různé druhy komunit jsme se pokusili zachytit v této publikaci. Její strukturu tvoří dvě hlavní části: 1. teoretická a 2. empirická. V první části čtenáře seznamujeme s koncepty komunity a dobrovolnictví, s jejich definicemi, typologií a vývojem, který tyto koncepty doznaly za posledních více než sto let. Druhá část začíná stručným přehledem vývoje komunitního dobrovolnictví v ČR a popisem metodologie sběru empirických dat. Největší prostor je ale věnován sekundární analýze dat získaných reprezentativním kvantitativním výzkumem, jehož původním cílem bylo identifikovat vzorce a hodnoty dobrovolnictví v české společnosti (Frič, Pospíšilová a kol. 2010). Jednotlivé kapitoly této části pokrývají tři základní typy komunitního dobrovolnictví: 1. neformální, 2. organizované a 3. virtuální. Každý z nich reprezentuje svébytnou tvář komunitního dobrovolnictví a je předmětem samostatné analýzy.

1.

KOMUNITA

A DOBROVOLNICTVÍ

2.1. Co je komunita?

Trocha historie nikoho „nezabije“

Termín „komunita“ pochází z latinského základu „communitatem“, což znamená následovnictví. V češtině tento termín nejčastěji používáme k označení společenství lidí spojených určitými sociálními a emocionálními vazbami.² Nicméně v běžné mluvě se slovo komunita u nás téměř nevyskytuje. Je součástí spíše akademických diskusí a expertního jazyka veřejné a sociální politiky (zaměřené např. na komunitní rozvoj, etnické skupiny a menšiny). Ve společenských vědách se tento termín objevil již koncem devatenáctého století v souvislosti s potřebou vysvětlit problémy sociální soudržnosti industriálních společností v západní Evropě a v USA. Byl to významný německý sociolog Ferdinand Tönnies, který ve své práci „Gemeinschaft und Gesellschaft“³ publikované v r. 1887, jako první dal do protikladu soudržnou tradiční rurální pospolitost (gemeinschaft) a fragmentovanou, racionálně organizovanou společnost (gesellschaft) moderního věku. Tönnies v povědomí širší odborné veřejnosti odstartoval nostalgický příběh rozpadu tradiční rurální komunity jako do nenávratna se ztrácejícího sociálního ráje, jehož obraz se skládal z mnoha malých vesnických komunit, které svým členům poskytovaly mikrosvět plný stabilních a lidsky proteplených sociálních vazeb rodinného, příbuzenského a sousedského charakteru. Tento sociální ráj se postupně hroutí pod náporom vítězících procesů industrializace, urbanizace, sekularizace a individualizace, které sice přinášejí emancipaci jednotlivce v jeho vztahu ke komunitě, ale nenabízejí adekvátní odpověď pro řešení otázky zachování sociální soudržnosti ve společnosti. Smutným na tomto příběhu má být právě to, že svět rurálních komunit je nahrazován něčím sociálně méně hodnotným, tj. sociálně chladným (neosobním, emocionálně neutrálním, odcizeným) světem moderních měst a institucí masové společnosti s vysokou mírou prostorové mobility, sekularizace, profesionalizace a masové komunikace.

- 2) Například Velký sociologický slovník za synonyma termínu „komunita“ považuje pojmy „společenství“ a „pospolitost“ a komunitu definuje jako: „sociální útvar charakterizovaný jednak zvláštním typem sociálních vazeb uvnitř (mezi členy), jednak specifickým postavením navenek, v rámci širšího sociálního prostředí.“ (Keler J. 1996: 512).
- 3) Do anglického jazyka překládané jako „Community and Society“.

Mýtus komunity jako ztraceného sociálního ráje byl poněkud modifikován v práci francouzského sociologa Emila Durkheima „Společenská dělba práce“, kterou vydal již v roce 1893. Zabýval se v ní vývojem sociální integrace moderní společnosti, který chápal jako dělbu práce generovaný proces postupného nahrazování mechanické solidarity (zděděné z tradiční společnosti s méně rozvinutou dělbu práce) solidaritou organickou, která je charakteristická pro společnost industriální s vysokou mírou dělby práce. Mechanická solidarita je založena na (mechanické) podobnosti jednotlivců, tj. na hodnotové shodě členů komunity a jejich plné identifikaci s kolektivním vědomím komunity. „Ve společnostech, kde je tato solidarita velmi rozvinutá, jednatel již nepatří sám sobě... je doslova věcí, jíž disponuje společnost“ (Durkheim 2004: 114). Naproti tomu organická solidarita generovaná postupující specializací pracovních aktivit jednotlivců je založena na jejich hodnotové diferenciaci, smluvních vztazích a kooperaci profesních, resp. zájmových skupin. Tento typ solidarity respektuje soukromí jednotlivce (umožňuje mu vymanit se ze všudypřítomné sociální kontroly rurální komunity) a podporuje růst jeho občanské svobody. Durkheim nepovažuje organickou solidaritu za lepší než je mechanická solidarita. Jenom říká, že se změnou typu společnosti se mění i typ sociální soudržnosti. V podstatě tím naznačuje, že nová moderní společnost je schopná vytvořit i nový typ komunity, která již není tak silně územně (geograficky, sídelně) determinována, uzavřená a jednotná a získává více zájmových a organizačních prvků. Nová zájmová komunita nepohlcuje sociální život jednotlivce totálně, ale ponechává mu prostor pro členství v jiných komunitách. Jednatelci mohou být současně členy vícero komunit. Díky specializaci lidé více vyhledávají sobě podobné mimo těsné sousedství svého bydliště. Vznikají distanční, geograficky rozptýlené komunity či „komunity na dálku“ (long-distance communities) skládající se z osob, které se osobně (tváří v tvář) potkávají jen občas, ale díky poště, telefonu či faxu jsou téměř v každodenním kontaktu. Sdružují se, a zakládají organizace na ochranu svých speciálních zájmů. Jak o něco později poznamenává MacIver, prostorově definovaná komunita v moderní společnosti permanentně „probublává v asociaci“ (MacIver 1970: 22-24, původně vyšlo 1917) A jsou to především samosprávné a neziskové organizace (občanská sdružení), které se v moderním věku nejvíce podílejí na (sa)moregulaci života komunity, reprezentují její zájmy a udržují její étos a identitu.

Malá, sídelní či lokální komunita, která přežila zánik tradiční společnosti, se sice změnila (už není tak jednotná, uzavřená a familiární jako bývala), ale funguje dál. Stále zůstává symbolem společenství, kde se všichni znají, kde panují vztahy vzájemné důvěry, reciprocity, resp. občanské výpomoci. I v období nástupu a rozvoje industriální společnosti si podržela aureolu přirozeného sociálního prostředí nezbytného pro morálně a emocionálně zdravý život člověka, jemuž poskytuje bezpečí, materiální a sociální oporu v těžkých časech nedostatku, nebo když musí čelit důsledkům způsobených širšími společenskými otřesy.

Vždy, když sociální emancipace jednotlivce překročí jistou mez, nebo se objeví problémy odcizení, vykořeněnosti, atomizace společnosti a oslabování její sociální soudržnosti, jsme svědky volání po návratu ke komunitě. Obroda komunity má zajistit humanizaci moderního světa, revitalizaci morálky a občanských ctností. Na obhajobě těchto hodnot se zrodil „komunitarismus“, tj. široký sociálně-filozofický proud myšlení oponující aktuálně převládající vlně liberalismu v západním světě. Komunitarismus se snaží zdůraznit nezbytnost komunity v moderní společnosti a posílit její roli jako protiváhy k procesům liberalizace a individualizace, které podle něj způsobují neúměrné rozvolňování sociální soudržnosti mezi lidmi. Podle komunitariánů by společnost měla fungovat jako jednota plurality komunit, tj. společnost sama by měla být komunitou lidí sdílejících určité morální zásady, hodnoty a občanské ctnosti. Komunitariáni umísťují zdravé fungování komunit do občanské společnosti a vyzvedávají přínos občanských organizací (sdružení) pro komunitní život a zachování občanských ctností. Připomínají, že individuální svobody a zájmy musí být v rovnováze se sociální zodpovědností jednotlivců a soukromých firem. Jeden z čelních představitelů tohoto proudu myšlení, americký sociolog Amitai Etzioni, rozšiřuje perspektivu sociální zodpovědnosti ještě dál a prosazuje koncept komunity pečující o své členy. „...komunita je zodpovědná za ochranu všech nás proti katastrofě, přírodní nebo způsobené člověkem,“ (Etzioni 1994“ 264). V této optice se významně sblížily koncepty tradiční a moderní komunity ale i koncepty komunity a sociálního státu.

Navzdory permanentnímu volání po návratu ke komunitě, proces „delokalizace komunity“ v moderních společnostech pokračoval dál. Specialista na zkoumání sociálních sítí Bary Wellman už koncem sedmdesátých let upozorňuje, že komunita se osvobozuje od sousedství, které přestává hrát dominantní roli v dnešních sociálních sítích. (Wellman 1979, Wellman, Leighton 1979) V devadesátých letech minulého století už konstatuje, že komunitní sítě moderní společnosti „jsou zřídkka založeny na sousedské solidaritě“ (Wellman 1996: 348). Jen o něco později Robert Putnam zjišťuje, že v USA dochází k úbytku míry přímé osobní interakce (za což obviňuje hlavně televizi) v rámci sousedských komunit a kolektivní organizace volného času v místních zájmových asociacích. Putnam konstatuje, že v důsledku toho dochází k úpadku sociálního kapitálu v USA. Lidé buď sedí doma u televize, nebo chodí hrát bowling sami v nahodilých skupinách a ne v týmech v rámci stabilních komunit, tj. v ligách (Putnam 2001).

Jeho kritici mu vyčítají, že přecenil význam fyzické interakce rezidentů (obyvatel lokality) pro současnou společnost a že opomenul do svého výzkumu zahrnout i ty formy komunitních vztahů, které nejsou rezidenčně či geograficky ohraničeny. Poukazují na to, že s příchodem nových komunikačních technologií se navíc velká část sociální interakce elektronizovala a digitalizovala, tj. přesunula se do „kyberprostoru“.⁴

4) Welman s Leightonem dokonce tvrdí, že většina komunitních vztahů už nebyla lokální ani před příchodem Internetu. (Wellman and Leighton 1979)

A právě s rozvojem Internetu a mobilních digitálních komunikačních zařízení (notebook, mobilní telefon) vznikají a dále se masově šíří nejrůznější typy on-line sociálních sítí a virtuálních komunit, do nichž jsou (znovu) vkládány naděje na revitalizaci sociálně protepleného komunitního života a celkové soudržnosti společností pozdně moderní doby.⁵ Putnam je k této možnosti skeptický a elektronické komunikační technologie považuje pro obnovu (lokální) komunity za málo významné či spíše škodlivé. V jejich vpádu do každodenního života vidí spíše posilování izolace jednotlivců v jejich soukromí, tj. úbytek verbální komunikace i času, který mohou strávit v osobním kontaktu s jinými lidmi.

Naopak Wellman a jeho kolegové zjišťují, že elektronicky mezi sebou komunikují nejčastěji ti, kteří se už osobně znají, a jen čtvrtina elektronické komunikace probíhá mezi lidmi, kteří se nikdy neviděli.⁶ Podle Wellmana virtuální komunity jsou zasazeny do reálného sociálního světa, nenahrazují reálné sociální sítě, ale naopak posilují je. (Wellman a kol. 1988) Navíc směrem k Putnamovi uštěpačně dodává, že „surfaři na síti, nejezdí sami“. (Wellman 1999) Jiný představitel optimistické vize budoucnosti komunity tvrdí, že Internet podporuje „glocalizaci“, tj. využití globální techniky pro lokální účely a posiluje tak místní aktivismus (Hampton 2004: 226). Optimistický názor na možnosti internetové komunikace má i původní autor názvu „virtuální komunita“ Howard Rheingold, který protestuje proti námitce, že vztahy uvnitř virtuální komunity jsou neautentické (neosobní, nehmatatelné) a nemohou být základem pro existenci skutečné komunity. Naopak ve své průkopnické knize „The Virtual Community“ na vlastních zkušenostech dokazuje reálné sociální kvality virtuálních komunit, které např. skutečně pomáhají svým členům (radou, povzbuzením, podporou, snižováním komunikačních bariér – na Internetu lidé mluví i o problémech, s nimiž se nesvěřují ani členům své rodiny). A navíc virtuální komunity mají podle něj i velký demokratický potenciál. Jsou to „elektronické agory“ kde se volně šíří názory a informace, čímž se snižuje závislost lidí na centrálních a jednostranně (z centra k lidem) orientovaných médiích jako je televize (Rheingold 1993). Podle Rheingolda virtuální komunita vzniká tehdy, když lidé diskutují na webu dostatečně dlouho, a lidsky procítěně, tak aby mezi nimi vznikly osobní vazby. (Rheingold 1993: 5) Ani Rheingold, ani další nadšenci pro internetovou komunikaci však nezakrývají, že virtuální komunita je jiná, než lokální komunita. „Internet přispěl k fundamentální transformaci povahy komunity ze skupi-

- 5) V této souvislosti se také mluví o revitalizaci demokracie formou tzv. elektronické demokracie. Rheingold mluví o naději na vytvoření autentické demokracie (Rheingold 1993: 205) a o naději na prolomení monopolu centrálních elektronických médií na pozornost veřejnosti (Rheingold 1993: 214). Jiní autoři se zase s nástupem on-line sociálních sítí obávají nástupu Orwellovského modelu fungování společnosti či nebezpečí komercializace demokracie, zmanipulovaného plebiscitarismu, disinformokracie a netokracie v hierarchicky uspořádaných sítích (Bard, Söderquist 2002)
- 6) Což později uznal i Putnam, který ale dál zůstal skeptický vůči možnostem virtuálních komunit generovat vzájemnou důvěru mezi členy (Putnam and Feldstein 2003).

nové na síťovou“ konstatuje Wellman (2004: 28). Tak jako se industriální společnost založená na zájmových skupinách postupně mění na společnost sítí (Castells 2001), tak i komunita stále častěji na sebe bere podobu sítě.

Je tedy dnes komunita opět v krizi, anebo vzniká nový typ komunity stejně, jako tomu bylo v období přechodu od tradiční k industriální společnosti, které mohli pozorovat Tönnies a Durkheim? Dá se říct, že obojí je pravdou. Data indikující úpadek lokální komunity v západních společnostech jsou dostatečně výmluvná. Manuel Castells prorok informační společnosti sítí přisuzuje lokální komunitě už jen defenzivní význam, ve smyslu obrany před nekontrolovatelnými silami globalizace (Castells 1997: 64). Lokální komunita se až příliš často stává záležitostí těch neúspěšných, kteří nemají dostatek jiných sociálních kontaktů (na pracovišti, v institucích veřejné správy či v organizacích pro trávení volného času) anebo nemají potřebné schopnosti, aby mohli komunikovat přes Internet. Na druhé straně, nelze popřít skutečné sociální dopady virtuální komunity na její členy. Virtuální komunita je reálnou komunitou 21. století.

Definice

V průběhu jeden a půl století prošla komunita metamorfózou, která kopírovala celkový společenský vývoj od tradiční přes industriální k informační společnosti. Komunita se měnila od malých, striktně geograficky ohraničených a sociálně uzavřených vesnických kontejnerů, přes územně rozptýlené, ale organizované zájmové skupiny až ke globálním sítím založeným na elektronické formě komunikace. To ale není celá pravda o anabázi komunity historií novodobých společností. Za prvé, popsání vývoj nebyl tak přímočarý, ale probíhal v jakýchsi vlnách odchodů od a návratů k „původní“ podobě komunity. Vítězství masové společnosti v každodennosti člověka byla vzápětí střídána sentimentálním ústupem zpět do sociálně teplé náruče komunity. Michel Maffesoli říká, že doba masové společnosti přímo vybízí ke hledání alternativy v podobě mikrosvětů příbuzných a blízkých přátel, resp. toho, co on nazývá „emocionální komunitou“. Maffesoli považuje tento trend ve společnostech konce 20. Století za natolik silný, že o této době mluví jako o „čase klanů“ (Maffesoli 1996). V podobném duchu se vyjadřuje i známý analytik moderny Zigmund Bauman, když za „návratem komunity“ v postmoderní době vidí vliv globalizace útočící na lokální zakořeněnost lidí a éru postmodernity nazývá „časem komunity“ (Bauman 1991). Za druhé, vzhledem ke složité historické genezi komunity je logické, že ve stejném čase existuje v té samé společnosti několik typů komunity a často jde o jejich různé hybridy. V ČR na tento fenomén upozornil Jiří Musil, který se zabývá paralelní existencí několika vývojových druhů sociální soudržnosti v současné české společnosti (Musil 2004, 2005, 2008).

Paralelní výskyt různých typů a hybridů komunity v současných společnostech způsobuje velké potíže, resp. až chaos při definování pojmu komunita. Abychom se tomu vyhnuli, budeme považovat jednotlivé vývojové podoby komunity – tj. 1. lokální (sídelní)⁷, 2. zájmovou a 3. virtuální – za ideální typy komunity⁸, které lze definovat každou zvlášť.⁹

1. Lokální či sídelní komunitu můžeme společně s Phillipsem definovat jako skupinu „lidí, kteří žijí na společném území, mají společnou historii, sdílejí společné hodnoty, společně se účastní různých aktivit a vyznačují se vysokým stupněm solidarity.“ (Phillips, 1993: 14) Lokální komunita se tradičně navíc do velké míry překrývala s náboženskou komunitou. Kdysi termín komunita v lokálním slova smyslu označoval sociální útvar na společenské meziúrovni (tj. něco mezi rodinou a společností jako celkem). V současnosti to platí jen částečně. Jak už kdysi poznamenal David Russo, každý z nás simultánně žije v jakési tříúrovňové hierarchii komunit, které lze klasifikovat od těch malých (sousedství, rurální společenství), přes ty střední (města, regiony, státy) až po ty velké tj. národy, federace, říše. (Russo 1974) Dnes bychom Russovu klasifikaci na její nejvyšší úrovni mohli určitě doplnit o trans-nacionální komunity, tj. nadnárodní společenství (jako např. Evropská unie, ale i profesionální, humanitární či obchodní) a nakonec i o globální komunitu („global willage“), protože Země jako celek se stává jednou lokalitou, jejíž ohraničení si uvědomujeme stále více.

2. Definice zájmové komunity odhlíží od jejího teritoriálního ohraničení a soustřeďuje se jen na společenství lidí, které spojuje společný zájem. S tímto přístupem je dobře kompatibilní definice komunity Roberta Bellaha: „Komunita je skupina lidí, kteří jsou sociálně nezávislí, participují na společných diskusích a rozhodování a sdílejí určité praktiky.“ (Bellah et al., 1985: 333) V tomto smyslu mluvíme o komunitě určité minority, komunitě profesní, pečující, politické nebo duchovní, a samozřejmě o komunitě lidí zabývajících zájmovou činností (tj. o komunitě filatelistů, zahrádkářů, chovatelů, turistů apod.). Činnost členů těchto komunit je obvykle organizovaná a navenek reprezentovaná nějakým občanským sdružením, spolkem nebo klubem.

- 7) Která v dnešním světě reprezentuje pozůstatky tradiční komunity.
- 8) Ideální typy komunit se v krystalicky čisté podobě v praxi nevyskytují, ale umožňují nám popsat konkrétní komunity, které se k nim vždy v nějakém ohledu blíží nebo vzdalují. Každá konkrétní (reálně fungující) komunita je unikátní svým sociálním složením, mírou otevřenosti či způsobem komunikace. V praxi jde o komplikovaný mix charakteristik, který v sobě v určitém poměru spojuje prvky vícero ideálních typů komunit.
- 9) Jistě lze mluvit i o jiných typech komunity, které se v literatuře běžně užívají. Např. jde o rozlišení mezi „komunitou osudu“ a „komunitou volby“. Do té první se člověk buď narodí, nebo nemá naději z ní uniknout. Jde o rasové, etnické či sexuální komunity, komunity sociálně deprivovaných apod. Ty druhé si člověk může sám vybírat, jako např. diskusní, náboženskou nebo volnočasovou komunitu. Ke specifickým typům komunity patří např. komunita terapeutická (léčebná) anebo výcviková (viz Hartl 1997). Uvedené typy komunit však z hlediska vývojových proměn komunity nesehrávaly klíčovou roli.

3. Ve stopách Rheingoldových úvah lze virtuální komunitu definovat jako síť lidí sdílejících podobné zájmy, ideály a pocity, mezi nimiž vznikají sociální vazby v průběhu jejich vzájemné komunikace v kyberprostoru. Virtuální komunity se formují kolem společných zájmů jejich členů. Dá se tedy říct, že virtuální komunita je specifickým typem zájmové komunity definované počítačovou formou elektronické komunikace. Virtuální komunity mohou mít charakter diskusních komunit, think-tanků, učících se komunit, volnočasově orientovaných sociálních sítí, epistémických komunit¹⁰ apod. V zásadě lze mluvit o dvou druzích komunikace členů virtuálních sítí: a) posílání zpráv a odkazů a b) chatování v reálném čase.

Jak vidno, komunita může být definována územně, vztahově i způsobem komunikace. Nicméně v současnosti se naprostá většina autorů píšících o komunitě shoduje v názoru, že komunitní charakter nějakého sociálního útvaru je určován kvalitou vztahů mezi jeho členy a mezi ním jako celkem a jeho okolím. V tomto smyslu lze navázat na ty autory (např. Gusfield 1975, Heller 1989, Navrátil 2000, Wilkinson 1991), kteří rozlišují mezi teritoriálním a relačním (interakčním) významem slova komunita. Teritoriální význam se vztahuje na skupinu obyvatel nějakého ohraničeného území jako je sousedství, obec, město nebo městská čtvrť. Relační význam vypovídá o kvalitě sociálních vztahů, které lidi spojují bez ohledu na geografickou polohu jejich rezidence. Navzdory své druhové rozmanitosti si komunita i dnes zachovává určité společné kvality, resp. atributy, bez nichž bychom ji za komunitu nemohli považovat. Komunitariáni jako kritické znaky komunity vyzvedávají především její emocionální (afektivní) a normativní stránky, které jsou nezbytné pro dobré fungování společnosti. Např. Etzioni připomíná, že komunita se od ostatních sociálních útvarů liší právě tím, že se podobá rozšířené rodině s morální kulturou (souborem sociálních významů a hodnot), kterou přenáší z generace na generaci tím, že ji každý den znovu a znovu reformuluje (Etzioni 2000: 15). Společenská vědci vypracovali celé seznamy různých atributů komunity (viz. např. Gardner 1999, Matoušek 2003 nebo Paine, Locke, Jochum 2006). O shrnující přístup k této otázce se pokusil Gerard Delanty, který nabízí tři základní atributy (dimenze) vnitřního života komunity:

- a) **solidarita** – chápána jako pocit sounáležitosti a kolektivity odrážející se v zodpovědném přístupu k členům komunity i ke komunitě jako celku
- b) **důvěra** – vyjadřující blízkost a otevřenost vztahů uvnitř komunity, tj. jako opozitum vůči tajnosti a sociální distanci,
- c) **autonomie** – tj. uznání, že jednotliví členové jsou ostatními rozeznáváni jako individuality. (Delanty 2000: 118)

10) Pod epistémickou (poznávací, kognitivní) komunitou se rozumí síť aktérů veřejné politiky, kteří sdílí společné hodnoty a přesvědčení a usilují o dosažení alespoň rámcově formulovaného společného cíle. Komunity tohoto typu mohou mít virtuální charakter i nemusí, resp. mohou mít smíšený (face to face i virtuální) charakter.

Odvolávající se na Rogera Cotterella, Delanty připomíná, že komunita implikuje také politický rozměr, který je syčen kolektivními aktivitami jejích členů. Komunita dává všem členům příležitost a svobodu participovat na projektu komunity jako celku. (Kotterell 1995: 332, citováno podle Delanty 2000: 126) Atribut **participace** členů komunity poukazuje jak na aktivní chování komunity vůči svému okolí, tak na její relativní autonomii a schopnost samoregulace vnitřního života. Ve světle výše uvedených atributů lze za komunitu považovat relativně autonomní společenství (skupinu nebo síť) lidí, které svým členům poskytují sociální zázemí, v němž nacházejí praktickou i emocionální oporu a sami tuto oporu aktivně poskytují ostatním členům. To znamená, že uvnitř komunity panují vztahy reciprocity a zodpovědnosti a to jak vůči jednotlivým členům, tak ke komunitě jako celku.

Kritéria, resp. náhled na to, jestli nějaký sociální útvar je, anebo není komunitou, se časem mění, stejně tak jak se mění povaha komunity pod náporom modernizace, která ji zbavuje teritoriální zátěže a poskytuje nové možnosti komunikace pro její členy. Časem se ustupuje i od striktního požadavku na zřetelnou ohraničenost a názorovou jednotnost komunity. Např. Bellah se distancuje od nostalgického přístupu ke komunitě, který klade přílišný důraz na jednotu členů komunity, plynoucí ze společně sdílených hodnot a cílů. Takováto komunita podle něj může existovat jen v malých skupinách a je nežádoucí ve větších společnostech či institucích. (Bellah 1995: 1) Z Bellahových analýz navíc vyplývá, že i malé skupiny si musí status komunity zasloužit. V jeho očích se žádný sociální útvar nestává komunitou automaticky. Např. obec může i nemusí být komunitou. To samé platí třeba pro homosexuální populaci, která může a nemusí ze svého středu vygenerovat komunitu. Přitom nejde jen o to, že některé sociální útvary jako např. město jsou příliš velké, diversifikované či fragmentované a nevystupují jednotně. To co z nich dělá nebo nedělá skutečnou komunitu je podle Bellaha to, že se usilují nebo neusilují být „dobrým“ městem, universitou nebo společností. „To co činí jakoukoliv skupinu komunitou a nejenom smluvní asociací pro maximalizaci zájmů jejích členů, je sdílený zájem o otázku co činí danou skupinu dobrou skupinou.“ (Bellah 1995: 3) Město, škola nebo jiné instituce mohou vytvořit komunitu, ale mohou status komunity také ztratit, pokud ztratí zájem starat se o **společné dobro**. Podobně uvažuje i další komunitarián Etzioni, který předpokládá, že členové komunity musí cítit, že jsou součástí něčeho většího, než jsou oni sami a musí být ochotni obětovat se pro dobro jiných nebo společnosti jako celku (Etzioni 1993).

Z Etzionioho postřehu plyne, že **členství** v komunitě předpokládá nejen práva (např. na podporu v čase nouze, na ochranu či na služby), ale i povinnosti při dosahování společného dobra. Skutečné naplňování těchto povinností závisí od toho, do jaké míry jsou členové v komunitě emocionálně a sociálně „zakořenění“, jak se ztotožňují s jejími cíly, morálkou a kolektivní identitou. Jsou to právě pocity přináležitosti ke komunitě a spolupatříčnosti s ostatními, které členy komunity motivují altruisticky konat společně dobro. Členství je bráno jako samozřejmý předpoklad existence komunity. Nezna-

mená však jenom „být součástí“ komunity, ale také aktivní podíl na jejím každodenním životě, jeho organizaci a samoregulaci (nastolování agendy společných aktivit, přijímání a dosahování společných cílů, poskytování a odměňování konformních vzorců chování, sankcionování deviantního chování apod.). Okruh členů komunity sdílejících společnou (kolektivní) identitu vytváří hranice vzájemnosti, resp. komunity samotné. Uvnitř těchto hranic lze počítat se solidaritou, s dobrou vůlí a s recipročním chováním jiných členů komunity nejen v současnosti, ale i v budoucnosti. Vně komunity už to neplatí. Komunita vlastně rozděluje svět na ty, co jsou uvnitř a co venku. Ti co jsou uvnitř, musí za privilegium „nebýt exkludován“ platit. Cenu, kterou platí, je konformita vůči komunitním pravidlům a hodnotám. Řečeno Baumanovými slovy, v důsledku tlaku na skupinovou kohezi ztrácí část své individuality a svobody (Bauman 2001: 4). Multikomunitní členství, které je typické pro současné společnosti však fatálnost komunitního dilematu - bezpečí nebo svoboda – značně oslabuje. Altruistická účast členů komunity na její samoregulaci a dosahování společného dobra, je obvykle investicí, která se dlouhodobě vyplácí nejen komunitě jako celku, ale i každému členovi zvlášť.

Když shrneme obsah jednotlivých atributů vyjadřujících kvalitu komunitního života, tak nám vychází, že komunita je plnohodnotný sociální útvar, který nejenže poskytuje svým členům sociální oporu a uschopňuje je k tomu, aby mohli žít lépe, ale také vytváří prostor pro jejich humánní emancipaci, dává jim možnost, aby se sami mohli stát lepšími sousedy, přáteli a občany.

Komunita a sociální kapitál

V souvislosti s komunitou jsme na předcházejících stránkách často zmiňovali slova jako důvěra, solidarita, sociální vztahy, vazby či sítě. Teď budeme mluvit o termínu, který významy všech těchto slov shrnuje pod jednu střechu. Tímto termínem je „sociální kapitál“, který označuje určitý typ zdroje, ovšem zdroje velice specifického. Nejobecněji řečeno, sociální kapitál jsou vztahy mezi lidmi v rámci určité skupiny lidí, kdy touto skupinou může být jak relativně malá komunita lidí, kteří se všichni navzájem znají a setkávají, tak i velká společnost, kde sice její jednotliví členové mají o této společnosti jistou představu¹¹, ale rozhodně nelze říci, že by všichni byli ve vzájemném kontaktu¹². Takováto definice je v empirickém výzkumu pro svou obecnost nepoužitelná. Jaké vztahy mezi jakými lidmi jsou míněny? Pouze intenzivnější vztahy jako je přátelství, nebo i vztahy „slabé“ (známosti), které je ovšem možné nějakým způsobem mobilizovat a využít? A nepatří ke vztahům i to, co je umožňuje, a zakládá např. důvěra ostatním lidem nebo zastávání „pro-sociálních“ hodnot? Pro analytické účely potřebu-

11) O tom kdo do ní patří a kdo ne, jaké jsou obecné charakteristiky jejich členů atd.

12) Na to, že si vždy musíme uvědomit na jaké úrovni sociální kapitál analyzujeme, zda jde o například o rodinu, určitou skupinu či (českou) společnost jako celek upozorňují i čeští sociologové Majerová, Kostecký a Sýkora (2011: 14-15).

jeme tedy rozhodně užší vymezení. Těch existuje dnes celá řada.¹³ Někteří výzkumníci (jmenujme zde alespoň francouzského sociologa Pierra Bourdieu) představují sociální kapitál především jako sumu užitečných kontaktů jedince, „známostí“, z kterých lze těžit, využít je pro získání jiných druhů kapitálů – samozřejmě ekonomického, ale například i symbolického (kam může patřit třeba prestiž, kterou máme díky tomu, že se známe s někým „důležitým“). Z tohoto hlediska se sociální kapitál jeví nejspíše jako zdroj prospívající svým držitelům.

My zde ale budeme vycházet především z těch autorů, kteří kladou důraz na komunitní prospěšnost sociálního kapitálu, těch, kteří vyzdvihují sociální kapitál jako kolektivní statek. Tento přístup se projevil i v definici Světové banky, podle které je sociální kapitál souhrn institucí, vztahů a norem „které utvářejí kvalitu a kvantitu sociálních interakcí ve společnosti“ (Stachová, Bernard, Čermák 2009: 13). Povšimněme si rozšíření obsahu definice, která již nezahrnuje pouze užitečné kontakty¹⁴ a známosti, ale všechny vztahy, které ovlivňují kvalitu společenského života. Kromě vztahů samotných definice zahrnuje i jejich „kulturně-kognitivní“ předpoklady (normy) a institucionální základ. Například van Deth (2003) bere hodnoty vztahující se ke společenskému životu, spravedlnosti, politickému systému atd. jako jednu z pevných součástí sociálního kapitálu. Abychom se trochu zorientovali v tom, co vše lze podle různých definic do sociálního kapitálu zařadit, pomůžeme si schématem, uvedeným na protější straně.

V minulých dvou desetiletích se v sociálních vědách i v politickém diskurzu mnohokrát psalo a mluvilo o pozitivních důsledcích sociálního kapitálu pro komunitu. Pokud se podíváme na schéma, ukazující co podle různých definic mezi komponenty sociálního kapitálu spadá, tak nás tato očekávání nemohou překvapit. Patří sem takové pozitivní fenomény, jako je důvěra mezi lidmi i důvěra vůči institucím a vztahy přátelství i známosti založené na rovnosti a respektu stejně jako například prosociální hodnoty a participace na životě komunity. Jak ukázal kupříkladu Robert Putnam se svými spolupracovníky na datech z výzkumu prováděného v Itálii, úroveň sociálního kapitálu v daném regionu výrazně ovlivňuje kvalitu politické správy i samosprávy (Putnam 2002). Sociální kapitál ovšem ovlivňuje také výkonnost lokálních ekonomik¹⁵, vzájemnou pomoc a solidaritu nebo například míru patologických jevů. Jak? Díky tomu, že lidé se navzájem znají a důvěřují si, je mezi nimi mnohem snazší spolupráce, klesají náklady na jakoukoli kolektivní akci i obyčejnou ekonomickou transakci. Zkrátka, úroveň a podoba sociálního kapitálu ovlivňuje kooperaci, šíření znalostí nebo

13) V tom spočívá také jistá problematičnost tohoto konceptu. Furstenburg and Kaplan (2007:219) dokonce píší, že „koncept sociálního kapitálu, i když je přitažlivý, je v praxi používán v tolika různorodých významech, že se stal pro empirický výzkum prakticky nepoužitelným“.

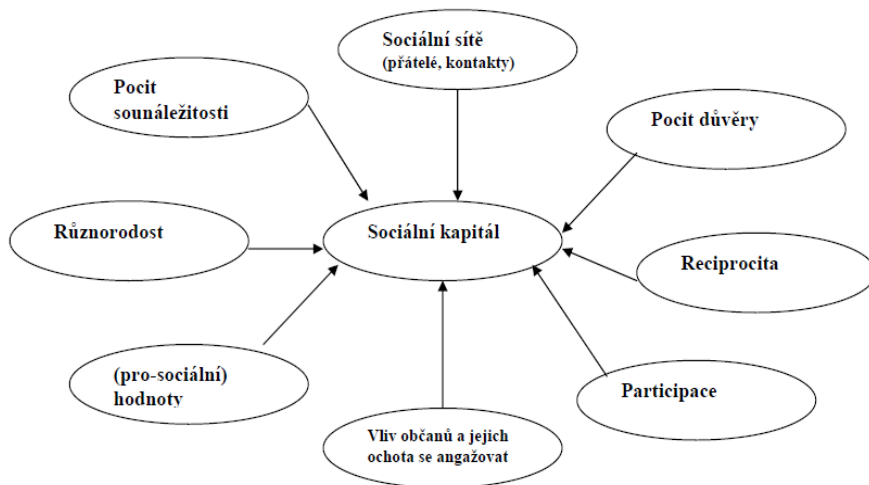
14) Užitečné z hlediska toho, kdo tyto kontakty má.

15) Putnam (2001) o tomto píše: „komunity, v kterých je na vysoké úrovni vzájemná důvěra mají vůči ostatním ekonomickou výhodu“.

Obrázek: Komponenty sociálního kapitálu

Zdroj: Boeck, Fleming, Kemshall 2006

pozitivní očekávání a tím v celkovém dopadu i spokojenost a kvalitu života. V konceptu sociálního kapitálu jde tedy především o kvalitu života na individuální úrovni a schopnost kolektivně jednat na úrovni komunity - sociální kapitál je součástí capacity komunity jednat jako kolektivní aktér. (Noya a kol. 2009) Proto také Zich (2010) spíše než o sociálním kapitálu mluví o sociálním potenciálu. Je to potenciál, který teprve pokud je využit (aktivizován), stává se skutečným kapitálem, který pomáhá dané komunitě k tomu, aby se rozvíjela kulturně i ekonomicky.

Ukažme si to podrobněji na důvěře. Komunita zcela bez vzájemné důvěry je stěží představitelná, neboť by to byl pouze konglomerát podezřívavých lidí, kteří by neočekávali, že druzí vůči nim naplní své závazky, nemluvě o tom, že by nemohli spoléhat na to, že ostatní budou při svém jednání brát do úvahy prospěch nejen svůj ale i svých bližních. Ti, kdo se zabývají teorií důvěry, zdůrazňují, že ji nelze nahradit ničím jiným, například vymahatelností smluv prostřednictvím práva, nebo existencí práv a svobod umožňujících svobodné podnikání a sdružování. Jak ukazuje Tony Judt (2011: 64), i úroveň solidarity závisí na tom, zda si lidé (ať už v relativně malé komunitě či rozsáhlé společnosti) důvěřují. Jsme „odsouzeni důvěřovat nejen lidem, které dnes neznáme, ... ale i lidem, které nikdy znát nebudeme; s nimi všemi nás přitom pojí složité vztahy založené na vzájemné důvěře.“ Důvěra totiž není pouze „trust“ ve smyslu víceméně racionálních kalkulací ale také „confidence“, tedy spíše mimoracionální víra v uspo-

řádanost světa, víra v to, že sliby které nám byly dány, budou splněny. Bez existence nějaké míry této v podstatě iracionální víry, která nepotřebuje neustále kalkulovat, uzavírat dohody a kontrolovat jejich plnění, by byla ona racionální (smlouvami ošetřitelná) důvěra nemožná – neboť ona sama předpokládá existenci určité stability a obecné důvěryhodnosti, kterou zajišťuje právě existence oné „confidence“ (Keller 2009: 107). Podobně i důvěra ve významné společenské instituce není pouze odrazem jejich reálného fungování (které je beztak pro „běžného občana“ velmi obtížné hodnotit), ale souvisí i se sociokulturním zázemím členů společnosti, stejně jako s generalizovanou důvěrou k lidem, a je tedy vlastně do jisté míry apriorní a, alespoň z hlediska teorie racionální volby, mimoracionální.

V této publikaci se soustředujeme především na tzv. generalizovanou důvěru, tedy důvěru, kterou lidé nepociťují vůči někomu konkrétnímu, ale všeobecně vůči „druhým lidem“, a také důvěru vůči společenským institucím. Právě jen díky jisté apriorní důvěře lze navazovat kontakty s lidmi, o kterých nemáme bližší informace, bez toho, že bychom se neustále obávali, že se nás budou snažit nějak využít či poškodit. Platí to ve společnosti jako celku a snad ještě více v rámci lokálně zakotvené komunity, kde se lidé fyzicky setkávají. Generalizovanou důvěru lze chápat i jako indikátor sociální izolace (nedůvěra vůči lidem posiluje izolaci), zároveň ale, jak upozorňuje Melvin Seeman (1975), je možné ji chápat i jako ukazatel míry obecnějšího odcizení od společnosti. Člověk, který nedůvěřuje, ze sebe dělá outsidera, komunita která je nedůvěrou prolezlá je komunitou lidí, kteří k sobě mají fyzicky blízko a přesto jim v tom, aby spolu mohli žít lépe, brání příkop vzájemné podezřívavosti. Ve stejném duchu institucionální důvěra neodkazuje pouze k vnímání té které konkrétní instituce, ale je pro nás především indikátorem míry společenského a kulturního odcizení.

Neměli bychom ztrácet ze zřetele, že důvěra je do rámce konceptu sociálního kapitálu zařazena především proto, že vytváří předpoklady pro kontakty a interakce, ty zůstávají ústřední součástí. Ale abychom celou věc příliš nezjednodušovali. Nejde jen o to, aby byli lidé v dané komunitě propojeni hustou sítí vazeb a kontaktů mezi sebou. Taková komunita by byla izolovaná od svého okolí, nedokázala by se vyrovnávat s jeho „jinakostí“ a stejně tak by nedokázala využívat možností, které okolní prostředí komunitě nabízí. Stejně tak kapacitu komunity zvyšují i kontakty s lidmi z vyšších úrovní (zejména státní správy a ekonomiky). Musíme tedy rozlišovat zaprvé vnitroskupinový¹⁶ (či svazující – v původní anglické terminologii bonding) sociální kapitál, který je exkluzivní, spojující mezi sebou (většinou v řadě ohledů navzájem podobné) členy dané skupiny či komunity. Druhým typem je meziskupinový (bridging) sociální kapitál, který je inkluzivní, vytvářející „most“ k jiným komunitám a skupinám a zároveň velmi často k jiným typům lidí, ať už se tato jinakost týká věku, vzdělání,

16) Vycházíme zde z počeštěné terminologie jak ji uvádějí Majerová, Kostelecký a Sýkora (2011).

či etnika. A konečně třetím typem je hierarchický (linking) sociální kapitál propojující různé úrovně sociálního systému. Tyto tři typy nejsou v životné komunitě v rozporu, ale navzájem se doplňují. Členové komunity potřebují být navzájem provázáni pevnými vztahy, na druhou stranu komunita, pokud se nemá izolovat od svého okolí, musí s ním mít navázané kontakty.

Sociální kapitál komunity lze ale také chápat jako příčinu (tam kde jsou spolu lidé v kontaktu a důvěřují si, tam se budou pravděpodobněji zapojovat do dobrovolnické činnosti) či následek (v komunitách, kde je velký podíl lidí dobrovolnický aktivní je touto dobrovolnickou činností posilována vzájemná důvěra i kontakty) komunitního dobrovolnictví. Podle našeho názoru lze tyto jednotlivé aspekty vztahu sociálního kapitálu a dobrovolnické práce jen velmi těžko v realitě oddělit. Komunitu bychom neměli brát jako něco nepochopitelného, existujícího díky jakési tajemné energii. To že vnímáme druhé lidi jako své „bližní“, tedy jako ty, kdo jsou nám blízcí a (což je v kontextu dobrovolnické práce velmi důležité) také jako někoho komu bychom měli pomáhat, je záležitostí kulturní a sociální. Bez toho že by komunitu něco reálně poutalo dohromady by nemohla existovat. Koncept sociálního kapitálu bereme jako nástroj, který nám může pomoci nahlédnout podrobněji právě tyto sociální a kulturní vazby.

Komunita a veřejná politika

S výše uvedenými atributy a vlastnostmi komunity je úzce propojena i poslední vlna návratu komunity do pozornosti společenských vědců, politiků a administrativních pracovníků v západním světě, která se v minulých dvou desetiletích do značné míry přelila i k nám. Jde o vlnu, kterou nastartovala plíživá krize demokracie a řízení sociálního (welfare) státu, jež sebou přinesla nejen zvětšující se odcizení politiky občanům (democratic deficit), ale i přetíženost řídicích kapacit institucí veřejné politiky. Nárůst komplexnosti řídicích aktivit vyvolal potřebu zvýšit legitimitu rozhodnutí a zlepšit efektivnost veřejných politik v praxi a přejít od direktivního k participativnímu stylu řešení veřejných problémů, tj. přejít od vlády k vládnutí (from government to governance). V tomto pohybu se komunita stala klíčovým hráčem, který do veřejné politiky vnáší prvky samoregulace, mobilizuje místní zdroje a zprostředkovává příležitosti pro participaci občanů na řízení. Komunitarismus se stal latentní i otevřenou ideologií těch, kteří se chtěli vyhnout přílišnému individualismu trhu a zároveň i přílišnému kolektivismu sociálního státu. Vyhovoval a stále vyhovuje celkovému trendu stírání ideologických rozdílů v politice, což je obzvlášť patrné na regionální a lokální úrovni. Zkrátka ani levice, ani pravice, ale „třetí cesta“ (Giddens 1998, Etzioni 2000), která politice vrací smysl efektivního řešení problémů běžného člověka.

Zájem o komunitu „shora“ cílí především na teritoriálně vymezené komunity, tj. obce, městské části, sídliště, města a regiony, které mají svoji politickou (samosprávnou) reprezentaci, disponují formální organizací a vlastními ekonomickými zdroji.

Komunitně orientovaná veřejná politika, dnes standardně nazývaná „**komunitní přístup**“, představuje soubor vládních aktivit a strategií zaměřených na posilování komunit (community empowerment) tak, aby byly schopny řešit problémy svých členů lépe, než by to za ně dokázal sociální stát či trh. Využívá altruistické motivace členů komunity a synergického efektu spolupráce zástupců všech sektorů života komunity (veřejného, komerčního a neziskového) k řešení problémů, které by jinak byly řešeny špatně, zůstaly by neřešeny, nebo by je musel řešit stát sám. Participativní prvky komunitního přístupu lze najít ve všech fázích veřejné politiky, tj. od definování a nastolování problémů, které si primárně zaslouží řešení (agenda setting), přes navrhování jejich řešení, až po přijímání rozhodnutí a implementaci přijaté politiky. Vytvářením příležitostí pro intervenci do řešení problémů komunity posiluje komunitní přístup motivaci všech zainteresovaných institucí, organizací a skupin občanů k účasti na komunitním dění. Smyslem komunitního přístupu je rozvoj komunity budovaný na základě partnerství mezi samosprávnými orgány, místními občanskými organizacemi a firmami sídlícími v dané obci (městě či regionu).

Komunitní přístup je strategie, která pro naplňování svých cílů využívá vícero nástrojů a metod. Snad nejvýznamnějším nástrojem komunitního přístupu je „komunitní plánování“¹⁷. Je to proces, jehož prostřednictvím je za účasti zainteresovaných organizací (zadavatelů, poskytovatelů), uživatelů služeb (cílových skupin občanů) a zainteresované veřejnosti vytvářen plán poskytování a rozvoje veřejných služeb na území dané komunity.¹⁸ Rosecký a Oriniaková charakterizují komunitní plánování jako „plánování se širokým zapojením veřejnosti“. Podle nich „Jde o jeden z moderních trendů plánování rozvoje – ve větším měřítku je používán zhruba od 90. let nejen pro sociální služby, ale i např.

- při zpracování rozvojových strategií obcí, měst a mikroregionů,
- při zpracování a realizaci strategií Místní agendy 21,
- při plánování a realizaci projektů „Zdravé město“,
- při plánování a realizaci dalších komunitních projektu:
využití veřejného prostranství, péče o zeleň v obci.

17) Komunitní plánování je jako nástroj veřejné politiky v ČR poprvé uvedeno v Národním akčním plánu sociálního začleňování na léta 2004 – 2006 (MPSV, 2004). „Metodika pro plánování sociálních služeb“ z r. 2007 definuje komunitní plánování jako metodu, „která umožňuje zpracovávat rozvojové materiály pro různé oblasti veřejného života na úrovni obce i kraje“. Citováno dle Sedláková 2009: 38.

18) Na komunitní bázi jsou služby nejen plánovány, ale i produkovány. Např. Bovaird upozorňuje na nový trend poskytování služeb v zemích EU. Jde o komunitní koprodukcí služeb, kterou definuje jako poskytování služeb prostřednictvím pravidelných a dlouhodobých vztahů mezi profesionálním poskytovatelem služeb a uživateli služeb či jinými členy komunity, kde každá strana přispívá podstatným dílem zdrojů. (Bovaird 2007: 847)

Neexistuje žádné pravidlo, které by některou oblast veřejného života vylučovalo.“ (Rosecký, Oriniaková 2008: 4) Výsledkem procesu komunitního plánování je zpracovaný dokument, tj. např. komunitní plán, plán rozvoje sociálních služeb nebo plán místního (regionálního) rozvoje, kterým by se měla řídit veřejná politika při řešení problémů dané komunity. Právě komunitní přístup, tj. participace všech zainteresovaných aktérů na tvorbě daného dokumentu má zajistit, že se jím skutečně budou i řídit.

Komunitní přístup se prosazuje i v politikách EU. Např. v ČR od r 2002 v souvislosti s Operačním programem obnovy venkova začaly vznikat Místní akční skupiny jako společenství občanů, neziskových organizací, soukromé podnikatelské sféry a veřejné správy (obcí, svazků obcí a institucí veřejné moci), které spolupracují na rozvoji venkova, zemědělství a při získávání finanční podpory z EU a z národních programů, pro svůj region, metodou LEADER. (Venkov) Právní organizační formou MAS je Obecně prospěšná společnost, kterou lze považovat za jednu z právních forem občanských organizací v ČR. V současné době je ČR kolem 150 MAS.

Komunitní přístup zahrnuje takové nástroje a metody jako jsou programy rozvoje (regionů, měst, obcí), participativní plánování, komunitní práce, komunitní péče, komunitní organizování, komunitní policing, komunitní výzkum (např. sociálních potřeb), sociální poradenství, apod. Zde se ještě v krátkosti zmíníme alespoň o „**komunitní práci**“. Je to metoda zaměřená na poskytování profesionální pomoci při zvětšování kapacity členů komunity řešit společné problémy (např. formou zvyšování jejich pracovních či komunikačních dovedností). Oldřich Matoušek ji definuje jako „proces pomáhající lidem, aby společnou aktivitou vyřešili problém místní komunity, případně zlepšili podmínky svého života v komunitě.“ (Matoušek, 2003b, s. 96) Základním smyslem komunitní práce je větší integrace členů komunity do komunitního života prostřednictvím posilování jejich ekonomické samostatnosti, stabilizace rodinného života, pomoci při získávání vzdělání či bydlení a rozvoje osobnosti. „Pro komunitní práci je typické, že spojuje lidi v komunitě v úsilí o zjištění jejich potřeb a realizaci nějaké akce či akcí, které by měly vést k jejich naplnění.“ (Zatloukal 2008: 25 s odvoláním na Mayo 1998). Jak vidno, komunitní práce počítá s tím, že právě větší sociální soudržnost členů komunity je tou přídavnou hodnotou, která umožňuje řešit problémy komunity efektivněji.¹⁹

Veřejná politika a její komunitní přístup jsou primárně vnímány jako pozitivní faktory rozvoje komunity. Nemusí tomu tak být vždy. Tzv. asistovaný komunitní rozvoj

19) Komunitní práce je u nás (Hartl 1997, Gojová 2006) ale především v zahraničí chápána jako jedna z veřejných politik na úrovni komunitního přístupu. Již v r. 1983 David Thomas rozeznával pět modelů komunitní práce: komunitní akce, komunitní rozvoj, sociální plánování, komunitní organizace, rozšiřování služeb (Thomas 1983). Z něj pak vycházel Keith Popple, který už uváděl osm modelů: komunitní péče, komunitní organizace, rozvoj komunity, sociální/komunitní plánování, komunitní vzdělávání, komunitní akce, feministická komunitní práce a antirasistická komunitní práce (Popple 1995).

může komunitě i škodit. Tvorba strategických dokumentů veřejné politiky jako jsou rozvojové či komunitní plány může vyvolat značnou odezvu v podobě dobrovolnických aktivit obyvatel obcí a měst, ale následný nezájem místních politiků na implementaci těchto dokumentů vede k apatii a oslabování kvality komunitního života. Dochází ke ztrátě legitimacy místních elit a špatnému rozhodování. Síla komunity jednoduše není dostatečná k tomu, aby politiky přinutila chovat se odpovědně, což jen posiluje bezmocnost členů komunity.

1.2. Co je komunitní dobrovolnictví?

Definice

Veřejná politika využívá komunitní přístup ke stimulaci komunitního života a k větší soudržnosti členů komunity k tomu, aby byli ochotni sami dobrovolně přiložit ruku k dílu, tj. k řešení vlastních problémů. Podmínkou úspěchu komunitního přístupu je altruistická účast členů komunity na dosahování společného dobra. Ochota obětovat něco ve prospěch ostatních je konečnou podmínkou existence komunity. Bez dobrovolnictví členů komunity by komunitní rozvoj nebyl vůbec možný. Dobrovolnictví však daleko přesahuje veřejnou politiku jako formu řízení (rozvoje) komunity. Komunitní dobrovolnictví je také zcela spontánní každodenní aktivitou, díky níž se členové komunity podílí na konstituování a udržování komunitního života i na změnách, které formují její další osud.

Na to jak definovat dobrovolnictví není mezi společenskými vědci jednotný názor. Obvykle je pojímáno jako pomoc jiným lidem vykonávanou ze svobodné vůle a bez nároku na odměnu. Někdy je za dobrovolnictví považována jen pomoc, která je vykonávána prostřednictvím nějaké (neziskové, občanské) organizace a někdy podmínka formální organizovanosti není vyžadována. Někdy je tato pomoc striktně považována za práci, jindy obecně za činnost (aktivitu). Někdy jsou z okruhu příjemců této pomoci vylučováni příbuzní a členové domácnosti dobrovolníků, někdy ne. Abychom byli aktuální, uvedeme alespoň dva příklady, z nichž první reprezentuje užší a druhý širší přístup k definování dobrovolnictví.

1. Manuál Mezinárodní organizace práce OSN (ILO) přichází z následující definicí dobrovolnické práce: „Neplacená, nepovinná práce, což je čas, který jednotlivci bez nároku na plat věnují aktivitám vykonávaným pro lidi mimo jejich vlastní domácnost a to buď prostřednictvím organizace anebo přímo.“ (ILO 2011: 13)

2. Studie Evropské komise zabývající se dobrovolnictvím v členských státech EU vychází z předpokladu, že dobrovolnictví je jakákoliv formální či neformální aktivita, která je záležitostí individuálního výběru, a je vykonávaná bez myšlenky na odměnu ve prospěch jiných. (GHK 2010: 49)

Domníváme se, že z hlediska potřeby získat definici vhodnou pro zkoumání komunitního dobrovolnictví, bude nejproduktivnější využívat kombinaci širšího a užšího přístupu. První dvě podmínky (omezující dobrovolnictví na organizovanou pomoc a práci) při definování dobrovolnictví uplatňovat nebudeme, protože dobrovolnická pomoc v komunitách tyto podmínky jednoduše vždy nespĺňuje. Proto za prvé, budeme rozlišovat mezi formálním (organizovaným) a neformálním (neorganizovaným) dobrovolnictvím. Za druhé, budeme rozlišovat několik typů dobrovolnické pomoci. V literatuře zabývající se dobrovolnictvím lze najít dokonce tři typy pomoci, které bývají zařazovány

pod pojem dobrovolnictví. Jde o pomoc ve formě: 1. neplacené práce, 2. občanského aktivismu a 3. zábavy, resp. volnočasové aktivity. (Rochester et al. 2010) Všechny tři typy pomoci si podle nás zaslouží označení dobrovolnická činnost, protože ve všech třech případech se jedná o pomoc neplacenou, vykonávanou na základě svobodné vůle (bez donucení) a ve prospěch jiných. Otázkou tedy zůstává, jestli okruh příjemců dobrovolnické pomoci omezit na „cizince“, tj. vyloučit z něho rodinné příslušníky dobrovolníka, anebo ne. V tomto případě se přikláníme k názoru Louise Pennera, který poukazuje na to, že rodinné vztahy jsou natolik pevné, že pomoc v rámci rodiny má charakter (sankcionované) povinnosti, což je v protikladu s jedním z hlavních atributů dobrovolnické činnosti, tj. svobodnou vůlí, na základě které se dobrovolník rozhoduje, jestli vůbec a komu bude pomáhat (Penner 2002). Na druhé straně jen stěží se dají akceptovat jako oprávněné další dvě podmínky, které Penner ve své definici dobrovolnictví²⁰ stanovuje pro uznání nějakého chování za dobrovolnickou aktivitu. Těmito podmínkami jsou dlouhodobost a plánovitost dobrovolnického chování. V případě, že za dobrovolnictví není považována jen formálně organizovaná práce, ale i jakákoliv jiná svobodně zvolená činnost směřující ku prospěchu jiných lidí bez nároku na odměnu, není žádný důvod, abychom dobrovolnictví omezovali jen na dlouhodobé a plánované aktivity.

Některé definice dobrovolnictví jako podmínku dobrovolnictví stanovují její obecně prospěšné (public benefit) zaměření. Tím pádem za dobrovolnictví nepovažují činnosti spojené např. s trávením volného času ani neplacenou práci pro vlastní organizaci nebo skupinu (svépomocné aktivity členů organizace) (Dekker, Halman, 2003). Dochází tak ke značnému zúžení definice, která může být vhodná pro určité účely, ale nepostihuje ve většině zemí tu nejrozsáhlejší sféru dobrovolnické aktivity – tedy sport, rekreaci a kulturu, kde jde především o vzájemnou prospěšnost (mutual benefit) aktivit členů zájmových organizací. (Pospíšilová, Frič 2010: 10) Z hlediska hledání definice vhodné pro komunitní dobrovolnictví, akceptování takovéto podmínky ztrácí smysl, protože komunitní aktivity mají spíše vzájemně než obecně prospěšný charakter.

Když to shrneme, tak za dobrovolnickou činnost lze považovat organizovanou i neorganizovanou pomoc jiným lidem mimo rodinu, vykonávanou ze svobodné vůle a bez nároku na odměnu. Šířku přístupu této definice k dobrovolnictví názorně vyjadřuje Tabulka 1.

20) Dobrovolnictví podle Pennera je dlouhodobé, plánované, prosociální chování, odehrávající se v organizačním prostředí, z něhož mají prospěch cizí lidé. Podmínky dlouhodobosti a plánovitosti by měly z okruhu dobrovolnictví vyřadit spontánní okamžitou pomoc člověku v nesnázích. (Penner 2002). Z komunitního pohledu je však takováto pomoc jedním ze stavebních kamenů komunity (viz např. sousedskou výpomoc, která reaguje na konkrétní problém souseda v dané chvíli).

Tabulka 1. Užší a širší přístup k definování dobrovolnické pomoci

	Užší přístup	Širší přístup
Forma pomoci	Organizovaná	Organizovaná i neorganizovaná
Typ pomoci	Práce	Činnost
Okruh příjemců pomoci	Nezahrnuje rodinu/domácnost	Zahrnuje rodinu/domácnost
Stabilita pomoci	Dlouhodobá	Dlouhodobá i krátkodobá
Povaha pomoci	Plánovaná	Plánovaná i spontánní, neplánovaná
Zaměření pomoci	Obecně prospěšná	Obecně i vzájemně prospěšná

Zdroj: Autoři

V případě komunitního dobrovolnictví přibývá ještě další podmínka omezující okruh příjemců dobrovolnické pomoci. Příjemci tohoto druhu pomoci jsou hlavně členové komunity, resp. komunita jako celek. Jistě platí, že členové komunity a rodiny se mohou částečně překrývat a povinnosti mají i členové komunity, nicméně kolektivní identita komunity se výrazně odlišuje od rodinné identity a povinnost vůči komunitě nemá charakter tak silných morálních a dokonce i právních imperativů jako v případě rodiny. V případě komunity jde spíše o neformální závazek než o povinnost. Ještě je potřeba dodat, že členové komunity jsou nejen příjemci, ale i nositeli komunitního dobrovolnictví. Dá se také říct, že komunitní dobrovolnictví je v konečném důsledku zaměřeno ve prospěch komunity jako celku, resp. na posilování její schopnosti řešit své problémy. Je to dobrovolnictví ve službách komunity.²¹

Důležitým prvkem komunitního dobrovolnictví je specifický sociální kontext, který tvoří právě komunita. Dobrovolnictví je na jedné straně atributem komunity, ale na straně druhé, komunita je přirozenou součástí komunitního dobrovolnictví. Komunita a dobrovolnictví jsou spojené nádoby. Komunita dává příležitosti pro dobrovolnické aktivity a zároveň je prostřednictvím dobrovolnictví konstituována.

21) Co přesně znamená posilování či prospěch komunity definuje teorie rozvoje komunity (Aref et al. 2010, Beckley et al. 2008, Cook et al. 2009, Flora, Flora, Fey 2004, Laverack 2005, Skinner 2006, Wilkinson 1991), která v tomto smyslu pracuje s pojmy jako jsou „komunitní vitalita“, „komunitní kapacita“, „komunitní kompetence“, „komunitní kapitál, nebo „kvalita interakcí“. Obširnější popis teorie rozvoje komunity podává Josef Bernard (2011).

Dobrovolnictví upevňuje sociální soudržnost komunity (Paine, Locke, Jochum 2006: 5). Na druhé straně komunitní dobrovolnictví není na komunitu jen zacíleno, ale taktéž se odehrává v kontextu komunity. Standardy, normy, zdroje a instituce komunity poskytují zázemí pro aktivity dobrovolníků. Komunita představuje unikátní sociální svět, v němž dobrovolníci tím, že v něm žijí, přijímají jistý étos, který se projevuje ve sdílených postojích, hodnotách a praxi (Stebbins, 2007). Proto dobrovolnictví lze považovat za „komunitně založený čin“ (community-based act) (Omoto and Snyder 2002). Jde o komplexní společenský fenomén, naplněný interakcí členů komunity, která je charakteristickým způsobem sociálně regulována, stimulována a reflektována. To znamená, že je potřeba také rozlišovat mezi dobrovolnickou pomocí (aktivitou, prací či participací) a dobrovolnictvím jako kolektivním, komunitním (společenským) fenoménem, jenž zahrnuje nejen dobrovolnické aktivity, ale i jejich sociální, organizační, institucionální a kulturní rámec. (Frič, Pospíšilová 2010)

Komunita a motivace k dobrovolnictví

Komunita sehrává v sociálním kontextu roli nejdůležitějšího motivátora dobrovolnické činnosti. Komunita generuje příležitosti pro dobrovolnictví, vytváří klima důvěry, svépomoci. Produkuje kolektivní identitu, která její nositele stimuluje k obětování se ve prospěch celku. Dobrovolnictví lze nahlížet buď jako samozřejmou součást života např. na venkově, nebo jako určitou strategii, jak se stát součástí komunity (Paine, Locke, Jochum 2006: 5). Dobrovolníci vidí v dobrovolnické činnosti příležitost zařadit se do společnosti (vyhnout se vyloučení), pobývat s přáteli či s potenciálními partnery. Motivace dobrovolně participovat na aktivitách komunity je také otázkou společenské prestiže, pověsti (respektu) v komunitě, ale i společenské seberealizace, sebeúcty, sociálního zviditelnění (Hardill, Baines 2007). Dobrovolnictví je zde považováno za výsledek vhodné socializace k hodnotám a normám dobrovolnictví, která probíhá nejdříve v rodině, komunitě a později v sekundárních institucích jako jsou církve, školy a OOS. Někteří autoři upozorňují, že dobrovolnické aktivity pak mohou nabývat charakteru chování zajišťující jeho nositeli vyšší status a reputaci v dané skupině či komunitě (Collins, Hickman, 1991).

Perspektiva komunitního dobrovolnictví také vyzvedává do popředí aspekt dobrovolnictví jako volnočasové aktivity, která dobrovolníkům přináší potěšení z interakce s lidmi, které má rád. Jde o aktivity zaměřené na pomoc jiným, jež si člověk vybírá proto, že se mu to líbí (má z nich užitek, užívá si je). Dobrovolnictví se zde stává otázkou životního stylu, rekreace a relaxace. Představuje únik či uvolnění se ze stresu běžného občanského, profesionálního a rodinného života. Tímto aspektem dobrovolnictví se zabývá hlavně Robert Stebbins, který akcentuje tzv. „volní“ (volitional) definici dobrovolnického chování, které si jednotlivci zvolí, protože mu přináší radost. Tato definice zdůrazňuje absenci jakéhokoliv donucení (ať již morálního, nebo jiného) při výběru dané aktivity (Stebbins 2009: 155). Nicméně Stebbins také rozlišuje mezi

tzv. mainstreamovým dobrovolnictvím, kde donucení zcela absentuje, a marginálním dobrovolnictvím, kde díky vlivu okolí (morální povinnosti, závazky apod.) jistá míra donucení existuje (Stebbins 2009: 157-8).

Zkoumání sociálního prostředí dobrovolníků může dát odpověď nejen na otázku, proč lidé mezi dobrovolníky vstupují, ale také proč mezi nimi zůstávají. Otázka motivace dobrovolníků vytrvat v dobrovolnické aktivitě implikuje dynamický model dobrovolnické kariéry. Jednu z prvních verzí takového modelu nabídli Allen Omoto a Mark Snyder. V jejich podání prochází životní cyklus dobrovolníka třemi stadii, v nichž je postupně dominantně ovlivňován jednou ze tří kategorií faktorů: precedenty, zkušenostmi a důsledky dobrovolnické participace. V prvním stadiu hrají rozhodující roli individuální dispozice, motivace stát se dobrovolníkem a podpora sociálního okolí, ve druhé fázi jsou to satisfakce, kterou dobrovolnická aktivita a organizační integrace přináší, a ve třetí důsledky pro dobrovolníka (změny v poznání, postojích, chování, motivaci, identitě), pro organizaci (změny v kvalitě poskytovaných služeb, rekrutaci a znovuzařazení dobrovolníka) a pro sociální systém (difuze vzorů chování, osvěta, systém poskytování služeb) (Omoto, Snyder, 1995; 2002). Čím dále proces vývoje dobrovolníka postupuje, tím jsou pro něj sociální faktory významnější.

Za zmínku stojí ještě jeden koncept, který se snaží vysvětlit motivaci lidí k dlouhodobé dobrovolnické kariéře pomocí sociálního kontextu rámcovaného komunitou, resp. komunitní organizací. Je jím model „rolové identity“ (Chacón, Vecina, Dávila, 2007; Charng, Piliavin, Callero, 1988; Finkelstein, Penner, Brannick, 2005; Grube, Piliavin, 2000), který pracuje s hypotézou, že dobrovolníci se díky organizační socializaci časem identifikují se svojí rolí a integrují do organizace. Čím více se s rolí sžívají, tím intenzivnější mají pocit, že z dobrovolnické činnosti více získávají a budou schopni překonávat větší překážky, které jim v dobrovolnické aktivitě můžou bránit. Proto zůstávají dobrovolníky déle.

Typy komunitního dobrovolnictví

V kapitole 1.1 jsme mohli sledovat, jak se společně s modernizací společnosti vyvíjel i obsah pojmu komunita. Vývojové etapy dobrovolnictví na pozadí teorie modernizace jsou vlastně velmi podobné těm komunitním. Hustinx a Lamertyn konstatují, že dobrovolnictví se nachází v obdobném přechodovém období jako západní společnosti, tj. mezi industriální a post-industriální (informační, znalostní) společnostmi. Období industriálního vývoje odpovídá podle nich „**kolektivní typ dobrovolnictví**“, který je založený na sdílení skupinových cílů či hodnot a členské příslušnosti k organizaci, která dobrovolnické aktivity koordinuje a vytváří pro ně prostor. Druhý, tj. „**reflexivní typ dobrovolnictví**“ odpovídá post-industriálnímu vývoji společnosti a je charakterizován spíše individualismem (preferencí volnosti výběru, svobody a nezávislosti) a slabou vazbou na organizaci. Jeho nositelé už nejsou členy neziskové organizace, pro niž dobrovolně pracují. (Hustinx a Lamertyn 2004)

Hustinx s Lammertynem popisují motivační strukturu kolektivního dobrovolníka jako primárně orientovanou na komunitu, v níž hrají důležitou roli povinnost a pocity zodpovědnosti vůči lokální komunitě, případně vůči abstraktnější kolektivitě. Tento prototyp motivace je zasazený do náboženské tradice dobročinnosti a altruismu inspirovaného nějakou ideologií. Upozorňují, že dobrovolník s touto motivací neodpovídá stereotypu „totálně obětavého dobrovolníka“, protože v její struktuře lze najít i instrumentální (egoistické) motivační prvky dosahování kariéry a vyššího sociálního statusu v komunitě. Motivační struktura reflexivního dobrovolníka se podle Hustinx a Lammertyna odvíjí od nejistoty jeho pracovní kariéry, která je daná prostředím těžko uchopitelné tekuté modernity, v němž musí žít. Dobrovolnickou aktivitou pak vyvažuje osobní nejistoty a problémy. Ve svém dobrovolnickém angažmá vidí vhodné pole příležitostí pro svou seberealizaci. (Hustinx, Lamertyn, 2003, s. 173-174).

Hustinx a Lammertyn považují dobrovolnickou aktivitu kolektivního dobrovolníka za pouhý výraz jeho příslušnosti ke komunitě či skupině. Velkou roli v rozhodování zůstat i nadále dobrovolníkem hraje proces socializace, kterým prochází jako člen občanské organizace, která přispívá k rozvoji nějaké komunity. V případě reflexivního dobrovolníka jsou však jeho sociální vztahy a kolektivně předepsané vzorce chování natolik erodované, že motivace pokračovat v dobrovolnické kariéře je primárně závislá na jeho aktuálních individuálních preferencích a potřebách (Hustinx, Lamertyn, 2004, s. 552-553). U reflexivního dobrovolníka má „**organizační socializace**“, tj. předávání poznání, hodnot, kultury a norem organizace (komunity) jen malou šanci na úspěch. Úspěšná organizační socializace je nezbytným předpokladem efektivního plnění role kolektivního dobrovolníka. Role reflexivního dobrovolníka je negociovaná ve prospěch jeho individuálních požadavků a tento typ dobrovolníka zůstává na okraji kolektivního organizačního života. Během socializace kolektivního dobrovolníka vznikají přátelství, neformální vazby a závazky, které jej nutí pokračovat v dobrovolnické kariéře (Haski-Leventhal, Bargal, 2008, s. 69).

K jakému typu dobrovolnictví, tj. kolektivnímu, či reflexivnímu patří komunitní dobrovolnictví? Na první pohled je odpověď velmi jednoduchá. Protože komunita je kolektivní sociální útvar, musí být i komunitní dobrovolnictví kolektivní. Vývoj komunity od tradiční přes zájmovou až k virtuální však napovídá, že situace bude přece jen o něco komplikovanější, než se může na první pohled zdát. Vše záleží od toho, o jaký typ komunity a komunitního dobrovolnictví právě jde. Na základě předchozí deskripce třech typů komunity, které v dnešních moderních společnostech koexistují, budeme rozlišovat i tři „tváře“ typické pro české komunitní dobrovolnictví:

- a) neformální,
- b) formální,
- c) virtuální.

a) Neformální komunitní dobrovolnictví

Neformální komunitní dobrovolnická pomoc je dobrovolná, formálně neorganizovaná a neplacená činnost, kterou jeden člen komunity poskytuje jinému členovi nebo členům komunity mimo okruh vlastní rodiny či domácnosti. Jde tedy o činnost, kterou iniciují jednotlivci, nestimuluje a nezprostředkovává ji žádná organizace. Je to spontánní aktivita, kterou nikdo neřídí, vzniká ad hoc jako reakce na konkrétní situaci či událost. Může jít také o systematicky vykonávanou aktivitu někdy však zcela epizodickou závislou na aktuální pozornosti a dobré vůli konkrétního člena komunity. Její odborná úroveň se mnějí případ od případu ale výhodou je, že s ní není spojená žádná byrokracie.

Do této kategorie komunitních aktivit patří především spontánní sousedská či občanská výpomoc, kterou lze charakterizovat jako vzájemnou pomoc členů komunity při zvládání spíše všedních problémů každodenního života. Zaměření a cíle této pomoci jsou rozmanité. Může jít o:

- Poskytování sociální a praktické opory v „těžkých časech“, např. podpořit někoho v hmotné nouzi, posloužit handicapovaným, nemocným, starším lidem, ženám v domácnosti ... (sem patří např. příprava či dovoz jídla, nákupy, doprovod k lékaři, hlídání dětí či domácích mazlíčků, zalévání květin či ochrana majetku v nepřítomnosti sousedů ...).
- Reciprocitu při řešení praktických problémů domácnosti a hospodářství formou protislužeb jako je např. půjčování nářadí a strojů, pomoc při stavbě domu, při sklizni, pomoc s drobnými opravami v domácnosti apod.
- Podporu a udržování společenského života komunity formou přípravy a účasti na místních společenských akcích, udržování místních zvyků, tradic a rituálů.
- Sankcionování chování jiných členů komunity např. veřejnou pochvalou jejich dobrovolnické aktivity či naopak kritikou (odsouzením či výsměchem) chování, které není v souladu s normami a zvyky komunity.
- Advokacii projevující se účastí na zasedání místního zastupitelství, nebo návštěvou politiků či místních úřadů spojenou s pomocí při vyřizování občanských záležitostí sousedů, při naplňování jejich oprávněných nároků, zajišťování jejich bezpečnosti, ochraně životního prostředí apod.

Akty neformální pomoci a jejich množství jsou denně diskutovány a hodnoceny členy komunity. Jejich častý výskyt a vnímání jejich přítomnosti v životě komunity potvrzuje vzájemnost jejich členů, demonstuje a posiluje celkovou soudržnost komunity. Sousedé a spoluobčané si běžně navzájem dobrovolně pomáhají a tato pomoc všedního dne posiluje celou komunitu. Všednost, resp. každodenní rutina, v níž se akty neformálního komunitního dobrovolnictví odehrávají, vede až k tomu, že členové komunity je ani nevnímají jako dobrovolnickou činnost.

b) Formální komunitní dobrovolnictví

Formální komunitní dobrovolnická pomoc je dobrovolná a neplacená činnost členů lokální komunity vykonávaná v rámci nějaké komunitní organizace, jejímž cílem je prospěch jiných členů komunity, resp. prospěch komunity jako celku. Kritickým pro rozlišení formálního komunitního a nekomunitního dobrovolnictví tedy není „pocit komunity“ v organizaci²², který zažívají její členové, ale její zacílení na rozvoj (posilování) lokální komunity. Toto pojetí lépe vyhovuje jazykovému úzu používanému v ČR a zároveň se také vyhýbá tomu, abychom za komunitní dobrovolníky považovali všechny formální dobrovolníky, kteří se ve své organizaci cítí dobře.

Formální komunitní dobrovolnictví je sice formálně organizovaná aktivita, nicméně stupeň její formalizace se různí v závislosti na velikosti komunity i samotné organizace. Obecně platí, že v podmínkách malých lokálních (vesnických, rurálních) komunit a organizací jsou formální (institucionální) prvky této činnosti slabší. Naopak ve větších (urbánních) komunitách a organizacích se zaměstnanci je formální prvek silnější a nese sebou i větší administrativní zátěž.

Oblast působení organizované komunitní dobrovolnické pomoci je velmi široká. Obecně lze konstatovat, že sem patří všechny typy dobrovolnické činnosti:

- poskytování služeb (sociálních, zdravotních, vzdělávacích, bezpečnostních, kulturních, humanitárních ...)
- zábava, tj. podpora sportu, rekreace a zájmových činností (turismus, zahrádkářství, myslivost, chovatelství, sběratelství ...)
- advokacie, tj. ochrana práv a zájmů různých skupin obyvatelstva (žen, dětí, minorit, zaměstnanců, seniorů, spotřebitelů ...) a zvířat, ochrana památek, tradic, architektury, či přírody
- podpora víry a náboženství.

Formální komunitní dobrovolníci naplňují svoji roli poskytovatelů služeb, nebo pomocníků při rozvíjení zájmové činnosti, občanských aktivistů či věřících lidí, vždy jako členové komunitních, resp. komunitně zakotvených či založených organizací (community-based organizations). V naprosté většině případů jde o neziskové, resp. občanské organizace (občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti, nadace, nadační fondy, družstva), které mají povahu tzv. základních (grassroots) organizací, pro něž je typická silná lokální zakotvenost, autonomie (vysoký stupeň samoregulace), amatérský přístup a silná závislost na dobrovolnické aktivitě svých členů.²³ Komunitně zakotvenými mohou však být i větší a vysoce profesionalizované organizace. V tomto

22) Která poskytuje prostor pro dobrovolnictví.

23) Blíže k termínu „grassroots organizace“ viz Pospíšilová 2011.

smyslu Mary Haddad rozlišuje „zakořeněné“ nebo „nezakořeněné“ občanské organizace (Haddad 2006; 2007). Pod zakořeněnou („embedded“) organizací rozumí takovou organizaci, která je začleněna do struktur veřejné správy, dlouhodobě a často spolupracuje s administrativou, přičemž se mezi ní a veřejnou správou vytvořila očekávání vzájemné odpovědnosti; jde např. o organizace dobrovolných hasičů, sousedské asociace či organizace sdružení rodičů a přátel školy. Zakořeněné organizace se přímo podílejí na rozhodovacích procesech veřejné politiky. Nezakořeněné („nonembedded“) organizace tato kritéria nespĺňují a spíše než na poskytování služeb se soustřeďují na ovlivňování politiků a jiné advokační aktivity. Mezi typické organizace tohoto druhu Haddad zařazuje především advokační environmentální organizace (Haddad, 2007, s. 19-23).

Komunitně založenými organizacemi však nemusí být jen občanské organizace ale i soukromé obchodní společnosti s prvkem solidarity jako jsou např. družstva, záložny, či sociální podniky (Dohnalová 2010). Hustota a charakter komunitně založených organizací profiluje strukturu formálních příležitostí pro komunitní dobrovolnictví, na níž je komunitní život bytostně závislý. Komunitní organizace představují významný zdroj komunitního rozvoje. Jsou integrální součástí veřejné politiky zaměřené na komunitní rozvoj (komunitní plánování, komunitní práce apod.) Poskytují prostor a podněty pro udržování komunitou ceněných hodnot, vzorců chování, k udržování sociálních vztahů a budování sociálního kapitálu komunity. Pomáhají rozvíjet a udržovat kolektivní identitu a soudržnost členů komunity.

c) Virtuální komunitní dobrovolnictví (community e-volunteering)

Virtuální dobrovolníci jsou lidé, kteří své dobrovolnické úkoly částečně nebo v plné míře plní přes Internet (Ellis a Cravens 2000). Na pozadí této jednoduché definice lze virtuální komunitní dobrovolnickou pomoc chápat jako dobrovolnou a neplacenou činnost členů komunity, kterou vykonávají přes Internet ve prospěch jiných členů, resp. ve prospěch komunity jako celku. S nástupem nové informační společnosti s rozvinutými komunikačními technologiemi se tzv. komputerozí entuziasté, nadšenci elektronické komunikace často stávají také **virtuálními (on-line, kyber, tele) dobrovolníky**. Pracují na svých počítačích doma, v kancelářích, v internetových kavárnách, nebo kdekoli pomocí přenosných počítačů (PDF) či chytrých telefonů a dobrovolně poskytují svůj „kybersevis“ (online-mentoring, teletutoring, poradenství, fundraising, vzdělávací kurzy, grafické práce apod.) členům jejich virtuálních komunit, kteří se nacházejí daleko od nich. Mohou tak činit zcela individuálně a neformálně, ale mohou svoji pomoc poskytovat v rámci virtuálního programu na portálu komunitní organizace. Virtuální dobrovolníci rozšiřují dosah i rozsah služeb organizací, pro které pracují. Virtuální komunitní dobrovolnictví tedy zahrnuje organizované i neorganizované dobrovolnické aktivity a také jejich kombinace.

Clay Shirky upozorňuje, že on-line komunity jsou sice často organizované, ale přitom nemají žádnou pevnou organizaci (Shirky 2008). Jsou to horizontální virtuální sítě, kde se struktura kontaktů průběžně mění a flexibilně reorganizuje podle aktuálního tématu či problému. Dají se zformovat překvapivě rychle a rychle se také rozšiřuje okruh jejich členů. Na webových stránkách internetové encyklopedie Wikipedie se nachází více než dvě stě sítí poskytujících sociální služby (social networking websites) jednotlivcům i tisícům virtuálních komunit. Nejznámější z těchto servisních sítí jsou Facebook, Twitter, Myspace a YouTube.

Virtuální komunity mají zájmový charakter a nejčastěji se zabývají volnočasovými aktivitami, svépomocí, vzděláváním či odbornými diskusemi. Virtuálním dobrovolníkům však nejde jen o poskytování on-line služeb nebo o příjemné trávení volného času (chatování, hry), zajímají se také o témata veřejné politiky a vyvíjejí mobilizační virtuální aktivity např. organizačního a koordinačního charakteru vyúsťující v reálné protesty, bojkoty, demonstrace, blokády apod., jejichž praktický efekt na vlastní kůži pocítil už ne jeden politik či vládnoucí politická reprezentace. Ismael Peña-López rozeznává čtyři empirické typy online dobrovolnictví, které obsahují směs různého zaměření a různé míry formalizace dobrovolnické činnosti: a) online advocacy, b) online hodnocení a konzultace, c) online dobrovolníci pro offline projekty, c) čistě online dobrovolnické týmy pro online projekty (Peña-López 2007: 5-7)

Virtuální komunitní dobrovolnictví, díky své flexibilitě a dostupnosti²⁴ otevírá možnosti pro dobrovolnické aktivity, které se nápadně podobají individualizovaným a od organizačního členství odpojeným aktivitám reflexivních dobrovolníků, tak jak je popsali Hustix a Lamertyn. Práce z domova poskytuje dobré příležitosti dobrovolně pracovat pro ty, kteří vyžadují specifický režim práce, nebo jednoduše nemají dost času - mají to do kanceláře organizace daleko nebo nemohou odejít z domova, jako např. handicapovaní či jinak znevýhodnění občané, kteří se touto formou mohou podílet na komunitním životě. To znamená, že komunitní dobrovolnictví jako celek nelze jednoznačně přiřadit k tradičnímu kolektivnímu typu dobrovolnictví.

24) Stále větší podíl informací o příležitostech dobrovolně pracovat se šíří přes Internet.

2. TŘI TVÁŘE KOMUNITNÍHO DOBROVOLNICTVÍ V DATECH

Historické kořeny

Historické kořeny českého komunitního dobrovolnictví sahají hluboko do minulosti. V případě neformálního dobrovolnictví můžeme říct, že je s největší pravděpodobností stejně staré jako komunita sama. O existenci formálního (organizovaného) dobrovolnictví na území Čech a Moravy máme dochované záznamy ze středověku – období církevní sociální péče a podpory a svépomocné spolky tovaryšů (již od konce 14. století (Tůma 2001: 35-6). V jejich agendě bylo zajištění v nemoci a obhajoba zájmů, měly tedy jak servisní (charitativní), tak advokační charakter. Podobně byly zaměřeny i později v 15. století zakládané podpůrné pokladny hornických bratrstev, které postupně vznikaly ze svépomocných spolků horníků. Podpůrné a svépomocné spolky tovaryšů (např. rukavičkářů a ševců) a hornických bratrstev měly dobrovolné členství a řídili se vlastními pravidly. Jejich advokační aktivity jako např. společné vyjednávání o mzdách, vadily tehdejší vrchnosti, a proto byly tyto spolky opakovaně zakazovány (Tůma 2001: 36). Kromě advokačních a charitativních aktivit byly zaměřeny i na podporu vzdělávání, věnovaly se výchově k šetrnosti a střídmosti, sportovním aktivitám, a pořádání kulturních akcí. Podpůrné a svépomocné spolky byly silně zakořeněny do místních komunit, které tvořili lidé podobného sociálního postavení, povolání, či náboženského vyznání. Podporovaly vztahy vzájemné solidarity a pocity souznělosti s ostatními členy. (Janák 1999).

Období osvětského absolutismu rámované vládou Marie Terezie a Josefa II. (1780–1790) „stát sdružování přísně kontroloval a toleroval existenci pouze náboženských a vzájemně podpůrných spolků“ (Tůma 2001: 38). Dá se říct, že toto období bylo z hlediska vývoje spolkového života velmi konzervativní. Nový impuls pro rozvoj spolkové činnosti přineslo až Národní obrození navazující na proces obecné modernizace a liberalizace veřejného života v éře pozdního absolutismu. Vlastenecké snahy o kulturní a politickou emancipaci (zhruba od r. 1830) sebou přinesly i nebyvalý nárůst různých

společností, nadací a spolků, které podporovaly rozvoj národní kultury, umění, vědy a vzdělávání. K nim lze přičíst i spolky hasičů, tělocvičné a okrašlovací spolky, pěvecké sbory a pod, které také významně přispěly k občanské strukturaci tehdejší společnosti. „V sedmdesátých letech už existovalo více než 3 000 různých spolků, v devadesátých letech přes 10 000 a jejich počet později ještě rostl ...“ (Tůma 1999, s. 7). Zajímavou skupinou byly spolky konzumní. Ty sloužily k nákupu potravin z první ruky a k jejich následnému prodeji svým členům. Cílem bylo, aby členové platili méně za potraviny. Mezi nimi byl nejznámější a asi i nejúspěšnější spolek Včela (Janák 1999). Období národního obrození bylo charakteristické tím, že kolektivní identita podpůrných a svépomocných spolků začala přesahovat hranice lokální komunity a přerůstala v širší kolektivní identitu komunity národní.²⁵

Charitativní a spolková činnost byla upravena říšským zákonem o spolcích v roce 1867, který se později uplatnil i v první Československé republice. Založení Československé republiky jako mnohonárodnostního státu v r. 1918 znamenalo další nárůst spolkové a nadační činnosti na základě národnostního principu (např. spolky české, německé, židovské, polské, rusínské aj. pro chudé studenty, sirotky aj.). Vznikala i řada neziskových organizací, které měly svůj vzor v zahraničí, zejména USA, jako např. YMCA, YWCA, Skaut, tramské osady aj. Řada ústavů, škol a zařízení byla ve vlastnictví spolků, z nichž některé měly i určité úřední pravomoci (např. Zemská péče o mládež nebo Masarykova liga proti tuberkulóze). Dá se říci, že během trvání první Československé republiky prožíval neziskový sektor svůj „zlatý věk“. „Období první republiky zvýraznilo zaměření neziskových organizací zejména na sociální problémy, ochranu veřejného zdraví, dětí, mládeže a problém chudoby. ... Zároveň i nadále pokračovala činnost v oblasti osvěty, vzdělávání a kultury, která zejména v malých městech a obcích představovala jádro společenského života, sdružování a zábavy.“ (Tůma 1999, s. 9)

Modernizace vesnického života vnašela do lokálních komunit také změny spojené s hospodařením v podobě vzniku družstevnictví, jehož tradici můžeme vystopovat do poloviny 19. století. Kromě zemědělských družstev postupně vznikala družstva spotřební, peněžní, výrobní, bytová i kulturní. Pro ilustraci: první družstvo bylo založeno už v roce 1847 a k 1. lednu 1938, tedy v době největšího rozkvětu prvorepublikového družstevnictví, existovalo v Československu 7471 úvěrních družstev (kampeliček a záložen) a 5448 zemědělských družstev, mezi nimi především skladištní, zpracovatelská (čekárenská, bramborářská, mlékárenská, lnářská atd.), strojní, výrobní a další. „České rčení: ‘Co zemědělec, to družstevník’ skutečně platilo. Nebyla snad žádná

25) To dobře dokumentují úvodní slova prvé spolkové pamětní knihy spolku Vltavan (Vzájemně se podporující spolek plavců, rybářů a pobřežních) založeného r. 1871: „A tak, jako národ náš z dřimoty se probudil, zabřesklo se i v srdcích synů našeho Podskalí, kteří usilovně pomýšleli na to, aby Vltava proměnila se v otce Vltavana, který by nemocné syny podskalské neopouštěl, zemřelé k poslednímu lůžku doprovázel a zmražené hojil, vetché oudy podporoval a tak od nouze pomáhal“. <http://www.vltavan-praha.cz/spolku.htm>

česká vesnice, kde by nebyl patrný vliv družstevnictví, žádné pole či stáj, které by nebyly dotčeny družstevním hnutím.“ (Feierabend 2007) Rozvoj družstev byl pak nejvýraznější v období mezi světovými válkami a družstva se staly významnou součástí tržního hospodářství (Krajčovičová 2007).

Slibný vývoj v oblasti neziskového sektoru byl však záhy přerušen německou okupací v r. 1938 a II. sv. válkou. Okupační režim mnohé spolky a družstva jednoduše zrušil, ostatní, které uznal za vhodné podržet pro své vlastní účely, byly reorganizovány na přísně centralizované, hierarchické instituce sloužící státní moci. Po válce společně s obnovováním demokracie došlo také ke krátkému období revitalizace občanského sdružování. Násilně přervané tradice se podařilo rychle obnovit a občanské organizace znovu zaujaly významné společenské postavení. Obnovilo se přes 10 000 spolků (Tůma 1999: 13). Uchopením moci komunistickou stranou v r. 1948 byl znovu nastolen totalitní politický systém, který sdružování občanů omezil na centrálně řízené masové organizace. Spolkový život byl paralyzován vytvořením akčních výborů, které pod záminkou očišťování veřejného života od reakčních a protisocialistických sil nahradily volené orgány občanských organizací. Majetek spolků a církevních organizací byl zkonfiskován a jednotlivé organizace byly sloučeny do jednotných „dobrovolných organizací“ Národní fronty. Došlo k prudkému snížení počtu občanských organizací z 60 000 na 638. (Vaněk 1997: 6)

Základní strategií, jejímž prostřednictvím docházelo k podřízení oblasti dobrovolnických aktivit novému režimu, byla centralizace, kterou komunistická strana uplatnila i ve sféře volnočasových, zájmových aktivit. Všechny organizace dobrovolného sdružování v určité oblasti byly sloučeny do jedné celostátní střešní organizace (svazu); tak vzniklo relativně málo centrálně řízených, masových organizací. Kromě již zmiňovaných ČSTV, ČSM a Pionýra to byly především Revoluční odborové hnutí (ROH), Svaz Československo-Sovětského přátelství, Československý svaz žen, Československý svaz novinářů, Svaz pro spolupráci s armádou (SVAZARM), Československý červený kříž, Svaz rolníků, Svaz invalidů a další.²⁶ Tyto velké, hierarchicky uspořádané, masové společenské organizace byly sdruženy do jedné celostátní střešní organizace, tzv. Národní fronty, jejíž ústřední výbor ovládali členové komunistické strany. Tímto způsobem dostala komunistická strana pod svoji kontrolu celou oblast organizovaného dobrovolnictví a mohla ji využívat ve svůj prospěch. V dobové rétorice to znamenalo zapojit prostřednictvím masových organizací „veřejnost do výstavby socialistické společnosti“ (Vaněk, 2001, s. 48). Neblahému osudu nešlo ani družstevnictví, jeho symbolem se stala násilná kolektivizace vesnice. Špatně dopadly i církevní – charitativní a diakonické – spolky, které byly postupně rušeny, a jejich majetek propadl státu. „Sociální služby provozované církevními zařízeními byly pro veřejnost omezeny, mohly pouze sloužit např. jako domovy pro přestárlé kněze, jeptišky a řádové sestry.“ (Dostál 2001: 49)

26) Celkově jich bylo 18 včetně komunistické strany.

Komunistická strana deklarovala, že jejím dlouhodobým cílem je vybudovat beztržní komunistickou společnost, kde si budou všichni rovni a budou tvořit jedno velké harmonické společenství (komunitu) pracujících. Myšlenkově tak navazovala na ideály Pařížské komuny a komunardů (z r. 1871), a v dělnických masách spatřovala komunitu svého druhu, v níž se všichni mezi sebou kamarádí (jsou soudruhy), a kterou Marx povýšil na sebevědomého dějinného aktéra („třidu pro sebe“), který je povolán dovést lidstvo k beztržní společnosti. Komunistická ideologie nabízela všem občanům socialistického Československa jednotnou kolektivní identitu „pracujícího lidu“, jejímž základem byly hodnoty soudružství a víra ve šťastnou budoucnost pod vedením komunistické strany. Byla to identita „nerozborné jednoty“ dělnické třídy, zemědělců a pracující inteligence. Všichni byli soudruzi a měli tvořit jednu velkou komunitu solidárních členů, v níž dobrovolnická práce ve prospěch ostatních byla samozřejmostí. Dobrovolnické aktivity iniciované a podporované organizacemi Národní fronty pomáhaly plnit pětileté plány hospodářského rozvoje a významně přispívaly k řešení častých poruch plánované ekonomiky (nahrazovaly chybějící techniku a pracovní síly v zemědělství, v dolech, hutích, na stavbách i v továrnách). Účast občanů na „brigádách“ (dobrovolnických akcích) ve volném čase byla za socialismu masovým fenoménem. Jako příklad stačí uvést tzv. Akce „Z“, které hojně využívala každá obec a město. Jak uvádí Nosková, Akce „Z“ byla „dobrovolnou“ výpomocí na základě vládního nařízení 14/1959 všude tam, kde státní správa nevládala plnit úkoly. Písmeno Z v názvu mělo znamenat „zvelebování“ (Nosková, 2009, s. 223—224). Myšlenka byla jednoduchá: stát, obec či město zajistily potřebnou techniku a materiál na stavbu vodovodu, kanalizace, veřejného osvětlení, chodníků, prodejny, sportovní haly, kulturního domu, na rekonstrukci hřbitova apod. a občané stavbu či rekonstrukci provedli v rámci brigády zdarma a ve svém volném čase.²⁷ Slovo „brigádník“ se stalo synonymem pro „dobrovolníka“.

Budovatelské nadšení obyvatelstva ale netrvalo věčně a socialismus se permanentně dostával do stále větších systémových potíží. Stále více bylo zřejmé, že smyslem dobrovolnictví není rozvoj socialismu či nového socialistického člověka, ale kompenzace nedostatku nefungujícího systému. Situace v dobrovolnictví se časem začala dramaticky měnit. Za prvé pod tlakem „zdravého jádra“ komunistické strany, které obsedantně a dlouhodobě všude hledalo nepřátele socialismu a uzavíralo se ve svých privilegovaných pozicích. Za druhé se jednotná kolektivní identita začala nezadržitelně drolit i pod tlakem ztráty legitimacy vedení komunistické strany, z něhož se postupně vyvinula superkonzervativní přestárlá kasta/vrstva funkcionářů. Gottwaldovská generální identita podle hesla „Všichni máme stejné žaludky!“ se záhy rozpadla na

27) Stát tak ušetřil a občané mohli užívat postavený objekt či jinou zvelebenou část obce.

Pro názornost lze uvést příklad jedenáctitisícového města Kyjov na jižní Moravě, z jehož kroniky se dozvídáme, že jenom v roce 1971 se zde realizovalo 22 staveb v rámci Akce „Z“, občané na nich odpracovali 60 370 brigádnických hodin a ušetřili státu 1 620 600 korun.

Viz http://www.mestokyjov.cz/++var++/mestokyjov/kronika/svazek06/71_17.html

dvě části: „ONI“, jež jsou nahoře, a „MY“, kteří jsme dole. Komunistický experiment s budováním společnosti jako jedné velké a jednotné komunity se nezdařil. Počáteční budovatelské nadšení pracujících se postupem času vytratilo. Víze komunistické společnosti ztratila svoji přitažlivost a už jí nevěřili ani samotní komunisté. Formální, byrokratické procedury nahradily spontánní zápal členů komunistické strany plnit příkazy z centra. Účast na aktivitách centrálně řízených dobrovolných organizací byla povinná a kontrolovala se, spontánních aktivit dramaticky ubylo.

Namísto generalizované důvěry nastoupily protekční sítě „socialistických známostí“ a svépomocné sítě neformálních dobrovolníků z řad příbuzných a přátel působících hlavně na vesnicích. Koupit žádané zboží nebo získat „potřebné razítko“ oficiální cestou bez podpory neformálních sítí a známostí bylo v mnoha případech takřka nemožné. Neformální sítě se svými vnitřními normami partikularizované reciprocity a solidarity izolovaly občany v uzavřených ostrovech sociální soudržnosti. Sociální kapitál založený na partikularizované důvěře se stal klíčem k přežití a prosperitě jednotlivců. V socialistické nedostatkové ekonomice nefungovaly služby a zásobování vázlo. Selhání státu musela kompenzovat neformální solidarita rodinných a sousedských společenství. Socialismus generoval zvýšený podíl neformálního (svépomocného) dobrovolnictví v rámci tradičních komunit, které se rozvíjely na úkor občanských (zájmových) komunit (Sedláčková, Šafr, Häubner 2009: 16). Rozvoj neformálního dobrovolnictví v podobě vzájemně výhodných protislužeb v kruhu tradičních sítí velkých rodin šel proti duchu modernizace české společnosti (Možný 1991) a vývoj komunitního dobrovolnictví strhával zpět do minulosti. Návrat do tradičních komunit stimulovaly nedostatkovou ekonomikou, právní nejistotou a absencí demokracie komentuje Martin Slosiarik jako jistý druh zvráceného komunitarismu, který preferuje hodnoty jako: brát více, než dávat, práva bez zodpovědnosti, vyhýbání se diskuzím o základech života, neupozorňovat na sebe, spoléhání na druhých a na stát (Slosiarik 2003: 176).

Co se týče organizovaného dobrovolnictví, je potřeba říct, že přímá kontrola komunistické strany sahala jen do okresní úrovně velkých svazových organizací, což znamenalo, že od okresní úrovně níže se funkcionářem svazu mohl stát i nestraník. Ideologizace dobrovolnictví na místní úrovni byla tedy zřetelně slabší a panovaly zde spíše neformální (kamarádkské) vztahy typické pro sociální sítě v dané lokalitě. Lokální (základní, grass roots) organizace, které působily hlavně v zájmových oblastech, jako jsou sport, rekreace a kultura, poskytovaly občanům možnosti zůstat stranou od (nepřátelské) ideologie, neautentického patosu veřejného života, všudypřítomné kontroly úřadů a od stresu (doprava, administrativní, hluk aj.) městského života. Dobrovolnická činnost se stala alternativou k plnohodnotnému občanskému životu, k němuž neodmyslitelně patří i angažovanost ve veřejném (politickém) prostoru.²⁸ Namísto toho

28) Příznačné je, že tento fenomén se nevyskytuje jenom v rámci totalitních režimů, na což upozorňují i někteří autoři ze západní Evropy (Dekker, 2003, s. 9; Hustinx, Lamertyn, 2003, s. 183).

zvolili defenzivní strategii úniku do mikrosvěta komunit působících v různých oblastech trávení volného času. V nich si vytvořili přátelskou atmosféru, která jim dovolila zapomenout na to, že jde jenom o dočasný únik.

Sametová revoluce lidem sice přinesla osvobození od tlaku k neautentickému veřejnému životu ze strany totalitního režimu a otevřela možnosti budování skutečných komunit, ale otázkou zůstává, nakolik byly tyto možnosti využity. Dnes máme přibližně 100.000 občanských organizací a dohromady 3.000 spotřebních, výrobních, bytových a zemědělských družstev, ale jak jsme naznačili už v úvodu, příliš dobrými sousedy nejsme. Zatím ani nevíme, jakou kvalitu mají dnešní lokální a zájmové komunity. Jaká je jejich kapacita pracovat na sobě samých? Do jaké míry se české venkovské komunity vymanily ze zvráceného komunitarismu, zbavily se syndromu outsiderství (Vajdová 2003: 154) a vzdaly se svého „kolektivismu bez iluzí“ zahleděného do místních poměrů bez větších ambicí pochopit a ovlivňovat širší společenské dění (Frič, Vávra 2010: 121), který byl tak dlouho pěstován v období socialismu? O tom všem by nám mohly něco napovědět informace a data o rozsahu, intenzitě a charakteru komunitního dobrovolnictví. V následujících částech této publikace se soustředíme právě na ně.

Cíle a zdroje analýzy dat

Jestliže komunita existuje jen díky komunitním aktivitám svých členů, pak lze z existence či absence těchto aktivit v určité oblasti indikovat úpadek či rozmach daného typu komunity. Komunitní dobrovolnictví je jedním z důkazů životaschopnosti komunity. Vypovídá o schopnosti komunity mobilizovat své členy v zájmu celé komunity. Na druhé straně komunita otiskuje do svých dobrovolníků specifické rysy, které se projevují v jejich sociálním profilu, sociálním kapitálu, v motivaci, ve stylu a zaměření dobrovolnických a občanských aktivit. Tomuto specifickému otisku budeme říkat „**komunitní efekt**“. U každého typu komunity předpokládáme specifický komunitní efekt, který bude znatelný na sociální a demografické struktuře, motivaci a sociálním kapitálu komunitních dobrovolníků.

Cílem analýzy empirických dat bude zjistit jaký je rozsah jednotlivých typů komunitního dobrovolnictví, jak se jejich parametry vzájemně liší či shodují, tj. jak se odrazil efekt jejich specifického komunitního zázemí na jejich sociálním profilu a ostatních zmiňovaných charakteristikách dobrovolnictví. Pokusíme se alespoň naznačit odpovědi na otázky týkající se významu jednotlivých typů dobrovolnictví v České společnosti a charakterizovat jak se navzájem ovlivňují, jestli se jedná symbiotické či konkurenční vztahy a jak tyto vztahy souvisí s tezemi západních autorů o úpadku tradiční komunity a nástupu komunity virtuální. Jestli jde jen o umělou náhražku, anebo o adekvátní náhradu skutečného sociálního mikrosvěta, bez něhož člověk nemůže existovat. Celkově tedy chceme zjistit, jaké jsou jednotlivé tři tváře komunitního dobrovolnictví a jaký je jejich modus vivendi na jednom těle české společnosti.

Konceptuálně budeme vycházet jak z pojetí tří typů komunit, které jsme popsali v úvodních kapitolách, tak z konceptu dobrovolnictví jako společenského fenoménu, který byl zformulován v publikaci: Frič, Pospíšilová a kol. „Vzorce a hodnoty dobrovolnictví v české společnosti na začátku 21. Století“, a který jsme adaptovali na komunitní dobrovolnictví.

Pro zjišťování rozsahu komunitního dobrovolnictví a vlivu jednotlivých typů komunit na jeho charakter využíváme především data z reprezentativního kvantitativního výzkumu, který se uskutečnil na podzim roku 2009 v rámci projektu: „*The Patterns and Values of Volunteering in the Czech and Norwegian Society*“.²⁹ Výzkum proběhl na vzorku 3800 občanů ČR ve věku od 15 let. Data byla sbírána firmou Factum invenio. Pokud tedy není uvedeno jinak, prezentovaná data pocházejí právě z tohoto výzkumu, na který v průběhu práce, pokud je třeba, odkazujeme jako na „*Dobrovolnictví 2009*“.

Výzkum se zabýval především fenoménem dobrovolnické práce pro neziskové organizace, zájmové či profesní organizace, charitativní subjekty a další nekomerční sdružení. Výzkumníky zajímalo zejména kolik procent obyvatelstva České republiky se nějakým způsobem zapojuje do dobrovolnické práce, tj. neplacené práce sloužící k účelům pomoci lidem, kteří tuto pomoc potřebují (nemocní, staří, chudí, sociálně znevýhodnění atp.) nebo neplacené práce pro zájmovou, profesní či jinou organizaci (např. Junák, Klub filatelistů, politická strana, Sdružení rodičů a přátel školy atp.). Dále bylo zjišťováno, do jaké míry lidé podporují neziskové subjekty finančně, které subjekty podporují svou prací, jaké jsou jejich motivace k dobrovolnictví a kterých subjektů jsou členy. Pokrýval ovšem také téma neformálního dobrovolnictví, stejně jako i dobrovolnictví „internetového“ i když je nutno připustit, že ve srovnání s rozsahem, který byl věnován formálnímu dobrovolnictví byly tyto dimenze dobrovolnické práce pokryty podstatně méně - výzkum nebyl plánován s ohledem na téma komunitního dobrovolnictví, cílem byl právě co nejdokonalejší popis dobrovolnictví prováděného skrze organizaci.

Data z výzkumu *Dobrovolnictví 2009*, stejně jako dokumentaci k němu, lze získat na stránce Českého sociálně vědního datového archivu, který působí v rámci Sociologického ústavu AV ČR.³⁰ Doplnkově jsme využili i data z výzkumu z výzkumné série Eurobarometr. Tento výzkum³¹ jsme využili zejména v kapitole týkající se neformálního dobrovolnictví, abychom ukázali, jak se liší situace v ČR od té, která je v ostatních

29) Projekt realizovala HESTIA – Národní dobrovolnické centrum ve spolupráci s Univerzitou Karlovou (Fakulta humanitních studií a Fakulta sociálních věd), Nadací rozvoje občanské společnosti a norským partnerem Institute for Social Research v Oslu. Souhrnné výsledky výzkumu byly prezentovány v knize: Pavol Frič, Tereza Pospíšilová a kol. „Vzorce a hodnoty dobrovolnictví v české společnosti na začátku 21. Století“. Praha: Agnes/Hestia, 2010.

30) <http://nesstar.soc.cas.cz/webview/>

31) Šlo o výzkum s pořadovým číslem 62.2. Data a dokumentace z výzkumu jsou dostupné v datovém katalogu Zcat (<http://zcat.gesis.org/webview/index.jsp>) německého sociálně vědního institutu GESIS.

zemích Evropské unie. Data z obou výzkumů jsme zpracovávali s pomocí softwaru SPSS.

V analýze jsme pracovali jak s původními proměnnými, které vznikly přímým přepsáním odpovědí respondentů do počítačového souboru. Konstruovali jsme ovšem i nové proměnné, které vznikly spojováním více původních proměnných, měřících stejný jev. Cílem bylo zvýšit reliabilitu analýz a také zpřehlednit prezentaci dat. V textu knihy se objevují i výstupy dvou statistických procedur – analýzy „přízůsobených (adjustovaných) reziduí“ a také analýzy rozptylu (procedura ANOVA v SPSS).

Reziduální test jsme používali tam, kde je v tabulce prezentován vztah dvou kategorizovaných proměnných o malém počtu kategorií. Tam, kde je mezi proměnnými významný vztah (to znamená tam, kde se ve výzkumu zjištěné četnosti významně odchyľují od četností, které bychom očekávali, pokud by mezi proměnnými nebyl žádný statistický vztah) je v tabulce tento vztah ukázán. Kvůli větší přehlednosti nahrajujeme číselné hodnoty reziduálního testu znaménky (+, -), které indikují sílu vztahu.

Analýzu rozptylu jsme pak použili u vztahu proměnných, kde jedna má malý počet variant, kterých může nabývat (například pohlaví nebo stupeň dosaženého vzdělání), zatímco druhá má kategorií velké množství nebo je dokonce kontinuální – v takovém případě by znázornění v křížové tabulce, kde je vidět vztah všech variant navzájem nebylo přehledné a ani reziduální test by nebylo možné použít. Proto prezentujeme *podmíněné průměry*, společně s hodnotami statistické významnosti, která ukazuje, zda mezi proměnnými existuje statistický vztah. Existence tohoto vztahu ještě sama o sobě nepotvrzuje věcnou významnost vztahu, ale indikuje nám, které vztahy stojí za to, abychom takovou věcnou významnost prostřednictvím interpretace hledali.

Uvědomujeme si omezení, která vyplývají z využití kvantitativní sociologické metodologie. Domníváme se přesto, že reprezentativní výzkum představuje významný zdroj pro analýzu společenského fenoménu jakým je komunitní dobrovolnictví.

2.1. Neformální komunitní dobrovolnictví

Colin Rochester a jeho kolegové definují neformální dobrovolnictví³² jako individuální poskytování neplacené pomoci mimo okruh příbuzných (Rochester et al. 2010: 20). Většina autorů se shoduje na tom, že jde o „přímou pomoc“ (Reed a Selbee 2002), která není zprostředkována nějakou formální organizací. Neformální dobrovolníci jsou představováni jako dobří Samaritáni poskytující pomoc jiným lidem v nouzi. Jsou vždy v první linii, nemohou se schovávat za kolektiv a vegetovat ve stínu nějaké organizace bez intenzivního kontaktu s aktuálním děním v jejich okolí. Na druhé straně to nejsou žádní solitéři vymykající se z pletiva sociálních vztahů kolem nich. Jejich sociální zakotvenost v neformálních skupinách a v komunitních vztazích napovídá, že v případě neformální pomoci nemusí jít vždy jen o individuální aktivitu, která je určená jinému individu. Cnaan a Amroffell rozlišují dva typy neformálního dobrovolnictví: a) pomoc jednotlivcům, b) pomoc neformálním dobrovolnickým skupinám včetně svépomocných organizací. (Cnaan a Amroffell 1994: 343). Neformální pomoc má tedy individuální i kolektivní podobu

V naší analýze budeme do komunitního neformálního dobrovolnictví řadit oba typy neformální pomoci. I v případě, že jde o individuální aktivitu, jde o aktivitu, která ve svém výsledku přináší posilování komunity, resp. přispívá k jejímu každodennímu budování. Při operacionalizaci komunitního neformálního dobrovolnictví vycházíme z předpokladu, že všichni ti, kteří v rámci komunity, v níž žijí svůj každodenní život, neformálně poskytují pomoc jiným bez formální organizace a mimo svoji rodinu jsou komunitními dobrovolníky. Z hlediska přesnosti dané formulace je důležité zřetelně definovat, co ještě je a co už není „rodina“. Že nejde o lehký úkol a pouhou formalitu dokazuje fakt, že někteří autoři neformální pomoc neuznávají jako plnohodnotné dobrovolnictví. Je tomu tak právě proto, že se jen těžce dá přesně definovat okruh příjemců neformální pomoci tak, aby vylučoval (nejbližší) příbuzné (Musick a Willson 2008: 23–4). V našem případě řešíme tento problém tím, že neformální pomoc omezuje na okruh sousedů a známých, což zároveň dobře vyhovuje požadavku, aby se jednalo o komunitní aktivitu. Na druhé straně je zřejmé, že rodina je součástí komunity a tedy tímto operacionalizačním krokem se zbavujeme možnosti zachytit neformální (sociální) pomoc na komunitní úrovni v její komplexnosti.

32) „Neformální dobrovolnictví není tak dobře konceptuálně uchopené jako dobrovolnictví formální a zdaleka tak často nebývá předmětem výzkumů. Přesto ho nelze opomíjet, neboť je důležitým kontextem pro dobrovolnictví formální a stojí spolu s ním vedle ostatních forem práce, tedy placené práce, péče o sebe a o rodinu.“ (Frič, Pospíšilová 2010: 12)

Základní zjištění

Pro Českou republiku jsou typické dva makrosociální faktory, které mohou ovlivnit očekávanou míru neformálního dobrovolnictví. Za prvé, v ČR existuje silná tradice vytváření neformálních sítí jako nástroje řešení individuálních i společných problémů, která zde působí minimálně od dob socialismu. Neformální svépomocné sítě časem nezanikly. Na komunitní úrovni jsou stále aktivní a mají značný vliv na život občanů. Z tohoto důvodu lze předpokládat, že díky přetrvávající síle neformálních sítí bude míra neformálního dobrovolnictví v ČR relativně vysoká. Za druhé, taktéž z dob socialismu přetrvává tendence ke kolektivistickému pohledu na fungování státu a vztah mezi občanem a společností. Obyvatelé ČR mají sklon k paternalismu, tj. rádi spoléhají na stát, že se o ně postará, že jim pomůže s řešením jejich osobních problémů. Ve zvýšené míře čekají pomoc spíše od státu, než od sebe samých, svých sousedů a známých. Jde o součást zdejší politické kultury, která českou společnost více připodobňuje k tzv. „kolektivistickým než individualistickým společnostem“ (Dekker a Halman 2003: 7-8). V českém případě však můžeme mluvit spíše o „společenském než skupinovém kolektivismu“³³, který charakterizuje politickou kulturu. Dlouhá léta socialistické atomizace občanské společnosti stále ještě řadí českou občanskou a politickou kulturu do Bellahem definované kategorie „kultury separace“, kde se cení spíše vlastní zájem jako hnací motor činnosti a jednotlivec je vnímán mimo komunitní a institucionální vazby (na rozdíl od „kultury koherence“ kde se cení hodnota komunity a oddanost veřejnému zájmu) (Bellah et al., 1985). Na základě toho bychom pak v ČR měli předpokládat relativně nižší míru neformálního komunitního dobrovolnictví.

Jak se uvedené dvě protichůdné tendence projeví na míře neformálního dobrovolnictví v ČR? Výsledky našeho výzkumu indikují, že silnější vliv má pravděpodobně tradice kultury separace. Neformálnímu dobrovolnictví, resp. neformálnímu komunitnímu dobrovolnictví se věnují dva z pěti (38%) občanů České republiky. Z nich se 40% zároveň věnuje i dobrovolnictví formálnímu. Čistě jen neformálnímu dobrovolnictví se věnuje necelá čtvrtina (23%) české populace starší 14 let. V mezinárodním srovnání evropských zemí je však podíl neformálních dobrovolníků výrazně podprůměrný.

Tabulka 1. Pomohl/a jste dobrovolně během posledních 12 měsíců někomu ve vašem sousedství nebo v místním společenství bez toho, aby vaši pomoc zprostředkovala nějaká organizace?

	Absolutní četnost	Procenta
Ano	1 430	37,5
Ne	2361	62,0
Neví, neodpověděl	20	0,5
Celkem	3 811	100,0

33) Blíže k vysvětlení těchto pojmů viz Parboteeah, Culle a Lim 2004.

Na základě údajů získaných výzkumem Eurobarometr z r. 2004 Paul Dekker zjišťuje, že podíl neformálních dobrovolníků v populaci jednotlivých evropských zemí se značně různí. Pohybuje se od 26% v Maďarsku a 28% v Portugalsku, po 74% v Lotyšsku, 70% ve Slovinsku a 69% ve Finsku. Česká republika se řadí k těm evropským zemím, kde je poměrně nízká míra neformálního dobrovolnictví a kde podíl neformálních dobrovolníků převyšuje podíl dobrovolníků formálních (Dekker 2008).³⁴

Tabulka 2. Neformální dobrovolnictví* v evropských zemích

1.	Lotyšsko	74	17.	Rakousko	58
2.	Slovinsko	70	18.	Velká Británie	57
3.	Finsko	69	19.	Německo západ	54
4.	Lucembursko	67	20.	Irsko	51
5.	Nizozemí	67	21.	Kypr	50
6.	Švédsko	67	22.	Bulharsko	49
7.	Dánsko	65	23.	Rumunsko	49
8.	Estonsko	64	24.	Malta	48
9.	Belgie	62	25.	Španělsko	48
10.	Německo východ	61	26.	Řecko	47
12.	Litva	61	27.	Česká republika	47
13.	Slovensko	60	28.	Itálie	38
14.	Francie	59	29.	Portugalsko	28
15.	Polsko	58	30.	Maďarsko	26
16.	Severní Irsko	58			

Zdroj: Eurobarometr 62.2, 2004, N=25296, údaje v %

* Neformální dobrovolníci jsou ti, kdo dobrovolničí alespoň 1x měsíčně

34) Pro úplnost je potřeba dodat, spolehlivost zjišťování míry neformálního dobrovolnictví je menší než v případě formálního dobrovolnictví. Zatímco dobrovolnictví skrze organizaci je institucionalizováno a pro běžného respondenta je většinou zřetelně odlišitelné od jiných aktivit, u neformálního to tak jasně není. Velmi zde záleží na podobě položené otázky i na kontextu dalších otázek v dotazníku. Rozdíly v tomto smyslu se pak mohou projevit i v rozdílných mírách neformálního dobrovolnictví naměřených v různých výzkumech. Ve výše zmínovaném výzkumu Eurobarometr byla zjištěna podstatně vyšší míra neformálního dobrovolnictví, než v našem výzkumu. Domníváme se, že to bylo proto, že otázka na jeho frekvenci následovala za baterií otázek, které se ptají například na: „Pomoc někomu s domácími pracemi, nákupy, péče o zahradu“ nebo „diskutování osobních problémů“. Je jasné, že když je neformální dobrovolnictví zařazováno takto obecně, tak se v následující otázce: „Jak často aktivně pomáháte jiným lidem? Nepočítejte prosím to, co děláte pro svou rodinu, v práci nebo v dobrovolných, dobročinných organizacích.“ najde více respondentů, než se našlo v naší otázce: „Pomohl/a jste dobrovolně během posledních 12 měsíců někomu ve vašem sousedství nebo v místním společenství bez toho, aby vaši pomoc zprostředkovala nějaká organizace“?

V některých zemích je tomu podobně, např. v Mexiku převažuje neformální dobrovolnictví nad formálním v poměru 36:33 procent všech obyvatel starších 14 let (Butcher 2010: 10). V Kanadě je ale tento poměr daleko více asymetrický ve prospěch neformálního dobrovolnictví, kterému se věnuje 80% a formálnímu 46% občanů (Hall et al., 2009). Na druhé straně v USA převažuje podíl formálních dobrovolníků. Podle zmiňovaného výzkumu Eurobarometr se většina zemí EU (až na jednu nebo dvě výjimky, které mají podíly obou typů dobrovolníků hodně podobné) nachází v kategorii zemí, kde převažují neformální nad formálními dobrovolníky. Samozřejmě míra této převahy je značně diferencovaná.

Slabá pozice ČR v oblasti neformálního dobrovolnictví však nemusí být dána jen relativně silnou kulturou separace, nízkou sociální soudržností a převládajícím postojem spoléhat se na stát. Pro postkomunistické země je typická poměrně nízká důvěra ke státním institucím a institucím veřejné správy vůbec. Tam kde stát selhává, nastupují neformální sítě. Chybějící „formální sociální kapitál“ kompenzují postkomunistické země zvýšenou mírou „neformálního sociálního kapitálu“ (Pichler a Wallace 2007). Formální instituce u nás sice pořád nefungují tak, jak by podle občanů měly, ale ve srovnání s jinými postkomunistickými zeměmi jsme na tom spíše lépe. Protože občané ČR nemusí svojí neformální aktivitou tolik kompenzovat nedostatky formálních institucí veřejné politiky (sociálního státu) jako je tomu ve většině postkomunistických zemí, je i podíl českých neformálních dobrovolníků menší, než v těchto zemích (s výjimkou Maďarska). Pozoruhodné také je, že postkomunistické země nezaujímají na žebříčku neformálního dobrovolnictví nějakou konzistentní pozici, jako např. severské země, které jsou na špici, nebo země jižní Evropy, které jsou zase naspodu tohoto žebříčku. Rozptýlenost postkomunistických zemí po celé délce žebříčku může být dána právě tím, že v nich působí protichůdné makrosociální tendence, které jsou v jednotlivých zemích v různém poměru.

Vysokou míru neformálního dobrovolnictví ve stabilních demokratických zemích Západu lze vysvětlit aktuálním trendem „informalizace“ občanské participace, na který poukazují Ingen s Dekkerem. Stejně jako řada dalších autorů se i oni snaží oponovat tezi o úpadku komunity, s níž přišel Putnam. Argumentují tím, že pokles formální participace, tj. dobrovolné účasti na aktivitách formálních organizací může být kompenzován právě vzrůstajícím podílem neformální participace, resp. účasti na aktivitách neformálních skupin. Všeobecný trend úniku formálních dobrovolníků do neformálních komunit se jim pomocí vlastního výzkumu nepodařilo prokázat. Jejich data ale vypovídají o tom, že význam neformálních skupinových aktivit v oblasti sportu v Nizozemí roste (Ingen, Dekker 2010).

Naše zjištění o vzájemném překrývání neformálního a formálního dobrovolnictví napovídá, že oba typy se vzájemně ovlivňují a jak upozorňuje Paul Dekker, tento jev je typický pro většinu evropských zemí. Dekker konstatuje, že míra překrývání se v jed-

notlivých zemích různí, např. podíl formálních dobrovolníků ve skupině neformálních činí 14% v Bulharsku a Rumunsku, 38% v Maďarsku, 45% v Itálii ale v Holandsku je to až 58% (viz Tabulku níže). Dekker (2008) i jiní autoři (např. Wilson and Musick 1997) konstatují pozitivní závislost mezi zapojováním se do neformálního a formálního dobrovolnictví (ti, co se zapojují do jedné formy dobrovolnictví, mají sklon zapojit se i do druhé). Poměrně vysoká závislost mezi zapojováním se do neformálního a formálního dobrovolnictví je typická i pro ČR. Zatím ale nemáme dostatek (časové řady) údajů, abychom mohli jednoznačně říct, jestli ve vztahu mezi neformálním a formálním dobrovolnictvím v ČR jde o symbiózu (vzájemné posilování) anebo o konflikt (formální dobrovolnictví vytěsňuje neformální a naopak). Nevíme určitě, zdali podporou jednoho, podporujeme zároveň i druhý typ dobrovolnictví. Navzdory jejich závislosti na národní i individuální úrovni (Dekker 2008) tuto nejistotu podporují jak data o různé míře poměru mezi podíly neformálních a formálních dobrovolníků na celkové populaci v jednotlivých zemích, tak i data o míře překrývání těchto dvou druhů dobrovolnictví. Obecně totiž neplatí, že čím vyšší míra neformálního dobrovolnictví, tím vyšší míra jeho překrývání s formálním dobrovolnictvím.

Tabulka 3. Překrývání neformálního a formálního dobrovolnictví: podíl formálních dobrovolníků v kategorii neformálních dobrovolníků

1.	Nizozemí	58	17.	Maďarsko	38
2.	Irsko	57	18.	Slovinsko	38
3.	Švédsko	54	19.	Estonsko	34
4.	Lucembursko	53	20.	Česká republika	33
5.	Rakousko	51	21.	Slovensko	32
6.	Finsko	50	22.	Řecko	31
7.	Belgie	48	23.	Kypr	30
8.	Dánsko	48	24.	Polsko	27
9.	Německo západ	47	25.	Lotyšsko	27
10.	Francie	46	26.	Španělsko	26
12.	Itálie	45	27.	Litva	22
13.	Severní Irsko	45	28.	Portugalsko	22
14.	Německo východ	42	29.	Rumunsko	14
15.	Velká Británie	42	30.	Bulharsko	14
16.	Malta	41			

Zdroj: Eurobarometr 62.2, 2004, N=25296

Sociálně-demografické znaky neformálních komunitních dobrovolníků

Na dobrovolnictví obecně i na výskyt neformální dobrovolnické činnosti mají vliv sociálně demografické znaky populace neformálních dobrovolníků. První co si můžeme všimnout, je významný rozdíl v neformálním dobrovolnictví mezi muži ženami. U mužů tvoří podíl neformálních dobrovolníků jednu třetinu (34%), ale u žen jsou až dvě pětiny (42%). Tento rozdíl se nedá vysvětlit rozdílnou mírou ekonomické aktivity mužů a žen. I když polovina (51%) žen není ekonomicky aktivních³⁵ a u mužů je to jen 37%, neznamená to, že by ženy měly více času na dobrovolnictví. Což ukazuje i fakt, že rozdíl se udržuje i pokud uděláme analýzu zvlášť pro ekonomicky aktivní a neaktivní. Mezi ekonomicky aktivními neformálně dobrovolniči 37% mužů a 43% žen, mezi ekonomicky neaktivními je to 29% mužů a 40% žen. Jediným na našich datech ověřeným vysvětlením proč se ženy zapojují do neformálního dobrovolnictví častěji než muži, je jejich výrazně silnější náboženské přesvědčení, které má na neformální dobrovolnické aktivity pozitivní vliv (viz níže).

Tabulka 4. Neformální dobrovolnická činnost podle pohlaví

	Neformální dobrovolníci	Ostatní*	Celkem
Muž	34 (-)	66 (+)	100
Žena	42 (+)	58 (-)	100
Průměr populace	38	62	100

N = 3811, údaje v %

* V této kategorii respondentů se nacházejí všichni, kteří nejsou neformálními dobrovolníky, to znamená, že jsou tam zahrnuti jak respondenti, kteří vykonávají jinou než neformální dobrovolnickou činnost (formální a virtuální dobrovolníci), tak respondenti, kteří nevykonávají žádnou dobrovolnickou činnost.

Autoři, kteří popisují nové trendy ve vývoji dobrovolnictví, mluví o nástupu dobrovolníků v krajních věkových kategoriích, tj. mládeže a seniorů. Díky tomuto trendu ztrácí rozložení dobrovolnických aktivit podle věkových kategorií charakter zvonovité křivky „normálního rozložení“ kde střed s vrcholem počtu těchto aktivit představují střední věkové kategorie a okraje s nejmenší frekvencí dobrovolnických aktivit na levé straně od vrcholu tvoří mladí a na pravé straně staří lidé. Výsledkem je, že rozdíly podle věku se téměř stírají a výskyt dobrovolnických aktivit podle věku nabývá charakteru vodorovné přímky. Naše data ukazují, že k takové situaci v českém neformálním dobrovolnictví zatím nedošlo, juniorský a seniorský věk stále představují faktory,

35) Mezi ekonomicky neaktivní počítáme důchodce, dlouhodobě nemocné, nezaměstnané, studenty, ženy na mateřské a ženy v domácnosti.

kteře způsobují významně nižší statistickou pravděpodobnost výskytu neformálních dobrovolnických aktivit. Na druhé straně rozhodně nelze říci, že střední věkové kategorie představují nějaký výrazný vrchol neformálního dobrovolnictví. Tento nevýrazný vrchol je navíc asymetricky vychýlený ve prospěch starší střední kategorie a starší kategorie pokrývající pásma od 45 do 64 let. Nižší neformální dobrovolnickou aktivitu důchodců nad 64 let lze vysvětlit jejich zvýšenou zdravotní a tím i mobilní indispozicí. U mládeže jde o nižší míru této aktivity na vrub jejího nezájmu a také nedostatečné stimulace ze strany lokálních komunit, v nichž žijí a působí. Její nezájem o tuto spíše tradiční formu komunitního dobrovolnictví pramení z vyšší atraktivity nových dobrovolnických forem spojených s novými komunikačními technologiemi, které právě u mládeže silně konkurují tradičním formám dobrovolnictví (viz část této publikace věnované virtuálnímu komunitnímu dobrovolnictví).

Tabulka 5. Neformální dobrovolnická činnost podle věku

	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+	Průměr populace
Neformální dobrovolníci	33 (-)	37	37	42 (+)	42 (+)	32 (-)	38
Ostatní	77	73	73	58	58	68	62
Celkem	100	100	100	100	100	100	100

N = 3811, údaje v %

Z hlediska vzdělání se podle očekávání a zkušeností ze zahraničních výzkumů ukazuje, že míru dobrovolnictví pozitivně ovlivňuje vyšší dosažené vzdělání. Srovnání s formálním dobrovolnictvím ukazuje, že vysokoškolské vzdělání se jako specifický pozitivní faktor pojí právě na dobrovolnictví formální, ale na neformální dobrovolnictví velký vliv nemá. „To naznačuje, že neformální dobrovolnictví lze chápat jako tradičnější formu dobrovolnictví, méně závislou na faktorech druhé vlny modernizace, mezi něž patří vysoké vzdělání.“ (Pospíšilová, Frič 2010: 78) Nižší míra neformálního dobrovolnictví u lidí se základním vzděláním naznačuje, že v ČR neplatí rozšířená teze, že lidé s nižším vzděláním preferují neformální dobrovolnictví před formálním, protože jim chybí dostatek sociálního kapitálu, aby se mohli angažovat ve formálních sítích (Egerton, Mullan 2008, Wilson 2000). Tam, kde selhávají formální instituce v péči o občany, musí nastoupit neformální pomoc bez ohledu na výšku dosaženého vzdělání. Bylo by možné také spekulovat, že v ČR zatím nedošlo k vyšší míře diferenciaci lokálních komunit podle výšky majetku rezidentů, která je silně vázaná na výšku vzdělání.

Rezidenti jsou majetkově a vzdělanostně silně promíchaní a proto se v míře sousedské pomoci vzdělanostní rozdíly neodráží. Tuto hypotézu podporuje i zjištění, že podíl (36%) neformálních dobrovolníků mezi lidmi s nejnižšími příjmy (do 11000Kč čistého měsíčně) se od průměru statisticky nijak významně neodlišuje a stejně je tomu tak i v případě ostatních příjmových kategorií.

Tabulka 6. Neformální dobrovolnická činnost podle vzdělání

	Neformální dobrovolníci	Ostatní	Celkem
ZŠ	30 (-)	70 (+)	100
Vyučení	34 (-)	66 (+)	100
SŠ	43 (+)	57 (-)	100
VŠ/VOŠ	41	59	100
Průměr populace	38	62	100

N = 3811, údaje v %

Lokální komunita se váže na konkrétní místo bydliště, a lze tedy očekávat, že vazba na lokalitu podpoří výskyt neformálních dobrovolnických aktivit. Tuto hypotézu naše data nepotvrzují. Vazba na lokalitu tj. v našem případě délka rezidentství (pobytu v místě bydliště) a míra odhodlání zůstat v místě bydliště natrvalo, nemá na výskyt neformálních dobrovolnických aktivit žádný statisticky významný vliv. Délka rezidentství nemá na výskyt neformálního dobrovolnictví vliv, protože naprostá většina (79%) českých občanů jsou starousedlíci, tj. vyrůstali v místě svého bydliště, případně v jeho blízkém okolí. Jejich rezidenční stabilita je vysoká a proto i síla vazby na lokalitu je u nich přibližně stejná. To samé platí i pro neformální dobrovolníky, z nichž je starousedlíků 78%. Rezidenční stabilita, resp. hojný výskyt starousedlíků v ČR, je fenomén, který bývá často kritizován, protože jeho odvrácenou tvář je neochota stěhovat se za prací, která v moderních společnostech způsobuje zvýšené výdaje na infrastrukturu a problémy s dopravou do zaměstnání. Na druhé straně tento jev indikuje stabilitu českých lokálních komunit, což může zase mít pozitivní efekt na kvalitu života jejich členů.

Tabulka 7. Neformální dobrovolnická činnost podle délky rezidentství

	Neformální dobrovolníci	Ostatní	Celkem
Do 5 let	42	58	100
6 – 15 let	37	63	100
Nad 15 let	37	63	100
Průměr populace	38	62	100

N = 3811, údaje v %

V literatuře zabývající se dobrovolnictvím je obecně uznávaným a empiricky nesčetně krát doloženým názorem, že náboženská aktivita a členství v církevních organizacích představují pozitivní faktory podporující zvýšenou míru dobrovolnictví. Navzdory ojediněle vysoké míře sekularizace české společnosti, můžeme očekávat, že tuto hypotézu potvrdí i data z našeho výzkumu. Ukázalo se, že s neformálním dobrovolnictvím v ČR církev a náboženství skutečně pozitivně souvisí, ale ne tak výrazně jako v nábožensky více založených společnostech (např. v USA). Největší vliv na výskyt neformálního dobrovolnictví v ČR má samotná víra v Boha, až pak členství v církvi a náboženská aktivita. Podíl věřících neformálních dobrovolníků ve společnosti však zůstává relativně malý, tj. jen 17% všech obyvatel ČR. Jejich podíl na celkovém počtu neformálních dobrovolníků činí 37%. Zbytek, tj. 63% jsou nevěřící neformální dobrovolníci.

Tabulka 8. Neformální dobrovolnická činnost podle míry sekularizace

	Neformální dobrovolníci	Ostatní	Celkem
Věřící	45 (++)	55 (-)	100
Nevěřící	35 (-)	65 (+)	100
Člen církve	40	60	100
Nečlen církve	37	63	100
Nábožensky aktivní	41	59	100
Nábožensky pasivní	36	64	100
Průměr populace	38	62	100

N = 3811, údaje v %

Soudržnost lokální komunity je běžně považována za faktor, který pozitivně ovlivňuje míru neformálního dobrovolnictví. V souladu s názorem, že nejsilnější sociální soudržnost panuje v malých uzavřených komunitách, jsme předpokládali, že velikost místa bydliště respondentů bude mít vliv na míru neformálních dobrovolnických aktivit. Získaná data však tento předpoklad nepotvrdila. Rozsah neformálního dobrovolnictví je stejný v malých obcích (do 2000 obyvatel) i ve velkých městech.

Intenzita neformálního komunitního dobrovolnictví

Údaj o celkovém podílu neformálních dobrovolníků vypovídá o stavu komunitních vztahů v dané zemi. Nevypovídá však o stylu a charakteru tohoto typu dobrovolnictví. Styl dobrovolnické aktivity se obvykle měří prostřednictvím parametrů, jako jsou délka, objem a pravidelnost. V našem výzkumu jsme se zaměřili na poslední dva parametry. Objem dobrovolnické aktivity vyjadřuje počet hodin věnovaných dobrovolnictví za jednotku času. Neformálním dobrovolníkům v našem výzkumu jsme položili otázku: „Kolik hodin za poslední 4 týdny jste se dobrovolně práci jako jednotlivec (ne skrze organizaci) věnoval(a)?“ Z jejich odpovědí vyplývá, že většina neformálních dobrovolnických aktivit má nízkou intenzitu, tj. 70% českých neformálních dobrovolníků se dobrovolnictví věnuje méně než deset hodin měsíčně. Je to poměrně nízký objem hodin a proto můžeme tuto kategorii dobrovolníků nazvat „periferní neformální dobrovolníci“. Jedním dechem ale dodáváme, že jsou periferní objemem hodin, které každý z nich dobrovolnictví věnuje, nikoli svým počtem. Periferní neformální dobrovolníci vykonávají časově nenáročnou drobnou pomoc, jejíž prosociální efekt je však v rámci komunity nenahraditelný. Svým počtem jsou schopni významně ovlivnit sociální klima v komunitě. Jsou důkazem toho, že komunita žije jako celek, nejen ve vybraných centrech. Jejich protipólem jsou „jádroví neformální dobrovolníci“ kteří dobrovolnickým aktivitám věnují 13 a více hodin měsíčně. Jsou to neformální tahouni místního komunitního života. Jejich podíl na celkovém počtu neformálních dobrovolníků je jen 15%, ale jejich přítomnost ostatním členům komunity poskytuje neformální vzor obětavého chování, a demonstruje, že každodenní altruismus se skutečně může stát součástí životního stylu člena komunity.

Tabulka 9. Objem neformální dobrovolnické činnosti za 1 měsíc

	Počet hodin za měsíc	Neformální dobrovolníci
Nízký (periferní dobrovolníci)	1-9 hodin	70
Střední (semiperiferní dobrovolníci)	10-12 hodin	15
Vysoký (jádroví dobrovolníci)	13 a více hodin	15
Celkem		100

N = 1430, údaje v %

Průměrný čas, který neformální dobrovolníci stráví neformální dobrovolnickou prací za měsíc činí 8,25 hodiny. Je ovšem potřeba si uvědomit, že tato hodnota je „vytažena“ nahoru díky menšímu množství lidí, kteří neformální dobrovolnické práci věnují (nebo alespoň uvádějí, že věnují) velké množství času. Mediánová hodnota je 5 hodin (tj. polovina respondentů pracovala více a polovina méně než 5 hodin) a hodnota,

kteřou uvedlo nejvíce respondentů (modální hodnota) jsou 2 hodiny. Naprostá většina sociálně-demografických znaků (pohlaví, vzdělání, délka rezidentství, míra sekularizace, výška příjmu, rodinný stav, region či velikost místa bydliště) nemá na objem hodin věnovaných neformálnímu dobrovolnictví žádný vliv. Pro dobu strávenou neformálním dobrovolnictvím není důležité, zda je respondent věřící (i když pro to, zda vůbec bude dobrovolnický aktivní to důležité je), ani jaké má vzdělání. Pod hranici obvyklé statistické významnosti je i rozdíl mezi různě velkými sídly, to znamená, že ve velkých i malých sídlech lidé neformálně dobrovolničí prakticky stejně intenzivně. Ani z hlediska věku se intenzita měsíčně vykonávané neformální dobrovolnické činnosti nijak významně neliší, kromě jedné výjimky. Tu představuje nejmladší kategorie neformálních dobrovolníků od 15 do 25 let. Oproti ostatním věkovým kategoriím se ta nejmladší liší tím, že je v ní výrazně více zastoupen podíl těch, kteří se neformální dobrovolnické činnosti měsíčně věnují jen periferně, tj. jen 1 až 9 hodin. Tento podíl činí až 85% z nich (oproti průměru je to o 15 procentních bodů více).

Ti neformální dobrovolníci, kteří jsou aktivní také skřez organizaci, věnují své neformální pomoci méně času (7,6 hodiny), než ti kdo jsou aktivní pouze neformálně (8,7 hodiny za měsíc) – tento rozdíl bychom ale neměli přeceňovat, je na hranici statistické významnosti. Silnější je rozdíl mezi pohlavími. Ženy nejen že častěji neformálně pomáhají, ale věnují této pomoci také více času – zatímco muži této činnosti věnují v průměru 7,5 hodiny za měsíc, ženy 8,8 hodiny.

Většina (60%) neformálních dobrovolníků se pomoci ve svém okolí věnuje alespoň jednou za měsíc.³⁶ Vyplynulo to z jejich odpovědí na otázku: „Jak často jste neformální pomoc během posledních 12 měsíců poskytoval(a)?“. Výkon dobrovolnických aktivit alespoň jednou za měsíc lze považovat za pravidelný a můžeme jej nazvat pravidelným stylem dobrovolnictví, který vyjadřuje spolehlivost, jistotu a důvěryhodnost neformálního komunitního dobrovolnictví.

Tabulka 10. Styl neformální dobrovolnické činnosti

Téměř denně	7	Pravidelný styl	60
Každý týden	21		
Alespoň jednou za měsíc	32		
Přibližně jednou za tři měsíce	16	Příležitostní styl	38
Jen jednou nebo dvakrát	23		
Neví, neodpověděl	2		2
Celkem	100		100

N = 1430, údaje v %

36) Což je celkem v dobrém souladu s daty už zmiňovaného Eurobarometru, podle nichž je alespoň jednou měsíčně činných 55% neformálních dobrovolníků.

Na pravděpodobnost výskytu pravidelného stylu neformálního dobrovolnictví nemá většina sociálně demografických znaků respondentů žádný významný vliv. Zvýšenou statistickou souvislost jsme zaznamenali jen v případě faktoru pohlaví a faktoru sekularizace. Pravidelným stylem se častěji vyznačují ženy než muži a podle očekávání je více typický pro věřící než nevěřící občany.

Tabulka 11. Styl dobrovolnické činnosti podle pohlaví

	Pravidelný styl	Příležitostní styl	Celkem
Muž	53(-)	47 (+)	100
Žena	67(+)	33 (-)	100
Průměr	61	39	100

N = 1398, údaje v %

Tabulka 12. Styl neformální dobrovolnické činnosti podle míry sekularizace

	Pravidelný styl	Příležitostní styl	Celkem
Věřící	66 (+)	34 (-)	100
Nevěřící	56 (-)	44 (+)	100
Člen církve	69 (+)	31 (-)	100
Nečlen církve	57 (-)	43 (+)	100
Nábožensky aktivní	66(+)	34 (--)	100
Nábožensky pasivní	57 (-)	43 (+)	100
Průměr	60	40	100

N = 1398, údaje v %

Mezi mírou objemu a stylem neformální dobrovolnické činnosti je pozitivní statistická závislost. Jádroví neformální dobrovolníci mají větší sklon k pravidelnému stylu dobrovolnických aktivit než periferní dobrovolníci.

Tabulka 13. Styl a frekvence dobrovolnických aktivit

	Dobrovolníci		
	periferní	semiperiferní	jádroví
Pravidelný styl	61 (-)	79 (+)	89 (++)
Příležitostní styl	40 (++)	21 (-)	11 (---)
Celkem	100	100	100

N = 1398, údaje v %

Struktura neformálních dobrovolnických aktivit

Neformální komunitní dobrovolníci jsou především dobří sousedé. „Když se podíváme na strukturu aktivit neformálních dobrovolníků v ČR, vidíme, že v ní jednoznačně dominují aktivity sousedské výpomoci (té se věnovalo 73% neformálních dobrovolníků). To znamená, že neformální dobrovolnictví v ČR je převážně součástí vztahů vzájemné závislosti na komunitní úrovni. Je vyjádřením toho, co kdysi Durkheim nazýval organickou solidaritou lidí sdílejících stejný, resp. podobný osud v rámci tradiční lokální komunity.“ (Pospíšilová, Frič 2010: 74)

Sousedská výpomoc byla typově definována jako běžná každodenní drobná pomoc s vedením domácího hospodářství a chodem rodiny (domácí práce, péče o zahradu, nákupy, doprava, hlídání dětí či domácích zvířat, zalévání květin apod.). Je v ní obsažena značná dávka reciproční solidarity, založené na oboustranném očekávání, že v budoucnu může být pomoc oplacena.

Tabulka 14. Struktura neformálních dobrovolníků podle typu dobrovolnických aktivit: Jednalo se o pomoc ...

Ve formě běžné sousedské výpomoci	73	Drobná pomoc	73
Nemocnému či bezmocnému člověku	38	Péče a služby	41
Potřebnému člověku v nouzi	8		
Ve formě práce ve prospěch životního prostředí všech	10	Péče o okolí	17
Zvířatům	9		
Člověku, lidem, kteří sami neuměli získat to, nač měli nárok	10	Advokacie	14
Člověku, lidem, které někdo utiskoval nebo ohrožoval	5		

Údaje v %, N = 1410

Respondenti mohli jmenovat více činností zároveň, proto součet ve sloupci nedává 100%.

Z hlediska ukazatele dobrého sousedství, je na tom Česká republika v mezinárodním srovnání výrazně lépe, než je tomu z hlediska celkového podílu neformálních dobrovolníků. Drobnou pomoc s vedením domácího hospodářství a chodem rodiny poskytují Češi častěji než většina jiných evropských národů. Důležitost sousedství pro českou komunitu se velmi podobá situaci v pobaltských zemích a přibližuje se hodnotám ve skandinávských zemích. Indikátor dobrého sousedství odpoutává ČR od skupiny států jižní Evropy, které se pohybují na dně evropského žebříčku všední, drobné sousedské pomoci. Je to paradox, Češi svým sousedům příliš nedůvěřují, ale běžně jim poskytují drobné laskavosti.

Tabulka 15. Pomoc někomu s domácími pracemi, nákupy, péčí o zahradu.

1.	Slovinsko	68	17.	Malta	49
2.	Dánsko	63	18.	Lucembursko	49
3.	Lotyšsko	63	19.	Severní Irsko	47
4.	Švédsko	62	20.	Německo východ	47
5.	Slovensko	60	21.	Německo West	45
6.	Nizozemí	60	22.	Bulharsko	44
7.	Belgie	57	23.	Maďarsko	43
8.	Česká republika	57	24.	Polsko	41
9.	Finsko	56	25.	Rakousko	40
10.	Litva	54	26.	Kypr	35
12.	Irsko	51	27.	Španělsko	34
13.	Estonsko	51	28.	Řecko	32
14.	Velká Británie	50	29.	Portugalsko	31
15.	Rumunsko	50	30.	Itálie	22
16.	Francie	49			

Zdroj: Eurobarometr 62.2, 2004, N=25296

Druhým nejčastějším typem neformální pomoci v ČR je poskytování služeb (pomoc potřebnému člověku v nouzi, např. hladovému apod.) a péče o členy komunity (pomoc nemocnému nebo bezmocnému člověku), jíž se věnuje 41% neformálních dobrovolníků. Členové komunit poskytují péči a služby jiným členům jako amatéři nebo poučení laici a to výrazně častěji členům se zdravotním handicapem, než členům, kteří se dostali do existenční a sociální nouze bez zdravotních problémů. Poskytování

péče a služeb potřebným a bezmocným vyžaduje osobní přístup spojený s altruistickou a normativní motivací. S velkým odstupem za poskytováním péče a služeb pak následuje péče o okolí (životní prostředí, zvířata apod.), které se věnuje jedna pětina neformálních dobrovolníků. Jde o pomoc, která má nejbližší k obecně prospěšnému charakteru dobrovolnictví, a která dotváří sídelní komunitu jako dobré místo pro život.

Nejmenší podíl neformální pomoci připadá na advokační aktivity tedy na aktivní obhajobu práv a zájmů, pomoc lidem, které někdo utiskoval, ohrožoval, kteří sami neuměli získat to, nač měli nárok. Zabývá se jimi 14% neformálních dobrovolníků.³⁷ Tento způsob pomoci vyžaduje odvahu a kuráž pustit se do boje se silnějšími soupeři jako jsou především instituce státní správy a samosprávy či bohaté komerční organizace. Neformální advokacie v komunitě nás upozorňuje na politický rozměr komunitního života. Lokální či sídelní komunita je zároveň i politickou komunitou. Neformální, laičtí aktivisté, které Henrik Bang nazývá „everyday makers“ (Bang 2005) představují značnou část politického kapitálu komunity. Neformální aktivisté nemají příliš v lásce politické ani občanské organizace. Ve veřejné politice se angažují spontánně, nepřímou a nesystematicky, bez ambicí na politickou kariéru. Představují jakési okna komunity, kterými se členové komunity mohou dívat ven do okolního světa a snaží se ho pochopit či ovlivnit. Poměrně nízký podíl neformálních aktivistů však naznačuje spíše politicky uzavřený ráz českých sídelních komunit.

Motivace neformálních komunitních dobrovolníků

Podle Rochesterera je široce přijímáno, že motivace dobrovolníků vychází ze směsice vlastního zájmu (přínos pro dobrovolníka a jeho rodinu) a altruismu (přínos pro druhé lidi nebo prostředí). Otázkou ale zůstává, jak tuto výše popsanou a skutečně bohatou směsici motivů užitečně (mentálně zvládnutelným způsobem) strukturovat a kategorizovat pro potřeby výzkumu motivací komunitních dobrovolníků. V našem případě jsme zvolili tříprvkový model motivační struktury s kategoriemi: 1. altruistická (primární motiv je prospěch jiných nebo celé komunity), 2. egoistická (primární motiv je prospěch dobrovolníka, ale za předpokladu, že z jeho aktivity budou zároveň profitovat i jiní, resp. celá komunita), 3. normativní motivace (primární motiv je naplňování morálních imperativů a závazků komunitě). Kategorii egoistické motivace jsme dále rozšířili o subkategorii „hedonistická motivace“ (primárním motivem dobrovolníka je požitek z dobrovolnické činnosti), a to z toho důvodu, aby lépe pokrývala volnočasovou dimenzi zkoumání dobrovolnictví, kterou jistě komunitní dobrovolnictví obsahuje.

37) Jak už bylo řečeno, většina neformálních dobrovolníků se věnuje sousedské výpomoci, ale většina z nich se vedle toho zároveň věnuje i jiným typům neformální činnosti. Jednotlivé typy neformálních činností se značně překrývají a kumulují. Výše uvedenou strukturu neformálních dobrovolníků podle typu činnosti je tedy nutno brát s určitou rezervou.

Hustinx s Lammertynem popisují motivační strukturu kolektivního dobrovolníka jako primárně orientovanou na komunitu, v níž hrají důležitou roli povinnost a pocity zodpovědnosti vůči lokální komunitě, případně vůči abstraktnější kolektivitě. Tento prototyp motivace je zasazený do náboženské tradice dobročinnosti a altruismu inspirovaného nějakou ideologií. Upozorňují, že dobrovolník s touto motivací neodpovídá stereotypu „totálně obětavého dobrovolníka“, protože v její struktuře lze najít i instrumentální (egoistické) motivační prvky dosahování kariéry a vyššího sociálního statusu v komunitě. Motivační struktura reflexivního dobrovolníka se podle Hustinx a Lammertyna odvíjí od jeho biografické diskontinuity. Dobrovolnickou aktivitou vyvažuje biografické nejistoty a osobní problémy. Ve svém dobrovolnickém angažmá vidí vhodné pole příležitosti pro svou seberealizaci. Hustinx a Lammertyn však varují před ztotožňováním reflexivního dobrovolníka s populárním stereotypem individualisty, který nedokáže soucítit s jinými lidmi. V motivační bázi reflexivního dobrovolníka nacházejí spojení solidarity a individualistického altruismu (Hustinx, Lamertyn, 2003, s. 173—174). Pro každý typ dobrovolnictví je typický určitý mix motivací, v němž jsou některé z nich významnější než druhé. Na základě výše uvedeného můžeme očekávat, že pro neformální dobrovolníky bude do popředí více vystupovat normativní motivace.

Wilson ve své přehledové stati zdůrazňuje, že neformální pomoc obsahuje prvek závazku a povinnosti. (Wilson, 2000, s. 216). Již před tím společně s Musickem uváděli, že na neformální pomoc bude mít religiozita větší dopad než na formální dobrovolnictví právě proto, že v sobě obsahuje normativní prvky vyzdvižované náboženstvím. (Wilson, Musick 1997, s. 701) Lze tedy očekávat, že v motivačním mixu neformálních dobrovolníků bude významnou roli sehrávat také náboženská motivace. Jak již bylo předznamenáno v teoretické části, perspektiva komunitního dobrovolnictví vyzvedá do popředí také aspekt dobrovolnictví jako volnočasové aktivity, z níž má dobrovolník požitky. Proto u neformálních dobrovolníků předpokládáme také zvýšený výskyt hédonické motivace.

Pro otestování uvedených hypotéz jsme respondentům (neformálním dobrovolníkům) předložili k posouzení seznam důvodů, které by mohli ovlivnit jejich rozhodnutí zapojit se do dobrovolnické činnosti.³⁸ Největší míru důležitosti získaly altruistické motivy. Normativní prvky motivace byly až na druhém místě, nicméně jak se ukáže v části o formálních dobrovolnících, ve srovnání s formálními dobrovolníky normativní motivace v neformálním dobrovolnictví zaujímá významně důležitější pozici. Takže toto zjištění podporuje platnost hypotézy o „relativně“ silné normativní motivaci neformálních dobrovolníků. Egoistická a hédonická motivace jsou oproti očekávání u neformálních dobrovolníků více v ústraní. Jako nejméně důležitým důvodem se ukázalo náboženské přesvědčení. Wilsonova a Musickova hypotéza se v ČR nepotvrdila, což vzhledem k velké míře sekularizace není až takovým překvapením.

38) Pro testování validity škály výroků jsme použili faktorovou analýzu: Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization. Rotation converged in 5 iterations. Blíže viz Frič, Vávra 2010: 113-5.

Tabulka 16. Důvody k dobrovolnictví

	Velmi/ Dost důležitý	Vůbec/ Jen málo důležitý	Neví/ bez odpovědi	Celkem
Jednoduše cítím, že je důležité pomáhat jiným	87	12	1	100
Můžu udělat něco pro věc, která je pro mě důležitá	75	23	2	100
Protože soucítím s lidmi, kteří měli v životě méně štěstí než já	66	29	5	100
Přesvědčení, že je to má občanská povinnost	64	33	3	100
Pocit, že moji pomoc potřebují lidé, které znám	63	6	1	100
Jednoduše mě to bavilo	61	36	3	100
Možnost uplatnit své schopnosti	56	42	2	100
Lidé, k nimž mám blízko, očekávali, že budu dobrovolně pracovat	42	52	6	100
Možnost získat nové dovednosti a zkušenosti	36	61	3	100
Příležitost splatit svůj dluh vůči společenství lidí, do něhož patřím	35	61	4	100
Možnost navázat užitečné kontakty	34	63	3	100
Chtěl(a) jsem se věnovat nějaké zajímavé činnosti ve svém volném čase	29	67	4	100
Chtěl(a) jsem si odpočinout od shonu běžného života	24	71	5	100
Náboženské přesvědčení	17	77	6	100

Údaje v %, N = 1410

Legenda:

Altruistická motivace	Egoistická motivace
Normativní motivace	Hédonická motivace

Tabulka 17. prezentuje průměrné hodnoty motivací za jednotlivé typy neformální pomoci. Tyto průměrné hodnoty potvrzují, že neformální dobrovolníci jsou nejvíce motivováni altruisticky a nejméně se hlásí k egoistické motivaci.

Tabulka 17. Struktura motivace neformální pomoci

Typ neformální pomoci:	altruistická motivace	normativní motivace	egoistická motivace	hédonická motivace
drobná sousedská	1,65	2,44	2,74	2,86
péče a služby	1,67	2,42	2,36	2,63
sousedská výpomoc	1,84	2,65	2,77	2,86
advokacie	1,86	2,46	2,41	2,42
Neformální pomoc celkem	1,83	2,62	2,73	2,83

Údaje v %, N = 1410

Poznámka: jde o průměrné hodnoty, kde minimální hodnota může být 1 (ta odpovídá maximální motivaci v dané dimenzi) a maximální 4 (ta odpovídá minimální motivaci).

Podrobnější analýza ukázala, že jednotlivé typy neformální pomoci mají odlišnou strukturu svého motivačního pozadí.

- a) Pro motivační mix, který stojí v pozadí drobné **sousedské pomoci**, je typická preference vysoké míry altruistické motivace a nízké míry ostatních druhů motivací.
- b) Neformální pomoc formou **péče a služeb** se pojí s dominantně vysokou altruistickou motivací, nadprůměrnou hodnotou vysoké normativní motivace a silnou tendencí k nízké egoistické a hédonické motivace.
- c) Pro **péči o okolí** je charakteristická kombinace významně častější preference vysoké míry altruismu i vysoké míry egoismu.
- d) **Advokační pomoc** na sebe váže dominující vysokou altruistickou motivaci, silnější preferenci vysoké míry normativních i egoistických motivů a častější sklon k odmítání hédonismu.

Sociální kapitál neformálních komunitních dobrovolníků

Robert Putnam a jeho následovníci tvrdí, že dobrovolnictví zvyšuje sociální kapitál ve společnosti, a že i díky tomu je fungování společnosti kvalitnější. My z našich dat samozřejmě nemůžeme zjistit přímo efekty na makrosociální úrovni, ale můžeme se blíže podívat na důsledky individuální. Přejděme nyní, když jsme se již seznámili se strukturou neformálního dobrovolnictví a nejrůznějšími (sociodemografickými i dalšími)

charakteristikami samotných dobrovolníků, ke vztahu neformálního dobrovolnictví a sociálního kapitálu. Jak už jsme uvedli, řada autorů ukázala, že pro úspěšné fungování společnosti nestačí zavedení formálních institucí (politických, ekonomických), ale je potřebné i něco navíc. To „něco“ je tvořeno jak pro-sociálními postoji a hodnotami občanů, tak i jejich vzájemnými vztahy a vztahy ke společenským institucím. Připomínáme, že pro účely naší publikace využíváme široké vymezení sociálního kapitálu jako sociálních vztahů, hodnot a postojů.

Podívejme se nejdříve na sociální kapitál ve formě sociálních kontaktů. To jak rozsáhlou má někdo sociální síť, jak sám sebe v jejím rámci situuje, ovlivňuje každodenní život v mnoha ohledech. Velký počet přátel a známých zvyšuje kvalitu života i možnosti, které může využívat – bylo například dokázáno, že o pracovní pozici se velké množství lidí nedozví díky inzerátům či zprostředkovatelnám práce, ale díky svým sociálním sítím – od přátel a známých. Jak uvidíme v části věnované formálnímu dobrovolnictví, přátelé představují významný motivační prvek pro tento typ dobrovolnické činnosti a také nejdůležitější informační zdroj o možnosti dobrovolnický pracovat. Jaký je ale vztah rozsahu a významu sociální sítě respondenta a neformálního dobrovolnictví? V našem výzkumu jsme zjišťovali počet dobrých přátel našich respondentů a také jak vnímají důležitost kontaktů s různými skupinami ve svém sociálním okolí.

Dobrovolníci mají v průměru více dobrých přátel. Zároveň platí, že přikládají větší význam kontaktům se členy všech v tabulce uvedených skupin. Povšimněme si, že největší diference mezi neformálními dobrovolníky a těmi kdo takto dobrovolnický činní nejsou je u skupiny „sousedé a část obce, kde nyní žijete“. To odpovídá tomu, že neformální dobrovolnictví je především lokální, ne-li dokonce „sousedskou“ záležitostí. Když jsme rozdělili dobrovolníky do skupin podle činností, jimž se věnovali (znovu připomínáme, že tyto skupiny se navzájem do jisté části prolínají, někteří z dobrovolníků se věnovali vícero činnostem), žádné výrazné diference jsme nenalezli. Za zaznamenání ale jistě stojí poznatek, že ti, kteří se věnují „neformální advokacii“ mají v průměru více přátel a také přikládají vyšší význam kontaktům se současnými i bývalými spolužáky a kolegy v práci – tedy se skupinou, která je relativně nejméně propojuje s místní komunitou. Zdá se, že je to právě práce na ochraně práv a prosazování zájmů druhých, která vyžaduje nejvíce kontaktů, ovšem zároveň pravděpodobně také nejvíce kontaktů vytváří. Advokační činnost přece do značné míry spočívá ve vyjednávání a přesvědčování lidí, kteří jsou na různých společenských pozicích, a kteří mohou pomoci v kauze, o kterou právě jde. I když nám k tomu data neposkytují dostatečnou oporu³⁹, můžeme se domnívat, že právě tato oblast představuje pro neformální dobrovolníky největší příležitost navázat kontakty i mimo svou komunitu, jinými slovy, zvýšit svůj meziskupinový, případně propojující sociální kapitál.

39) Neformální dobrovolníci bohužel neodpovídali na to, zda se díky své dobrovolnické činnosti dostávají do kontaktu s lidmi z jiných společenských vrstev nebo lidmi jinak odlišnými.

Tabulka 18. sociální kapitál ve formě kontaktů

	Přibližně kolik dobrých přátel máte v současnosti?	Do jaké míry považujete následující skupiny za důležitou součást okruhu lidí, s nimiž jste v kontaktu:					
		Význam kontaktů za všechny skupiny ⁴⁰	Rodina a příbuzní	Sousedé a část obce, kde nyní žijete	Přátelé z místa, kde jste vyrostl(a)	Bývalí kolegové nebo spolužáci	Současní kolegové nebo spolužáci
	Vyšší hodnoty indikují větší počet přátel	Nižší hodnoty indikují větší význam přiřkládaný kontaktům. Průměr je vypočítán z odpovědí na škále 1 až 4, kde 1 znamená „velmi důležití“ a 4 „vůbec ne důležití“.					
Neformální dobrovolníci	3,29	1,91	1,14	1,86	2,08	2,38	2,11
Ostatní	3,03	2,09	1,24	2,18	2,25	2,51	2,31
<i>Významnost rozdílu</i>	<i>,000</i>	<i>,000</i>	<i>,000</i>	<i>,000</i>	<i>,000</i>	<i>,000</i>	<i>,000</i>
Typy dobrovolnické činnosti							
Drobné služby	3,30	1,93	1,14	1,87	2,09	2,41	2,15
Péče a služby	3,24	1,88	1,13	1,82	2,10	2,34	2,07
Advokacie	3,40	1,85	1,15	1,85	2,09	2,29	1,90
Péče o okolí	3,29	1,84	1,15	1,80	1,97	2,27	2,06

N= 3811

40) Zde jsou souhrnně uvedeny výsledky za všechny skupiny prezentované jednotlivě v následujících sloupcích.

Přejdeme nyní k občanským aktivitám, tedy aktivitám, které vyjadřují aktivitu ve veřejném prostoru a které mají za cíl nějakým způsobem zasáhnout do veřejného (v širokém smyslu slova politického) dění. V následující tabulce jsou uvedeny podíly těch (zvláště pro neformální dobrovolníky a ty, kteří takto dobrovolnický aktivní nejsou), kdo danou činnost v posledním roce vykonali.

Tabulka 19. Sociální kapitál ve formě aktivit

Udělal/a jste během posledních 12 měsíců něco z následujícího seznamu:	Neformální dobrovolníci	Ostatní
Kontaktoval(a) politika, vládu nebo zastupitele místní vlády	9	9
Pracoval(a) v politické straně nebo skupině	4	6
Pracoval(a) v jiné organizaci nebo spolku	23	12
Volil(a) ve veřejných volbách	54	43
Podepsal(a) petici, bojkotoval/a určitý výrobek, šla na demonstraci nebo se účastnil/a podobných činností	23	14
Napsal(a) příspěvek na blog nebo se zúčastnil/a na činnosti internetového společenství nebo diskusní skupiny	11	7

N=3811, údaje v %

U většiny uvedených aktivit mají dobrovolníci jasně navrch. Týká se to jak účasti ve volbách – tedy aktivity velmi konvenční, tak i například podpisu petice či účasti ve virtuálních diskusních skupinách, což jsou příklady aktivit velmi moderních a nekonvenčních. Jak ukazuje následující tabulka, mezi neformálními dobrovolníky není účast na aktivitách rozložena zcela rovnoměrně.

Tabulka 20. Sociální kapitál ve formě aktivit

Udělal/a jste během posledních 12 měsíců něco z následujícího seznamu	Péče o okolí	Advokacie	Péče a služby	Drobné služby
Kontaktoval(a) politika, vládu nebo zastupitele místní vlády	11	18	11	8
Pracoval(a) v politické straně nebo skupině	4	5	5	3
Pracoval(a) v jiné organizaci nebo spolku	31	30	22	23
Volil(a) ve veřejných volbách	55	58	54	56
Podepsal(a) petici, bojkotoval/a určitý výrobek, šla na demonstraci nebo se účastnil/a podobných činností	25	31	26	22
Napsal(a) příspěvek na blog nebo se zúčastnil/a na činnosti internetového společenství nebo diskusní skupiny	16	20	10	11

N=3811, údaje v %

Ti, kteří se věnují advokacii nadprůměrně často vykonávali všechny aktivity s výjimkou práce v politické straně či spolku – to byla eventualita, kterou ve všech kategoriích neformálních vybral v podstatě stejný (stejně malý) podíl těch, kdo do nich náleželi. Nejvýraznější rozdíly se projevují v tom, že tito „neformální advokáti“ se častěji účastní práce nějaké organizace či spolku (to samé platí i pro ty, kdo se účastní péče o životní prostředí v lokalitě, či se nějakým způsobem zasazují o ochranu zvířat) a také jsou nadprůměrně aktivní v internetových debatách a šíření informací prostřednictvím internetu. To samé znovu platí i pro ty, kdo pečují o životní prostředí. Není samozřejmě nijak zaručeno, že jde o aktivity, které se přímo týkají komunity (například podepsaná petice se mohla týkat lokálního problému, stejně jako kauzy „celostátní“), ale předpokládáme, že lidé činní ve veřejném prostoru jsou s vyšší pravděpodobností aktivní na všech úrovních – lokální, regionální i celostátní⁴¹.

Další dimenzí sociálního kapitálu je důvěra. Ta, jak jsme se pokoušeli ukázat výše, z individuálního hlediska vytváří předpoklady pro spolupráci s druhými a ovšem současně z hlediska komunity je jedním z předpokladů kolektivní akce.

41) Jak ukazují například data z výzkumu ISSP 2006 – Role vlády, platí to zcela jistě pro účast ve volbách na různých úrovních.

Tabulka 21. Sociální kapitál ve formě důvěry

	Celkově vzato, řekl(a) byste, že většině lidí se dá věřit, nebo že v jednání s druhými lidmi opatrností nikdy nezbývá?	Myslíte si, že většina lidí by se vás pokusila podvést, kdyby měli příležitost, nebo by se snažili chovat poctivě?	Řekl(a) byste, že většinou se lidé snaží navzájem si pomáhat, nebo se starají většinou o sebe?	Důvěra organizacím
Vyšší hodnoty indikují větší úroveň důvěry				
Neformální dobrovolníci	4,85	7,03	5,38	4,77
Ostatní	4,45	7,02	5,12	4,57
<i>Významnost rozdílu</i>	<i>,000</i>	<i>,978</i>	<i>,383</i>	<i>,007</i>
Typy dobrovolnické činnosti				
Drobné služby	4,86	7,01	5,38	4,81
Péče a služby	4,85	7,16	5,52	4,74
Advokacie	4,99	6,84	6,10	5,09
Péče o okolí	5,13	7,44	6,02	4,97

Pro důvěru platí, že je její úroveň u neformálních dobrovolníků vyšší. Rozdíl není dramatický a neprojevuje se ve všech dimenzích, ovšem to, že u generalizované důvěry stejně jako u důvěry k organizacím jsou na tom dobrovolníci významně lépe ukazuje, že důvěra a dobrovolnictví vykonávané neformálně v rámci komunity jsou minimálně v dobrém souladu. Mezi typy dobrovolnické činnosti jsou na čele co do důvěry lidé, kteří se věnují neformální advokacii a péči o životní prostředí v dané lokalitě, to znamená činnostem, které svým charakterem přesahují klasickou sousedskou výpomoc a vyžadují často poměrně komplikované aktivity.

Celá naše kniha je zaměřena na dobrovolnickou činnost v rámci komunity. Proto má smysl se zde krátce zabývat i vazbou jedinců na komunitu jakožto jednou ze součástí sociálního kapitálu (k tomu že i tato dimenze patří k sociálnímu kapitálu viz Kostelecký a kol. 2011). Zjistili jsme ovšem, že mezi neformálními dobrovolníky a ostatními respondenty není rozdíl v tom, zda žijí ve svém současném bydlišti celý život,

nebo se do něj přistěhovali (cca 84% v obou kategoriích žije na stejném místě celý život), stejně tak se neliší ani v tom, zda chtějí v rámci své současné komunity zůstat nebo odejít (63% chce zůstat). I v rámci jednotlivých typů neformálního dobrovolnictví je situace obdobná. Zajímavé diference nacházíme u těch, kdo pečují o okolí mezi kterými je více (68%) těch, kdo chtějí v lokalitě zůstat (konkrétní prostředí, ke kterému se vztahuje jejich aktivita nelze jen tak přesunout). Opačně je tomu u dobrovolníků, kteří se věnují advokacii. U nich naopak chce zůstat jen 55%. Advokacie tedy nejen otevírá dveře kontaktům, ale souvisí také s relativně nižší zakořeněností v komunitě.

V pracích které se týkají vlivu sociálního kapitálu (Putnam, Fukuyama) jsou často s tímto fenoménem spojována až nekritická očekávání. Jsou ale tato očekávání oprávněná? Naše data naznačují, že do jisté míry zřejmě ano. Pokud bychom měli tuto část týkající se sociálního kapitálu nějak stručně shrnout, zjistili jsme, že neformální dobrovolnictví jako takové má pozitivní vztah s množstvím sociálního kapitálu. Když ty respondenty, kteří uvedli, že se věnují dobrovolnické činnosti mimo organizaci srovnáme s těmi, kdo tímto způsobem aktivní nejsou, zjistíme, že mají více přátel a jako významnější vnímají svou vazbu k řadě společenských skupin. Jsou také společensky aktivnější – častěji chodí k volbám, častěji se veřejně vyjadřují ať už například účastí na bojkotech či peticích nebo vyjadřováním svých občanských názorů na internetu. O něco silnější mají i generalizovanou důvěru vůči ostatním členům společnosti i vůči významným institucím.

Nelze samozřejmě jednoznačně rozhodnout, zda je vyšší míra sociálního kapitálu příčinou nebo důsledkem dobrovolnictví. Pravděpodobnější je, že jde o vztah vzájemný, kdy angažování v dobrovolnické činnosti je jak následkem vyššího sociálního kapitálu (ti kdo mají rozsáhlejší sociální síť a/nebo více důvěřují lidem ve společnosti se pravděpodobněji do takové činnosti zapojí), tak i jeho zdrojem v situacích kdy pomoc zakládá nové vztahy a posiluje vzájemnou důvěru.

2.2. Formální komunitní dobrovolnictví

Komunitní organizace a formální dobrovolníci

Formální dobrovolnictví se od neformálního liší tím, že se děje pod hlavičkou nějaké formálně zaregistrované organizace. Pod pojmem „formální dobrovolnictví“ se běžně rozumí oficiálně organizovaná forma dobrovolnických aktivit. Výzkumy zabývající se formálním dobrovolnictvím obvykle omezují organizační rámec formálního dobrovolnictví na občanský sektor, resp. na občanské organizace (občanská sdružení, nadace, obecně prospěšné společnosti apod.). Tento přístup jsme aplikovali také v našem výzkumu. Podle našich dat: „Formálnímu dobrovolnictví, tedy dobrovolnické činnosti pro občanskou (dobrovolnou, neziskovou) organizaci nebo prostřednictvím takové organizace, se v České republice věnuje 30% občanů od 15 let.“⁴² (Pospíšilová, Frič, 2010: 76). Nicméně jsme si vědomi, že občanské organizace nepojímají celý rezervoár formálního dobrovolnictví. Např. v ČR 12% dotázaných uvedlo, že za posledních 12 měsíců dobrovolně pracovali i pro jiné typy organizací. Nejčastěji, tj. téměř v polovině případů to bylo pro soukromou firmu. Ostatní typy organizací (státních podniků, veřejné správy a samosprávy) každý zvlášť poskytují prostor pro dobrovolnictví jen okrajově.

Tabulka 22. Dobrovolná práce pro jinou než občanskou (neziskovou, dobrovolnou) organizaci

Soukromá firma	5
Státní firma či podnik	2
Organizace státní správy	1
Organizace místní samosprávy	2
Jiný typ organizace	2
Nepracoval pro jinou organizaci	88
Celkem	100

N=3 811, údaje v %

42) Tento údaj vypovídá o tom, že Česká republika se svým rozsahem formálního dobrovolnictví nachází někde ve středu žebříčku evropských zemí. „Výzkum European Values Study (EVS) řadí Českou republiku s podobným podílem formálních dobrovolníků (29%) mezi země jako je Belgie, Rakousko, Francie nebo Německo (33-24% dobrovolníků). V jiných evropských zemích je sice podíl dobrovolníků podstatně vyšší (47-36% v Holandsku, Finsku nebo Dánsku) a jinde naopak podstatně nižší (14-9% v Portugalsku, Slovensku, Španělsku, Rumunsku, Bulharsku, Maďarsku či Polsku). Z hlediska podílu formálních dobrovolníků v populaci tedy Česká republika nijak nezaostává za ostatními zeměmi Evropy ani nenaplnuje představu o úpadku dobrovolnictví v postkomunistických zemích“ (Pospíšilová, Frič, 2010: 76-7).

Soukromé obchodní společnosti s prvkem solidarity netvoří v reprezentativních výzkumech statisticky relevantní kategorii organizací a soukromé firmy obecně i v současné éře „společenské odpovědnosti firem“ nejsou v naprosté většině komunitně zakotvenými, či založenými (community-based) organizacemi. O organizacích státní správy už ani nemluvě. Charakter organizace je přítom pro rozlišení formálního komunitního a nekomunitního dobrovolnictví klíčový. Nejde o její velikost ani míru profesionalizace, ale o její zaměření na komunitní dobro. Jak jsme už uvedli, formální komunitní dobrovolnická pomoc je dobrovolná a neplacená činnost členů komunity vykonávaná v rámci nějaké komunitní organizace, jejímž cílem je prospěch jiných členů komunity, resp. prospěch komunity jako celku. Zbývá tedy definovat, které občanské organizace budeme při analýze získaných dat považovat za komunitní, resp. pro komunitu prospěšné. Dobrovolníky, kteří budou pro ně pracovat, budeme pak považovat za formální komunitní dobrovolníky.

V první řadě do okruhu potenciálních komunitních organizací zahrneme občanské organizace, které využívají práci dobrovolníků. Abychom zjistily, které občanské organizace můžeme považovat za komunitní, tj. pro komunitu prospěšné, položili jsme respondentům otázku, jestli občanská organizace, pro niž vykonávají dobrovolnickou činnost, je důležitá pro místní komunitu (pro život lidí v místě bydliště respondenta).

Tabulka 23. Proč je organizace pro místní komunitu důležitá

	Rozhodně ano	Spíše ano	Spíše ne	Rozhodně ne	Neví	Neodpověděly	Celkem
Organizace přispívá k většímu porozumění mezi místními lidmi	41	41	9	4	1	4	100
Organizace posiluje sebeúctu a soudržnost místních lidí	37	46	8	4	1	4	100
Organizace udržuje místní společenský život	37	38	12	8	1	4	100
Organizace zlepšuje místní služby	24	31	23	16	2	4	100
Organizace podporuje místní ekonomiku	10	17	34	30	5	4	100

N=1 132, údaje v %

Více než čtyři pětiny (83%) respondentů odpověděly na tuto otázku kladně. Pro další upřesnění toho, v čem tato důležitost organizace spočívá, se respondenti vyjadřovali k baterii výroků týkajících se komunitní zakotvenosti organizace,

pro niž dobrovolně pracují. Dle našich očekávání nejčastěji byla oceňována důležitost organizací pro porozumění a soudržnost místních obyvatel. A naopak nejmenší důležitost respondenti přisouvali podpoře organizací místní ekonomice.

Faktorová analýza⁴³ odpovědí respondentů odhalila, že vnitřní strukturu komunitní zakotvenosti občanských organizací významně ovlivňují dva faktory⁴⁴: 1. zakotvenost do neformálních vztahů uvnitř komunity a 2. zakotvenost do veřejné politiky na komunální úrovni. První faktor je sycen hodnocením prvních dvou výroků, týkajících se posilování porozumění a soudržnosti členů komunity, a vhodně zapadá do koncepce sociálního kapitálu, který je produkován hlavně v prostředí základních (grassroots) organizací. Druhý faktor reprezentovaly hodnocení výroků zaměřených na podporu místní ekonomiky a služeb. Tento faktor zase dobře koresponduje s koncepcí institucionální „zakořeněnosti“ občanských organizací, s níž přišla Mary Haddad (2006; 2007).

Hodnocení výroku: „Organizace udržuje místní společenský život“ se pozitivně pojí s oběma faktory, i když s prvním významně více (viz Tabulku 24.). Abychom se vyvarovali příliš komplikované a zprůměrnované konstrukci jednoho ukazatele komunitní zakotvenosti organizace, rozhodli jsme se využít výše uvedené vlastnosti hodnocení výroku „Organizace udržuje místní společenský život“ a za komunitní organizace budeme považovat všechny ty občanské organizace, které podle hodnocení formálních dobrovolníků, udržují místní společenský život.

Tabulka 24. Výsledky faktorové analýzy komunitní zakotvenosti občanských organizací

Component Score Coefficient Matrix		
	Faktor 1 Vztahová zakotvenost organizace	Faktor 2 Komunální zakotvenost organizace
Organizace přispívá k většímu porozumění mezi místními lidmi	,512	-,150
Organizace posiluje sebeúctu a soudržnost místních lidí	,481	-,082
Organizace udržuje místní společenský život	,350	,073
Organizace zlepšuje místní služby	-,088	,597
Organizace podporuje místní ekonomiku	-,089	,606

43) Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

44) První faktor vysvětluje 34% celkové variance odpovědí a druhý 29%.

Základní zjištění

Ty dobrovolníky, kteří pro tyto organizace vykonávají dobrovolnickou činnost, budeme považovat za formální komunitní dobrovolníky. Jinak řečeno, formální komunitní dobrovolníci jsou ti, kteří pociťují relativně silnou a pozitivní vazbu jejich organizace na komunitu. Jejich podíl na součtu všech formálních dobrovolníků je vysoký, dosahuje hladiny čtyř pětín, tj. čtyři z pěti formálních dobrovolníků jsou zároveň komunitními dobrovolníky. Tím je také řečeno, že české formální dobrovolnictví inklinuje k tradičnímu vzorci dobrovolnictví založenému minimálně na dvojakém kolektivním zakořenění dobrovolníků a to jak do neformální sociální sítě organizace, pro niž pracují, tak do sociálních sítí místní komunity, v níž žijí.

Tabulka 25. Typy formálních dobrovolníků

	Absolutní četnost	%
Komunitní	712	79
Nekomunitní	191	21
Celkem	903	100

Formální dobrovolnictví jako takové v poměrně značné míře podléhá vlivu různých sociálně demografických faktorů, které umožňují dobrovolníky zařadit do specifických kategorií (muži-ženy, staří-mladí apod.). Tento vliv byl identifikován a interpretován celou řadou autorů (Musick, Wilson 2008) Na základě našich dat jsme však zjistili, že na rozsah formálního komunitního dobrovolnictví nemají sociálně demografické znaky (pohlaví, vzdělání, rezidenční stabilita, náboženské přesvědčení, výška příjmu, rodinný stav, ani širší region) žádný významný statistický vliv. Formální komunitní i nekomunitní dobrovolníci jsou přibližně stejně často muži, ženy, vysokoškoláci, mladí, staří, chudí, bohatí atd.

Jak jsme již uvedli, formální komunitní dobrovolníci pociťují relativně silnou vazbu jejich organizace na lokální komunitu, v níž žijí. Vazba mezi organizací a komunitou je vzájemná a lze se domnívat, že charakter komunity bude rozsah formálního komunitního dobrovolnictví významně ovlivňovat. V našem výzkumu jsme tento komunitní efekt sledovali podle dvou znaků: 1. velikosti místa bydliště respondenta, a 2. typu okolí jeho rezidence, který nám umožňuje rozlišovat mezi venkovskou a městskou komunitou. Předpokládáme, že síla lokální komunity má na výskyt formálního komunitního dobrovolnictví pozitivní vliv – čím silnější bude, tím bude jeho výskyt pravděpodobnější. Předpokládáme také, že síla lokální komunity bude největší v malých, relativně uzavřených vesnických komunitách a naopak, nejmenší bude ve velkých městech. Očekávali jsme, že s velikostí komunity bude podíl formálních komunitních dobrovolníků klesat.

Z Tabulky 26. plyne, že v menších sídlech je komunitních dobrovolníků větší podíl. Což vlastně odpovídá naší počáteční úvaze. Zvláštní je postavení Prahy – i když jde o město co do počtu obyvatel daleko největší, tak podíl komunitních dobrovolníků zde nejnižší není.

Tabulka 26. velikost komunity a komunitní dobrovolnictví

	Komunitní	Nekomunitní	Celkem
do 2 tisíc	89 (+++)	11 (---)	100
3 až 19 tisíc	75	25	100
20 až 369 tisíc	72 (--)	28(++)	100
Praha	76	24	100

N=903, údaje v %

Výše uvedenou hypotézu podporuje i zjištění ohledně vlivu typu okolí respondentova bydliště. Podíl formálních komunitních dobrovolníků na venkově (88%) je významně nadprůměrný a ve městě podprůměrný (72%). Vliv faktoru „typ okolí rezidence, tj. město či venkov“ lépe ukáže poměr mezi městskými a venkovskými dobrovolníky. Zatímco podíly městských a venkovských formálních komunitních dobrovolníků jsou poměrně vybalancované (54:46), u nekomunitních dobrovolníků je tento poměr výrazně vychýlený ve prospěch těch městských (77:23). To znamená, že venkovské komunity mají na rozsah formálního komunitního dobrovolnictví významně větší pozitivní vliv než ty městské. Na druhé straně musíme vidět i to, že věcný rozdíl (88% ku 72%) mezi rozsahem formálního komunitního dobrovolnictví ve vesnických a městských komunitách není až tak závratný, jak by se dalo čekat např. podle teorie masové společnosti, která do velkých měst situuje největší míru vykořeněnosti a odcizení, způsobující rozpad sociálních vztahů v tamních lokálních komunitách.

Tabulka 27. Typ okolí rezidence respondenta a komunitní dobrovolnictví

	Venkov	Město	Celkem
komunitní	46 (+)	54 (-)	100
nekomunitní	23 (--)	77 (++)	100

N=903, údaje v %

Komunitní zakotvení dobrovolnických organizací

Dobrovolnická (občanská) organizace vstupuje do vztahu dobrovolníka a komunity jako vmezežený faktor, který ovlivňuje jeho ochotu ke komunitnímu dobrovolnictví. Předpokládáme proto, že nejen síla, ale i charakter pociťované vazby dobrovolnické organizace na komunitu bude souviset s rozsahem formálního dobrovolnictví. Jak už víme faktorová analýza odhalila dvě základní dimenze komunitní zakotvenosti občanských organizací. Za prvé je to vztahová, resp. sociální zakotvenost sycená odpověďmi respondentů na otázky zda organizace přispívá k porozumění mezi místními lidmi a jestli posiluje jejich sebeúctu a soudržnost. Za druhé je to komunální, resp. institucionální zakotvenost organizace, která se vztahuje k řešení problémů místní ekonomiky a poskytování služeb. Získaná data ukazují, že na variabilitu komunitního dobrovolnictví má větší vliv sociální zakotvenost organizace, a že pravděpodobně existuje určitý práh pociťované míry sociální zakotvenosti organizace, za níž se už rozsah komunitního dobrovolnictví příliš nemění.

Tabulka 28. Rozsah komunitního dobrovolnictví a charakter zakotvenosti organizace do komunity

	Sociální zakotvenost	Institucionální zakotvenost
spíše silná	47	35
střední	44	26
spíše slabá	9	39
Celkem	100	100

N=903, údaje v %

Míra profesionalizace komunitních a nekomunitních organizací se liší. Komunitní organizace se vyznačují výrazně menší mírou profesionalizace, než nekomunitní organizace. Bez zaměstnanců jsou dvě třetiny komunitních a polovina nekomunitních organizací. To nás přivádí k formulaci dvou hypotéz o vztahu profesionalizace a komunitní zakotvenosti organizací. První z nich předpokládá, že větší profesionalizace bude souviset s nižší mírou sociální zakotvenosti organizací a druhá zase očekává, že vyšší míra profesionalizace bude souviset s vyšší mírou institucionální zakotvenosti organizace. Profesionalizace je považována za základní předpoklad udržitelného, či úspěšného vývoje občanských organizací. Tato strategie předpokládá vydat se cestou poskytování služeb v profesionální kvalitě. České občanské organizace ale nesázejí jen na strategii profesionalizace, druhou cestou jak se prosadit je komunitně kooperativní strategie, která perspektivy a záruky udržitelnosti organizace vidí spíše v „prokomunitním chování“ organizace zasazeném do místních tradic a neformálních pravidel komunitního života. (Frič a kol. 2008) Jsou to dvě odlišné rozvojové strategie lokálních

občanských organizací, které mají i svá úskalí, zatímco u první hrozí přílišný formalismus, byrokracie a odtrhnutí od komunitního dobrovolnictví, druhá čelí nebezpečí klientelismu a uzavírání se do vnitřního světa komunity.

Korelační analýza očekávání spojená s první hypotézou nepotvrdila. Korelace mezi mírou profesionalizace (vedení dobrovolníků v organizaci) a mírou sociální zakotvenosti se ukázala jako neprůkazná (Pearson koeficient = 0,068). Profesionalizace tedy nesouvisí s nižší mírou zakotvenosti organizace do sociálních vztahů v komunitě. Hrozba komunitního zmrtnění občanských organizací v důsledku přílišné byrokratizace a formalizace vztahů se v českém prostředí jeví jako spíše okrajový fenomén (i když z dat není zřejmé, jestli se netýká právě těch nejvýznamnějších organizací v občanském sektoru). V profesionálně řízených organizacích je pro respondenty důležitější jak sociální tak institucionální aspekt vazby na komunitu. Očekávání spojená s druhou hypotézou se alespoň zčásti naplnila. Vztah mezi mírou profesionalizace a institucionálním zakotvením organizace do komunity lze považovat za mírně průkazný (Pearson koeficient = 0,252). Znamená to, že tendence profesionalizovaných organizací k hlubšímu ukotvení do institucionální struktury komunity tady je.

Styl formálních komunitních dobrovolníků

Už bylo řečeno, že komunita sehrává v sociálním kontextu dobrovolníků roli nejdůležitějšího motivátora dobrovolnické činnosti. Zkoumání sociálního a organizačního prostředí dobrovolníků může dát odpověď nejen na otázku, proč lidé mezi dobrovolníky vstupují, ale také proč mezi nimi zůstávají. Sociální motivace se snaží nalézt odpověď nejen na otázku, proč lidé dobrovolně pracují, ale také proč „konvertují k dobrovolníkům“ jako ke specifické skupině lidí vytvářejících specifický druh sociálního prostředí? Dobrovolníci a jejich (občanské) organizace představují specifický sociální svět, jenž si vytváří vlastní soubor norem, vztahů a praktik, které ovlivňují jejich dobrovolnický styl. Komunita představuje výrazně stabilizující prvek dobrovolnictví. Navíc v případě formálních komunitních dobrovolníků se mohou míchat dohromady vlivy lokální komunity (sousedství, obec) i zájmové komunity (organizace). Díky tomuto dvojakému kolektivnímu zakotvení formálních komunitních dobrovolníků očekáváme, že komunitní efekt na jejich dobrovolnický styl bude ještě výraznější. Zkrátka předpokládáme, že komunitní prostředí formálních dobrovolníků je natolik vlivné, že parametřům jejich dobrovolnictví dodává významně odlišný charakter, než má v nekomunitním prostředí. Především očekáváme, že stabilita (délka zapojení do) dobrovolnických aktivit bude významně vyšší u komunitních dobrovolníků než u dobrovolníků nekomunitních. Tabulka 29. demonstuje, že tato očekávání jsou alespoň částečně naplněna. Komunitní dobrovolníci se častěji vyznačují dlouhodobým stylem dobrovolnické činnosti a nekomunitní zase krátkodobým stylem. Tyto rozdíly jsou sice statisticky významné, ale ne příliš.

Tabulka 29. Stabilita formální dobrovolnické činnosti

	Krátkodobý Do 3 let	Dlouhodobý Nad 3 roky	Celkem
komunitní	56	44	100
nekomunitní	69 (+)	31 (-)	100

N=896, údaje v %

Celkově se vliv komunity na styl českých formálních komunitních dobrovolníků jeví jako ne příliš výrazný. Kromě toho, že rozdíly v délce dobrovolnictví pro jednu organizaci mezi komunitními a nekomunitními dobrovolníky nejsou tak výrazné, jak se dalo očekávat. Znamená to tedy, že se naše hypotéza o vlivu komunity na formální dobrovolnictví nepotvrdila? Znamená to, že komunitní prostředí nehraje roli? Spíše jde o to, že lokální a zájmová komunita, kterou mohou představovat dobrovolnické organizace, mají na formální dobrovolníky přibližně stejný dostředivý sociální vliv, který dobrovolnickým aktivitám vtiskuje podobný styl. V případě formálních komunitních dobrovolníků se míchají dohromady vlivy lokální komunity (sousedství, obec) a zájmové komunity, kterou představuje samotná organizace. Můžeme říct, že tradiční styl dobrovolnictví, o němž mluví Hustinx a Lamertyn, v sobě zahrnuje prvky zájmové i lokální komunity. Tento styl je typický pro celé české formální dobrovolnictví (Frič, Pospíšilová a kol. 2010).

Tabulka 30. Pravidelnost formální dobrovolnické činnosti

	Pravidelný	Příležitostní	Celkem
komunitní	76	24	100
nekomunitní	70	30	100

N=891, údaje v %

Tabulka 31. Objem formální dobrovolnické činnosti za 1 měsíc

	Nízký (periferní dobrovolníci)	Střední (semiperiferní dobrovolníci)	Vysoký (jádroví dobrovolníci)	Celkem
	1 - 9 hod.	10 – 12 hod.	13 a více hod.	
komunitní	48	22	30	100
nekomunitní	54	20	26	100

N=617, údaje v %

Sociální zakotvenost formálních dobrovolníků do zájmové komunity, kterou pro ně představuje organizace, v níž dobrovolnický působí, je patrná z míry sociálního kapitálu, který z organizace mohou čerpat jak komunitní, tak nekomunitní formální dobrovolníci (viz níže).

Struktura formálních dobrovolnických aktivit

Při strukturaci formálních dobrovolnických aktivit budeme vycházet ze základní (dvanáctiprvkové) mezinárodní kategorizace ICNPO, kterou dále redukuje a strukturujeme podle běžně užívaných kritérií a adaptujeme ji na specifickou situaci v ČR.⁴⁵ Tuto specifičnost lze spatřovat především v rozdělení občanských organizací na tradiční a nové, jinak je tomu v ostatních postkomunistických zemích střední Evropy. Tradiční občanské organizace byly často zakládány již za první Československé republiky, tj. před nástupem komunistického režimu k moci, případně během vlády komunistů. Nové občanské organizace byly zakládány na sklonku komunistického režimu, ale většinou až po roce 1989. Rozlišení na tradiční a nové organizace však není jen čistě formální, resp. chronologické.

Tyto dva typy organizací fungují v různých světech vytvářených specifickým zaměřením své činnosti i rozdílným způsobem zakotvení do komunity a do institucí veřejné správy (Haddad 2007). Staré organizace své aktivity koncentrují do oblastí sportu, rekreace a kultury, nové organizace jsou dominantní v oblastech welfare služeb, lidských práv a životního prostředí. Stará část občanského sektoru sleduje hierarchické uspořádání, dominují v ní velké svazy menších členských organizací a horizontální komunikace mezi jednotlivými organizacemi působícími v rámci svazů je slabá. Interakce probíhá převážně uvnitř hierarchizovaných svazů, jejichž vedení je závislé na dobrých vztazích s představiteli ústřední státní správy. Státní finanční podpora tradičních organizací není podmíněna předkládáním projektů, ale je odvozována přímo od počtu členů jednotlivých svazů. Struktura nových organizací je spíše horizontální, i když i zde lze už delší dobu pozorovat úsilí o budování sítě organizací jak na regionální, tak na centrální úrovni; jejich pozice je ale zatím slabá.

Představitelé nových organizací naproti tomu zaujali důležitou lobbovací pozici v Radě vlády pro nestátní neziskové organizace, kde tradiční organizace nemají zastoupení. Nové organizace se odlišují od starých organizací v tom, že (pomineme-li jiné zdroje financování) od státu získávají finanční podporu výlučně grantovou formou. Jsou velmi aktivní v oblasti občanské participace a budování komunity občanského sektoru. Naopak tradiční organizace svoji kolektivní identitu budují na tradičních komunitních hodnotách a téměř se neúčastní veřejného diskurzu ohledně role občanských organizací ve společnosti. Tradiční organizace mají většinou vzájemně prospěšný charakter. Jsou to buď různá zájmová sdružení, kluby a spolky, anebo jde o advokační organizace tzv. „starých sociálních hnutí“ hájících zájmy různých vrstev a profesních skupin obyvatelstva. Naopak nové občanské organizace mají spíše obecně prospěšný charakter a věnují se poskytování služeb, resp. welfare aktivitám, případně jako organizace „nových sociálních hnutí“ bojují za ochranu práv minorit, podporují obecné zájmy společnosti či celého lidstva. Na základě výše uvedeného lze ve struktuře českých občanských organizací rozlišit čtyři základní typy, které prezentuje tabulka 32.

45) Obdobný postup byl charakteristický i pro analýzu struktury aktivit formálních dobrovolníků v publikaci Frič, Pospíšilová a kol. 2010.

Tabulka 32. Typologie neziskových organizací v ČR na základě kategorií ICNPO

	Sledovaný zájem:	
Zaměření:	<i>Vzájemně prospěšný</i>	<i>Obecně prospěšný</i>
<i>Servisní</i>	1. Tradiční zájmové (servisní) /vzájemně prospěšné - sport, - rekreace, - komunitní rozvoj, - zájmové spolky	2. Nové servisní /obecně prospěšné - sociální a zdravotní péče, - vzdělávání, - humanitární pomoc, charita
<i>Advokační</i>	3. Tradiční advokační / vzájemně prospěšné - odbory, - zaměstnanecké svazy, - profesní organizace (komory) - politické strany	4. Nové advokační / obecně prospěšné - ochrana životního prostředí a práv zvířat, - ochrana lidských práv, - ochrana občanských práv (práv spotřebitelů, minorit)

Zdroj: Frič, 1998

Při pohledu na neredukovanou škálu oblastí aktivit formálních dobrovolníků v ČR vidíme, že jejich struktura je značně diversifikovaná a nelze mezi nimi najít jednotlivou oblast, která by celé struktuře výrazně dominovala. Největší část komunitních dobrovolníků působí v organizacích dobrovolných hasičů (16%). Z našich předcházejících analýz (Pospíšilová, Frič 2010) ale také i z jiných výzkumů (Perlín, Chromý 2009) plyne, že komunitní (společenský) život na venkově (obce do 3000 obyvatel) nejčastěji zajišťují tradiční zájmové organizace, jako jsou právě hasiči. O práci mezi dobrovolnými hasiči má ve zvýšené míře mládež. Je otázka, zda to svědčí jenom o neobvyklém úspěchu hasičů v získávání mladých členů (např. o technikách rekrutování, o úspěšné marketingové prezentaci této činnosti jako sportovní, riskantní, heroické nebo jinak atraktivní pro mládež), nebo zda vypovídá spíše o specifickém postavení dobrovolných hasičů v místních komunitách, kde zastávají mnohem více než pouhou roli zájmové aktivity a lze se oprávněně domnívat, že plní funkci rozvoje komunity (Pospíšilová, Frič 2010: 93).

Když se znovu podíváme na škálu oblastí aktivit formálních dobrovolníků, vidíme, že více než 10% komunitních dobrovolníků můžeme ještě nalézt v oblastech sportu, v tradičních zájmových organizacích dohromady (myslivci, rybáři, zahrádkáři, pěstitelé, včelaři, chovatelé ...) a také v oblasti kultury. Uvedené tři tradiční oblasti dobrovolnictví společně s hasiči absorbují více než polovinu všech formálních komunitních

dobrovolníků. Rozdíly mezi komunitními a nekomunitními dobrovolníky se projevily hlavně ve dvou směrech. Nekomunitní dobrovolníci se významně méně často vyskytují v oblastech sportu a kultury a naopak významně častěji se s nimi můžeme setkat v oblastech poskytování sociálních a zdravotních služeb.

Tabulka 33. Působení formálních komunitních a nekomunitních dobrovolníků za posledních 12 měsíců v občanské dobrovolnické organizaci

	Komunitní	Nekomunitní	Průměr ČR
Sbor dobrovolných hasičů	16	10	15
Sportovní klub nebo sdružení	14	5 (-)	12
Tradiční zájmové organizace	11	11	11
Kulturní organizace	11	3 (-)	9
Círky a náboženské organizace	8	7	8
Org. poskytující sociální služby	5	12 (+)	7
Org. poskytující zdravotní služby	5	10 (+)	6
Ženské organizace	4	3	4
Org. pro ochranu životního prostředí, práv zvířat	4	7	4
Mládežnické organizace	5	4	4
Jiné rekreační či zájmové org., spolky a kluby	4	3	3
Vzdělávání a výzkum	2	4	3
Nadace, podpora dobrovolnictví	3	4	3
Organizace zaměřené na obhajobu práv a zájmů	2	2	2
Politická organizace	1	4 (+)	2
Odborová organizace	1	3	1
Profesní nebo obchodní sdružení	1	0	1
Jiná organizace/možnost	3	8	5
Celkem	100	100	100

N=3 811, údaje v %

Z hlediska jednotlivých typů občanských organizací se tato tendence projevuje ještě zřetelněji. Do tradičních zájmových organizací se koncentrují až dvě třetiny komunitních dobrovolníků. Většina nekomunitních dobrovolníků se vyskytuje mimo oblast tradičních zájmových organizací, kde působí jen dvě pětiny z nich, což je statisticky

významně menší podíl. Nekomunitní dobrovolníci se naopak ve významně větší míře (29%) vyskytují v nových servisních organizacích poskytujících sociální, zdravotní a vzdělávací služby. Významně vyšší podíl nekomunitních dobrovolníků působí i v tradičních advokačních organizacích (odborné, politické strany, profesní komory). Nekomunitní dobrovolníci se zabývají advokačními činnostmi (v tradičních i v nových organizacích) v daleko větší míře (21:12) než komunitní, což opět poukazuje na sklon k uzavřenosti, resp. k zahleděnosti českého komunitního života do sebe samého. Celkově nízký podíl advokačních aktivit v rámci dobrovolnictví není ovšem nijak výjimečný. Ve většině zemí bývá jejich podíl na celkovém objemu dobrovolnictví nejnižší.

Specificky pro potřeby naší analýzy jsme seznam typů občanských organizací rozšířili o církevní organizace. V zahraničí jsou církevní organizace považovány za typicky komunitní organizace, ve kterých pracuje významný podíl dobrovolníků. V Česku je to jen 8% a působení v nich je stejně „málo“ populární jak mezi komunitními, tak nekomunitními dobrovolníky.

Tabulka 34. Působení formálních komunitních a nekomunitních dobrovolníků za posledních 12 měsíců v jednotlivých typech občanských organizací

	Tradiční zájmové organizace	Nové servisní organizace	Tradiční advokační organizace	Nové advokační organizace	Círky a náboženské organizace	Celkem
komunitní	67	13 (-)	3	9	8	100
nekomunitní	42 (--)	29 (++)	8 (+)	13	8	100

N=3 811, údaje v %

Komunitní dobrovolníci převažují nad nekomunitními ve všech oblastech, ve kterých formální dobrovolníci působí. Všechny oblasti bez výjimky jsou tedy typicky komunitní. Nejčastěji je komunitní charakter dobrovolníků připisován tradičním zájmovým organizacím a nejméně těm, které poskytují sociální a zdravotní služby, které jsou zakotveny spíše do sítě komunální politiky než do neformálních sítí občanů uvnitř komunity. Círky nacházíme až někde ve středu našeho komunitního žebříčku. Nejsou tedy tak typickými komunitními organizacemi jako je tomu v zahraničí Zhruba jedna pětina těch, kteří pro ně dobrovolně pracují, nepociťuje jejich vliv na rozvoj místní komunity jako signifikantní. Toto zjištění poukazuje na nízkou míru zakotvenosti značné části církevních organizací do života lokálních komunit a přispívá k obrazu náboženských komunit jako izolovaných ostrovů v moři českého antiklerikalismu a bezvěrství (ateismu). Na druhou stranu většina (čtyři pětiny) dobrovolníků v církevních organizacích takovýto obraz odmítá.

Tabulka 35. Oblasti působení občanských organizací podle míry formální komunitní a nekomunitní dobrovolnické činnosti

	komunitní	nekomunitní	Celkem
Kulturní organizace (pěvecké, taneční, hudební soubory atd.)	94	6	100
Sportovní klub nebo sdružení	92	8	100
Sbor dobrovolných hasičů	86	14	100
Jiné rekreační či zájmové organizace, spolky a kluby	83	17	100
Ženské organizace (Svaz žen apod.)	82	18	100
Mládežnické organizace (Junák, Pionýr apod.)	82	18	100
Círky a náboženské organizace	81	19	100
Tradiční zájmové organizace, (myslivci, rybáři, zahrádkáři, atd.)	79	21	100
Nadace, podpora dobrovolnictví a organizace zprostředkující	76	24	100
Vzdělávání a výzkum (také např. sdružení rodičů a přátel školy)	68	32	100
Organizace pro ochranu životního prostředí, práv zvířat	68	33	100
Organizace poskytující zdravotní služby	63	37	100
Organizace poskytující sociální služby	62	38	100

N=3 811, údaje v %

* Z této tabulky byly vyřazeny organizace „Profesní nebo obchodní sdružení (komora, svaz)“, „Organizace zaměřené na obhajobu práv a zájmů“, „Politická organizace (strana, hnutí, klub, sdružení“, „Odborová organizace“, protože počet respondentů, kteří v nich byli dobrovolnický činní, nedosahoval hraničního počtu 30.

Z toho, co bylo řečeno o oblastech působení občanských organizací a komunitním dobrovolnictvím, také plyne, že komunitními organizacemi nejsou jen tradiční, ale i nové občanské organizace. Dá se tedy předpokládat, že na míru komunitního dobrovolnictví bude mít vliv i stáří, resp. datum založení organizace. Abychom to zjistili, vytvořili jsme dvě kategorie (generace) občanských organizací. Do první patří ty, které byly založeny před r. 1989 a do druhé patří ty, založené po r. 1989. Vliv tohoto faktoru se ukázal jen jako částečně statisticky významný. Nicméně lze konstatovat, že komunitní organizace jsou většinou tradičního charakteru a nekomunitní převážně patří do mladé generace občanských organizací.

Tabulka 36. Formální dobrovolnictví ve starých a nových občanských organizacích

	stará generace	mladá generace	Celkem
komunitní	56	44	100
nekomunitní	42 (-)	58 (+)	100

N=758, údaje v %

Celkově rozdíl mezi tendencí tradičních i nových občanských organizací působit na lokální úrovni nejsou statisticky významné. Toto zjištění jde proti očekáváním, podle kterých by na lokální rovině měly působit především tradiční organizace, reprezentující kolektivní vzorec dobrovolnictví. Tradiční organizace nejsou jen lokálního charakteru, ale jsou „usazené jednou nohou na národní (či vyšší) úrovni. To by mohlo odpovídat představě o hierarchickém uspořádání tradičních organizací, které obsazují jak lokální, tak celonárodní rovinu. Naproti tomu nové organizace spíše využívají relativně novou úroveň územní správy, tedy regiony. (Pospíšilová 2010: 160)

Tabulka 37. Úrovně působnosti tradičních a nových občanských organizací

	tradiční (před rokem 1989)	nové (po roce 1989)	Celkem
lokální	53	47	100
regionální	40 (---)	60 (+++)	100
národní a vyšší	61 (++)	39 (--)	100

N = 931, údaje v %

„Pokud bychom rysy „generací“ občanských organizací chápali jako charakteristiky, které budou přetrvávat do budoucna, pak by výrazem potenciální „generační změny“ nebyl ani nárůst lokálního dobrovolnictví, ani nárůst dobrovolnictví v národních či mezinárodních organizacích. Specifickým trendem nové generace občanských organizací je regionální rovina působnosti, právě v prostoru mezi lokálním a národním.“ (Pospíšilová 2010: 160)

Motivace formálních komunitních dobrovolníků

Z hodnocení konkrétních motivů formálními komunitními dobrovolníky plyne, že nejdůležitějšími motivy jsou pro ně „Možnost dělat něco pro věc, která je pro ně důležitá“ (91% velmi/dost důležitý), a „Dělat dobrovolnickou práci, protože to člověka jednoduše baví“ (89% velmi/dost důležitý). První z těchto výroků patří do kategorie altruistické motivace a druhý do kategorie hédonistické motivace. Zatímco hodnocení důležitosti altruistických a egoistických (hédonistických) motivů je v průměru zhruba vyrovnané, důležitost normativní motivace se jeví jako výrazně menší a zcela nejnížší skóre získal motiv náboženského přesvědčení, což koresponduje se zjištěním,

že jenom 35% všech respondentů se považuje za nějakým způsobem věřící. Ukazuje se, že příslušnost ke komunitě, resp. členství v komunitě automaticky negeneruje morální závazky věnovat se dobrovolnickým aktivitám ve prospěch komunity. Jak uvidíme níže, významnou roli tu sehrává síla komunitních vztahů, kterou indikuje sociální kapitál dobrovolníků. Efekt zájmové komunity (v organizaci či v lokalitě) na motivaci dobrovolníků se projevuje spíše v atraktivitě (síle přitažlivosti) kolektivních akcí členů, kteří rádi společně oddychují a baví se.

Tabulka 38. Motivace formálních komunitních a nekomunitních dobrovolníků - hypotéza?

N = 893, údaje v %	Velmi/dost důležitý důvod k dobrovolnictví		
	Komunitní	Nekomunitní	Průměr ČR
Můžu udělat něco pro věc, která je pro mě důležitá.	91	92	92
Jednoduše mě to bavilo.	89	85	88
Chtěl(a) jsem si odpočinout od shonu běžného života.	85	38 (-)	52
Možnost navázat užitečné kontakty.	85	44 (-)	61
Jednoduše cítím, že je důležité pomáhat jiným.	82	80	82
Možnost uplatnit své schopnosti.	82	75	80
Možnost získat nové dovednosti a zkušenosti.	81	60	69
Pocit, že moji pomoc potřebují lidé, které znám.	79	66	76
Chtěl/a jsem se věnovat nějaké zajímavé činnosti ve svém volném čase.	77	64	75
Lidé, k nimž mám blízko očekávali, že budu dobrovolně pracovat.	64	49 (-)	61
Přesvědčení, že je to má občanská povinnost.	60	58	60
Protože soucítím s lidmi, kteří měli v životě méně štěstí než já.	53	50	52
Příležitost splatit svůj dluh vůči společenství lidí do něhož patřím.	52	33 (-)	48
Náboženské přesvědčení.	23	25	23

Legenda:

Altruistická motivace	Egoistická motivace
Normativní motivace	Hédonická motivace

Tabulka 39. Typy motivací formálních komunitních a nekomunitních dobrovolníků

Typ / míra motivace	Vysoká		Střední		Nízká	
	Komunitní	Nekomunitní	Komunitní	Nekomunitní	Komunitní	Nekomunitní
Altruistická	58	60	36	37	6	3
Normativní	36	24	30	36	34	40
Egoistická	43	25 (-)	19	27	38	48
Hédonická	37	19 (-)	24	27	39	54 (+)

Údaje řádková %, N = 440

Je třeba říct, že jednotlivé kategorie motivací se vzájemně nevyklučují, ale naopak významně mezi sebou korelují. Každý dobrovolník disponuje určitou směsicí motivací složenou ze všech třech kategorií. Pomocí klastrové analýzy⁴⁶ se teď pokusíme zjistit, zdali existuje nějaká obecnější typologie formálních dobrovolníků⁴⁷ z hlediska jejich motivační struktury. Pro analyzovaná data se jako nejlepší ukázalo dvoj-klastrové řešení.⁴⁸ Každý ze dvou získaných klastrů je relativně velký a také dobře interpretovatelný. Celkově zařazených respondentů bylo v tomto případě poměrně dost (N= 953). Nezařazeno zůstalo jen 15% dobrovolníků.

V prvním, menším klastru (tvoří ho jen čtvrtina všech zařazených dobrovolníků) jsou shromážděni ti, kteří mají relativně vysokou míru normativní a altruistické motivace, zatímco druhý tvoří respondenti s relativně vyšší mírou hédonické motivace a nižší mírou normativní motivace. Dobrovolníky v prvním klastru budeme dále nazývat „obětavci“, protože se od dobrovolníků ve druhém klastru liší hlavně vyšší mírou obětavosti ve prospěch komunity nebo společnosti. Dobrovolníci ve druhém klastru mají ve zvýšené míře ze své dobrovolnické aktivity požitky, užívají si ji, baví je, proto je budeme označovat jako „pohodáře“. Motivační struktura obětavců i pohodářů obsa-

46) Konkrétně byla použita metoda „nejbližšího souseda“ (between group linkage v programu SPSS) s použitím Pearsonových korelací jako míry vzdálenosti.

47) Hustinxova a Lammertynova typologie se týká pouze formálních dobrovolníků.

48) Při vytváření většího počtu klastrů stejnou metodou byly výsledné shluky (skupiny případů) obtížně interpretovatelné a velikostně příliš nevyvážené.

huje přibližně stejnou mírou egoistické motivace a potvrzuje se tedy Hustinx a Lammer-
tynova teze o symbióze egoistické a altruistické motivace dobrovolníků. Zjistili jsme
také, že komunitní efekt se na distribuci obětavců a pohodářů nijak neprojevil. Jejich
podíl u komunitních i nekomunitních formálních dobrovolníků je zhruba stejný.

Tabulka 40. Typy motivací formálních dobrovolníků

	Obětavci	Pohodáři	Celkem
Komunitní	26	74	100
Nekomunitní	25	75	100

Údaje %, N = 774

Je potřeba zdůraznit, že vysokou mírou deficitu náboženské víry se Česká republika vymyká i z okruhu postkomunistických zemí. To samozřejmě souvisí s nízkou mírou normativní motivace dobrovolníků obecně, která má své kořeny v tradici pragmatického, tj. neideologického kolektivismu v rámci lokálního komunitního dobrovolnictví za socialismu. Tento „kolektivismus bez iluzí“ obvykle působil v širším prostředí devalvace všech vznešených ideálů, morálních imperativů a abstraktních občanských ctností. Po roce 1989 byly sice zprofanované poučky „proletářského altruismu“ (Frič et al., 2001) opuštěny, ale hbitě je vystřídalý vábívé a duchovně prázdné vzorce chování konzumní společnosti, které však postupně ztrácejí svůj lesk. Nedodržování a obcházení zákonů bylo za socialismu populárním adrenalinovým sportem a zdá se, že dnes tomu není jinak. Morální pragmatismus pokračuje dál a působí proti procesu zvnitřňování prosociální normativní motivace. Pragmatický kolektivismus byl už za socialismu úzce spojován s vyplňováním volného času. Nejvíce dobrovolníků dnes působí právě v oblastech sportu, kultury a rekreace. Proto je i pro české komunitní dobrovolníky typická vysoká míra volnočasové, tj. hédonické motivace; chtějí si užívat své „komunitní dobrovolnictví“ i navzdory obecnému politickému marasmu. Největší podíl pohodových komunitních dobrovolníků proto nalezneme v tradičních zájmových organizacích. Zajímavé je ale zjištění, že podíl pohodářů je relativně vysoký i v nových advokačních organizacích, což může být způsobeno tím, že v nich „dobrovolničtí“ hodně mladých lidí, kteří se i tímto způsobem baví.

Tabulka 41. Typy motivací formálních komunitních dobrovolníků

	Obětavci	Pohodáři	Celkem
Tradiční zájmové organizace	16	84	100
Nové servisní organizace	53	47	100
Tradiční advokační organizace	53	47	100
Nové advokační organizace	27	73	100
Círky a náboženské organizace	51	49	100

Údaje %, N = 774

Sociální kapitál formálních komunitních dobrovolníků

Ve zbývající části kapitoly o formálních komunitních dobrovolnících se budeme věnovat jejich sociálnímu kapitálu. Nechceme odpovědět pouze na otázku jak se v množství a kvalitě tohoto kapitálu liší formální dobrovolníci od těch, kdo dobrovolnický činní v rámci nějaké organizace nejsou. Ptáme se také po vnitřní strukturu, tedy jakým způsobem jakou podobu má sociální kapitál u různých typů formálních dobrovolníků, pracujících v různých typech organizací. Když jsme s analýzami začínali, předpokládali jsme, na základě našeho studia literatury týkajícího se témat komunity a sociálního kapitálu, že zaprvé dobrovolníci, kteří jsou aktivní skrze organizace, budou mít více tohoto specifického kapitálu než ti, kdo takto aktivní nejsou, a zadruhé, že „formální komunitní dobrovolníci“ jej musí mít více než formální dobrovolníci nekomunitní. Je tomu ale skutečně tak? Organizace, v nichž jsou naši respondenti činní, jsou samozřejmě navzájem značně odlišné, stojí na různých principech fungování, kladou si rozmanité cíle. Lze tedy předpokládat, že se budou lišit i sociálním kapitálem svých dobrovolnických pracovníků. Pokusme se odpovědět na naše otázky opět s pomocí našich dat z výzkumu Dobrovolnictví 2009. Postupujeme stejně jako u dobrovolníků neformálních, to znamená od sociální sítě respondenta a jeho veřejných aktivit k důvěře vůči ostatním členům společnosti. Zde se ale navíc k tomu můžeme věnovat i sociálnímu kapitálu, který je specifický právě pro aktivity respondenta v rámci organizace – kontaktům které má vůči spolupracovníkům, tomu, zda jej k dobrovolnické činnosti motivovalo jeho sociální okolí atp.

Začneme tedy fenoménem, na jehož významu se shodnou všechny definice sociálního kapitálu – sociálními kontakty.

Tabulka 42. Sociální kapitál ve formě kontaktů

	Přibližně kolik dobrých přátel máte v současnosti?	Význam kontaktů za všechny skupiny ⁴⁹	Do jaké míry považujete následující skupiny za důležitou součást okruhu lidí, s nimiž jste v kontaktu:				
			Rodina a příbuzní	Sousedé a část obce, kde nyní žijete	Přátelé z místa, kde jste vyrostl(a)	Bývalí kolegové nebo spolužáci	Současní kolegové nebo spolužáci
			Nižší hodnoty indikují větší význam přikládány kontaktům. Průměr je vypočítán z odpovědí na škále 1 až 4, kde 1 znamená „velmi důležití“ a 4 „vůbec ne důležití“.				
Formální komunitní dobrovolník	3,50	1,83	1,15	1,79	1,93	2,25	2,04
Formální ne-komunitní dobrovolník	3,38	1,87	1,15	1,96	2,04	2,29	1,90
Ostatní	3,02	2,09	1,22	2,13	2,26	2,53	2,31
<i>Významnost rozdílu</i>	<i>,000</i>	<i>,000</i>	<i>,005</i>	<i>,000</i>	<i>,000</i>	<i>,000</i>	<i>,000</i>
Typy organizací, v nichž jsou respondenti činní (pouze komunitní dobrovolníci)							
Tradiční servisní organizace	3,49	1,83	1,14	1,80	1,92	2,28	2,08
Nové servisní organizace	3,36	1,88	1,13	1,89	1,94	2,27	2,14
Tradiční advokační organizace	3,05	1,76	1,20	1,70	2,00	2,20	1,70
Nové advokační organizace	3,57	1,85	1,25	1,80	1,95	2,25	1,98
Církev a náboženské organizace	3,94	1,75	1,22	1,54	1,83	2,15	2,00
<i>Významnost rozdílu</i>	<i>,008</i>	<i>,656</i>	<i>,319</i>	<i>,051</i>	<i>,918</i>	<i>,880</i>	<i>,307</i>

Poznámka: v tabulce jsou uvedeny průměrné hodnoty za jednotlivé kategorie dobrovolníků

49) Zde jsou souhrnně uvedeny výsledky za všechny skupiny prezentované jednotlivě v následujících sloupcích.

Formální dobrovolníci mají ve srovnání se zbytkem populace významně rozsáhlejší sociální síť. Platí také, že přikládají větší význam kontaktům s různými skupinami (s výjimkou kontaktů s členy rodiny, kde je vztah k dobrovolnictví v podstatě nevýznamný), největší rozdíl je u sousedů a také přátel z místa kde respondent vyrostl⁵⁰. Data ukazují i to, že nejvíce „sociálně zasítování“ jsou komunitní formální dobrovolníci, a také že nekomunitní dobrovolníci činní v organizacích mají blíže k dobrovolníkům komunitním, než k těm, kdo v žádné organizaci dobrovolnický nepůsobí. Připomeňme si to, co jsme zjistili u dobrovolníků neformálních. Nejvíce sociálního kapitálu měli ti z nich, kdo byli aktivní v činnostech „advokačních“ nebo těch, které se týkaly ochrany životního prostředí v lokalitě – to znamená v těch činnostech, které přesahují rámec běžné pomoci a které se svou komplikovaností přibližují dobrovolnictví formalizovanému a formálnímu. To se zdá naznačovat, že významnější vliv má samotné dobrovolnictví skrze organizaci než to, zda se toto dobrovolnictví odehrává v organizaci, která je významná pro sociální život komunity. Ve spodní části tabulky, kde jsou všechny údaje uvedeny zvlášť pro dobrovolníky působící v různých druzích organizací, stojí za povšimnutí relativně nejvyšší průměrný počet přátel u dobrovolníků činných v rámci církevních organizací. Ti také podstatně častěji uváděli, že je pro ně významný kontakt s lidmi, kteří žijí v jejich okolí, což ve vztahu ke komunitnímu dobrovolnictví rozhodně není bez významu. I když v celku českého dobrovolnictví nehraje to církevní takovou roli jako ve více religiózních zemích, rozhodně bychom jej neměli ztrácet ze zřetele. Nejen že jsou církevní dobrovolníci nejvíce normativně motivováni (pomáhat je pro ně povinnost), jsou také nejsilněji navázáni na své sociální okolí. Zdá se tedy, že církevním učením posilovaný pozitivní vztah k „bližnímu“ se skutečně projevuje i v individuálních postojích a aktivitách našich respondentů.

Jak už víme, sociální kapitál není samozřejmě dán pouze tím, kolik přátel dobrovolníci mají a jaký význam kontaktům s lidmi připisují. Sociální kapitál představují i aktivity, samozřejmě ne jakékoli, ale pouze takové, které se nějakým způsobem týkají veřejného angažování se.

50) Vzhledem k tomu, že většina respondentů žije stále na místě kde vyrostla, můžeme předpokládat, že se tyto dvě skupiny do značné míry prolínají.

Tabulka 43. Sociální kapitál ve formě aktivit

Udělal/a jste během posledních 12 měsíců něco z následujícího seznamu:	Formální komunitní dobrovolník	Formální nekomunitní dobrovolník	Ostatní
Kontaktoval(a) politika, vládu nebo zastupitele místní vlády	13%	10%	8%
Pracoval(a) v politické straně nebo skupině	8%	9%	4%
Pracoval(a) v jiné organizaci nebo spolku	37%	44%	9%
Volil(a) ve veřejných volbách	57%	47%	45%
Podepsal(a) petici, bojkotoval/a určitý výrobek, šla na demonstraci nebo se účastnil/a podobných činností	22%	24%	16%
Napsal(a) příspěvek na blog nebo se zúčastnil/a na činnosti internetového společenství nebo diskusní skupiny	13%	13%	7%

Poznámka: V buňkách tabulky jsou uvedeny procentuální podíly (z celkového počtu respondentů dané kategorie) těch, kteří danou činnost vykonali.

Výsledky našeho výzkumu v oblasti občanských (politických) aktivit ukazují dobrovolníky činné skrze nějakou organizaci jako významně aktivnější u všech sledovaných činností. Komunitní dobrovolníci jsou o něco aktivnější u „tradičních“ aktivit, jako je účast ve volbách nebo přímé kontaktování zvolených politiků zatímco u „nových“ aktivit, jako je účast v internetových debatách či blogování anebo například bojkotování určitého zboží není mezi těmito dvěma kategoriemi organizačních dobrovolníků rozdíl.

Tabulka 44. Sociální kapitál ve formě aktivit pro jednotlivé typy organizací (pouze komunitní dobrovolníci)

Udělal/a jste během posledních 12 měsíců něco z následujícího seznamu:	Tradiční servisní organizace	Nové servisní organizace	Tradiční advokační organizace	Nové advokační organizace	Círky a náboženské organizace
Kontaktoval(a) politika, vládu nebo zastupitele místní vlády	11%	18%	15%	13%	19%
Pracoval(a) v politické straně nebo skupině	6%	5%	55%	10%	4%
Pracoval(a) v jiné organizaci nebo spolku	37%	31%	50%	30%	41%
Volil(a) ve veřejných volbách	56%	68%	70%	42%	69%
Podepsal(a) petici, bojkotoval/a určitý výrobek, šla na demonstraci nebo se účastnil/a podobných činností	19%	26%	40%	30%	21%
Napsal(a) příspěvek na blog nebo se zúčastnil/a na činnosti internetového společenství nebo diskusní skupiny	13%	8%	25%	25%	4%

V tradičních servisních organizacích (jako jsou například zahrádkáři nebo myslivci) je podíl těch, kdo byli některým z vyjmenovaných způsobů aktivní nejnižší. Nejvyšší je oproti tomu u těch, kdo pracují v tradičních advokačních organizacích, což je do jisté míry dáno tím, v jakých organizacích jsou dobrovolnický činní (odborné, politické strany – pak je zřejmé, proč například u práce v politické straně nebo skupině jsou značně nad průměrem), ale jak vidíme, společně s dobrovolníky z nových advokačních organizací jsou nad průměrem i u nových aktivit (petice, blogování atd.). Za zdůraznění stojí diference mezi „novými“ a „starými“ advokačními dobrovolníky u volební účasti – zdá se, že lidé činní v organizacích na ochranu práv nebo v ekologických organizacích skutečně častěji než jiní odmítají tradiční vzorce zasahování do politiky. U veřejných aktivit tedy není důležitá jen „komunitnost“ organizace, ale také typ její činnosti.

Pojďme se podívat na vztah mezi důvěrou vůči lidem i institucím a dobrovolnickou činností.

Tabulka 45. Sociální kapitál ve formě důvěry

	Celkově vzato, řekl(a) byste, že většině lidí se dá věřit, nebo že v jednání s druhými lidmi opatrnosti nikdy nezbyvá?	Myslíte si, že většina lidí by se vás pokusila podvést, kdyby měli příležitost, nebo by se snažili chovat poctivě?	Řekl(a) byste, že většinou se lidé snaží navzájem si pomáhat, nebo se starají většinou o sebe?	Důvěra institucím
	Vyšší hodnoty indikují vyšší míru důvěry. Průměr je vypočítán z odpovědí na škále 0 až 10, kde 0 znamená úplnou nedůvěru (důvěru v jakém smyslu samozřejmě vždy specifikuje konkrétní otázka) a 10 úplnou důvěru			
Formální komunitní dobrovolník	5,28	7,46	6,44	4,98
Formální nekomunitní dobrovolník	5,22	5,99	4,78	4,73
Ostatní	4,32	6,94	4,81	4,52
<i>Významnost rozdílu</i>	,000	,272	,000	,000
Typy organizací, v nichž jsou respondenti činní (pouze komunitní dobrovolníci)				
Tradiční servisní organizace	5,43	7,21	5,97	4,99
Nové servisní organizace	5,20	6,13	6,16	5,01
Tradiční advokační organizace	4,40	5,60	4,30	5,68
Nové advokační organizace	5,60	7,63	8,95	5,37
Círky a náboženské organizace	6,33	7,04	6,13	5,44
<i>Významnost rozdílu</i>	,027	,774	,227	,296

Ve vztahu k důvěře platí, že kromě položky „Myslíte si, že většina lidí by se vás pokusila podvést“, kde jsou rozdíly nevýznamné, komunitní dobrovolníci relativně nejvíce důvěřují – jak lidem ve své společnosti, tak i institucím. Mají vyšší skóry důvěry nejen ve srovnání s těmi, kdo nejsou vůbec dobrovolnický činní skrze organizaci, ale také ve srovnání s „nekomunitními“ formálními dobrovolníky. To že je respondent činný v organizaci, která je vázána na komunitu tedy rozhodně neznamena, že by nevyjadřoval „generalizovanou důvěru“, tj. důvěru lidem obecně, či důvěru institucím, které svým dosahem komunitu přesahují. Mezi respondenty z jednotlivých typů organizací příliš významné rozdíly nejsou. Alespoň u obecné důvěry vůči ostatním členům společnosti nicméně platí, že nejvíce důvěřují dobrovolníci církevní⁵¹. Za pozornost (a možná také za podrobnější výzkum) stojí fakt, že ti kdo jsou aktivní v tradičních advokačních organizacích jako jsou odbory nebo politické strany relativně nejméně důvěřují lidem ve společnosti (generalizovaná důvěra), a naopak více než dobrovolníci ze všech ostatních typů organizací důvěřují institucím.

Na konci této kapitoly se budeme věnovat sociálnímu kapitálu, který je specifický právě pro činnost respondenta v dobrovolnické organizaci. Jde o vztahy vůči dalším dobrovolníkům v organizaci a také o „sociální“ postoje, které se na organizované dobrovolnictví váží. Proto zde také nemůžeme nic říci o rozdílech mezi dobrovolníky a ne-dobrovolníky, ale pouze mezi různými typy formálních dobrovolníků.

51) Což v podstatě odpovídá názoru „tradicionalistů“ (příznivců spíše kolektivního vzorce dobrovolnictví), jako je například již zmiňovaný Putnam, kteří tvrdí, že u dobrovolníků aktivních v „nových“ typech sdružení, lze očekávat spíše nižší důvěru vůči ostatním lidem. Existuje ale i opačný postoj (prezentovaný například Ronaldem Inglehartem), podle kterého důvěra vůči lidem ve společnosti patří k novému přístupu k občanské angažovanosti obecně a k dobrovolnické práci zvláště, na rozdíl od důvěry společenským institucím.

Tabulka 46. „Dobrovolnický“ sociální kapitál formálních dobrovolníků

	Svazující sociální kapitál v organizaci	Přemosťující sociální kapitál v organizaci	Význam dobrovolnické organizace respondenta pro společenský život komunity	Význam dobrovolnické organizace respondenta pro ekonomiku komunity	Přátelé jako motivace pro dobrovolnictví	V organizaci jsou podobní lidé jako respondent
	Nižší hodnoty značí vyšší souhlas u dané položky					
Formální komunitní dobrovolník	2,03	2,17	1,65	2,53	1,87	2,40
Formální nekomunitní dobrovolník	2,21	2,14	2,18	2,98	2,14	2,40
<i>Významnost rozdílu</i>	<i>0,00</i>	<i>0,59</i>	<i>0,00</i>	<i>0,00</i>	<i>0,00</i>	<i>1,00</i>
Typy organizací, v nichž jsou respondenti činní (pouze komunitní dobrovolníci)						
Tradiční servisní organizace	1,99	2,20	1,71	2,66	1,77	2,35
Nové servisní organizace	2,06	1,83	1,53	2,23	2,14	2,44
Tradiční advokační organizace	2,17	2,03	1,80	1,82	1,88	2,39
Nové advokační organizace	2,03	1,92	1,61	2,05	2,04	2,46
Církev a náboženské organizace	1,66	1,80	1,34	2,69	1,66	2,43
<i>Významnost rozdílu</i>	<i>0,01</i>	<i>0,00</i>	<i>0,00</i>	<i>0,00</i>	<i>0,00</i>	<i>0,20</i>

V rámci rozlišení na přemostující a svazující sociální kapitál, které jsme zmiňovali v kapitole o komunitě, bychom očekávali, že komunitní dobrovolníci, vázaní i ve své dobrovolnické práci na konkrétní lokalitu, budou mít relativně méně přemostujících společenských vazeb, tedy vazeb vedoucích k lidem, kteří jsou jiní (např. jiného etnika nebo vzdělání) než oni sami a více kapitálu svazujícího. Tento náš předpoklad se naplnil pouze částečně, v tom, že komunitní dobrovolníci mají skutečně více kapitálu svazujícího, založeného na silných, často důvěrných, vazbách mezi lidmi navzájem si spíše podobnými. Co se týče přemostujícího kapitálu, mezi komunitními a nekomunitními formálními dobrovolníky rozdíly nejsou⁵².

V tom, zda jsou v organizaci, kde dobrovolnický pracují, lidé navzájem spíše odlišní nebo spíše podobní se respondenti z různých typů organizací téměř neliší. Vzhledem k tomu, že průměrné hodnoty se pohybují velmi blízko 2,5, což je střed škály, kterou respondenti v tomto případě používali, můžeme odhadovat, že pro respondenty mohlo být v řadě případů obtížné různorodost nějakým způsobem odhadovat a proto své odpovědi zakotvovali intuitivně spíše do středu škály. Nepříliš překvapivé je, že komunitní dobrovolníci byli častěji ke své dobrovolnické práci motivováni svými přáteli. Jak už jsme viděli výše, platí pro ně, že mají přátel v průměru více a také, že jsou pro ně kontakty s přáteli, ve srovnání nekomunitními dobrovolníky, důležitější. To že má respondent blízké přátele a že se cítí být vázán na lidi, kteří žijí ve stejné lokalitě jako on, znamená, nahlíženo z jiného úhlu, že je pod jejich vlivem. Komunita znamená i vzájemný závazek a vlastně i vzájemnou sociální kontrolu.

Jak komunitní, tak nekomunitní dobrovolníci častěji říkají, že jejich organizace přispívá spíše společenské dimenzi života komunity než dimenzi ekonomické. Platí ovšem, že komunitní dobrovolníci ve srovnání s nekomunitními odpovídají taktó v průměru podstatně častěji, což pouze potvrzuje plausibilitu našeho dělení na komunitní a nekomunitní dobrovolníky – kdyby tento vztah neexistoval, bylo by to skutečně „podezřelé“.

52) Vzhledem k tomu, že u každé z položek, z nichž se škály přemostujícího a svazujícího sociálního kapitálu skládají, mohli respondenti volit na škále 1 až 5, kde 1 znamenalo rozhodně souhlasím a 5 rozhodně nesouhlasím, lze průměrné hodnoty interpretovat tak, že dobrovolníci jsou na tom s přemostujícím i svazujícím kapitálem „spíše dobře“, tj. jsou jím, alespoň podle odpovědí v dotazníkovém šetření Dobrovolnictví, poměrně dobře vybaveni.

2.3. Virtuální komunitní dobrovolnictví

Vlažní a zapálení virtuální aktivisté

Již delší čas společenští vědci v západních demokratických zemích diskutují, zdali jejich občanská společnost upadá, nebo ne. První názor výrazně podpořil Robert Putnam, který ve své knize „Bowling Alone“ popsal úpadek občanského aktivismu v USA na příkladu rozpadu přátelských komunit, které kdysi společně chodily hrát bowling. Jak jsme již uvedli, jeho kritikové mu vyčetli, že se ve své analýze příliš upnul jen na jeden typ „tradičního občanského aktivismu“, který sice prochází obdobím úpadku, ale tento úpadek je více než hojně vyvažován nově se rodícími formami občanských aktivit a mimo jiné také aktivismem virtuálním. Naděje, že virtuální aktivismus zachrání občanskou společnost před jejím „vyhnutím“ začínají časem nabývat zřetelnějších podob. Události z posledních let a to nejen v Západním světě zřetelně poukazují na vzrůstající sílu virtuálního aktivismu, který dostal nový impuls s doslova globálním masovým rozšířením elektronických sociálních sítí (viz např. Facebook nebo Twitter, MySpace apod.).

Virtuální aktivismus je jen jednou z podob virtuálního dobrovolnictví. „Murray a Harrison (2005, s. 32, cit. in Rochester, 2010, s. 112) předpokládají rozvinutí celé alternativní formy dobrovolnictví, která se od rekrutování dobrovolníků, přes výkon práce a supervizi odehrává prostřednictvím internetu a odsouvá stranou jeden z tradičních rysů dobrovolnictví – interakci tváří v tvář. Online dobrovolníci se mohou věnovat nejen údržbě webových stránek nebo digitalizaci textů, ale další široké škále činností (výzkum, fundraising, PR, poradenství, moderování online diskusí apod.).“ Nicméně z kvantitativního hlediska jde ještě stále jen o nastupující fenomén. Pro Českou republiku to platí dvojnásob. Virtuálnímu dobrovolnictví zaměřenému na poskytování služeb se věnuje 1,2% občanů ČR starších 14 let.⁵³ Tento podíl v našem výzkumu činí 45 respondentů, což je příliš málo na podrobnější statistickou analýzu, která by mohla přinést výsledky srovnatelné s těmi, kterých bylo dosaženo při analýze neformálních a formálních komunitních dobrovolníků. Proto se v této kapitole budeme dále zabývat jen virtuálními aktivisty, kteří se věnují advokační dobrovolnické činnosti, jejichž četnost v celkovém souboru respondentů je pro statistickou analýzu příznivější.

Nové participační technologie a sociální internetová média se ukázaly jako velmi užitečné při budování virtuálních komunit, šíření hodnot, ideologií, informací a povědomí o palčivých (lokálních, globálních) problémech i při mobilizaci veřejnosti,

53) Otázka na zjišťování míry zapojení do virtuálního dobrovolnictví zaměřeného na poskytování služeb byla kladena zvláště a zněla: „Věnoval/a jste se v posledních 12 měsících dobrovolné práci pro diskusní skupinu na internetu nebo pro nějaké internetové společenství? Dobrovolnictví by v této souvislosti mohlo znamenat např. vedení nových členů, moderování diskusí nebo údržbu či rozvoj webových stránek.“

resp. masové podpory jejich řešení. Efektivnost virtuálního aktivismu, aktuálně zpopularizovaná průběhem a výsledky „Arabského jara“, vzbuzuje respekt. Časem se formuje představa o novém modelu občanského aktivismu pro 21. století, který je nazýván mnoha jmény – kyberaktivismus, online aktivismus, digitální aktivismus, netaktivismus, hactivismus atd. (McCaughey, M. and Ayers, M. 2003). Postupně se také stává předmětem zkoumání a jsou mu udělovány různé přívlastky. Nejčastěji si však analytici všímají provozní nenáročnost virtuálního aktivismu. Virtuální aktivismus je velmi pohodlný, lze ho provádět bez toho, abychom opustili svůj byt či dům. Proto také dostal přezdívku bačkorový aktivismus („armchair activism“). A právě s touto lehkostí, s jakou se lze stát virtuálním aktivistou, je spojena většina jeho negativních hodnocení. Je mu vyčítáno, že nevyžaduje „skutečnou angažovanost“, že se spokojuje s povrchním přístupem redukováným na pouhé klikání počítačovou myší, což je vyjadřováno hahlivou přezdívkou „klikivismus“ (clictivism). Pohodlí, snadnost a časová nenáročnost virtuálního aktivismu ho nebezpečně přibližuje k občanské pasivitě. Což vedlo k tomu, že se mu dostalo označení „pasivní aktivismus“ nebo dokonce „ulévácký aktivismus“ (slacktivism), který vlastně vyprazdňuje obsah pojmu aktivismus a způsobuje inflaci aktivismu ve společnosti.

Samozřejmě ne všichni virtuální aktivisté jsou jen kliktivisté nebo slactivisté. Virtuální občanský aktivismus zahrnuje veškeré internetové aktivity občanů směřující k ovlivňování veřejného prostoru v dané společnosti. Jde nejen o snadné podepisování petic a rozesílání informací pomocí mailing listu, ale i o účast v diskusních skupinách probírajících věci veřejné, resp. témata veřejné politiky, tj. jde o skutečnou „názorotvornou práci“ (Bělohradský). Jde tady také o mobilizační virtuální aktivity např. organizačního a koordinačního charakteru vyústující v reálné (protestní) aktivity (např. akce etického konzumerismu), bojkoty, demonstrace, blokády apod. Katya Andereson (2010) na základě poměrně rozsáhlého průzkumu⁵⁴ vztahů mezi slactivismem a reálným dobrovolnictvím upozorňuje na pozitivní vliv virtuálních aktivit na reálnou občanskou angažovanost. To znamená, že mezi virtuálním a reálným aktivismem může fungovat vztah vzájemné podpory (symbióza) a nemusí nutně mezi sebou soutěžit, resp. nahrazovat jeden druhého, i když k tomu dochází a je to jeden ze současných trendů dobrovolnictví v západních zemích. Zkusme si nyní položit otázku, zdali také u nás dochází k podobnému fenoménu jako na Západě tj. k nahrazování tradičních forem občanských aktivit virtuálními aktivitami. Především bychom však měli vědět, do jaké míry je u nás virtuální občanský aktivismus rozšířený a jestli představuje skutečně plnohodnotnou formu občanského aktivismu.

54) Průzkum byl realizován na konci roku 2010 agenturou TNS Global na reprezentativním vzorku 2000 občanů USA starších čtrnácti let.

Základní zjištění

Situace v postkomunistických společnostech jakou je i česká společnost, bývá obvykle hodnocena jako zaostávající za vývojem na Západě, nicméně sílu vlivu sociálních sítí okusili už i naši politici (viz např. exlídér sociální demokracie Paroubek při vajíčkové akci, nebo celá politická scéna po akci Vyměňte Politiky.Cz, nebo Defenestrace 2010. V ČR je ve virtuální komunitě občansky aktivní téměř každý desátý občan (9%) od 15 let.⁵⁵ Pro srovnání lze uvést, že pro neziskové organizace dobrovolně pracuje téměř každý třetí (30%) obyvatel ČR a celkově je nějakým způsobem občansky aktivní⁵⁶ téměř každý třetí ze čtyř (73%) obyvatel ČR starších 14 let (Frič, Bednařík, Nekola 2008, s. 216). Podíl virtuálních dobrovolníků na celkovém souboru komunitních virtuálních aktivistů je jen 13%. Jen 5% formálních dobrovolníků uvedlo, že jejich organizace využívá internet na přímé poskytování služeb. To v souhrnu znamená, že na internetu jde spíše o názorotvornou práci, mobilizaci a koordinaci, která sice v celkové sumě občanských aktivit zaujímá významné, ne však dominantní místo.

Už jsme naznačili, že síťové virtuální komunity se mohou skládat z členů různého typu, tj. jejich členové mohou být skutečně i povrchně angažovaní. Mohou to být zapálení aktivisté, nebo vlašní klikťivisté či slactivisté. A s ještě jedním typem virtuálních dobrovolníků musíme počítat. Jsou to ti, kteří nejsou členy virtuálních komunit a na internetu se pohybují jako sólisté nebo členové reálních zájmových či lokálních komunit. Všechny tři typy virtuálních dobrovolníků - aktivistů se nám podařilo identifikovat také v našem výzkumu. Jejich vzájemný poměr a absolutní četnost prezentuje následující Tabulka 47.

Tabulka 47. Typy virtuálních dobrovolníků - aktivistů

			Absolutní četnost	Procenta
Virtuální dobrovolníci – aktivisté	Komunitní	Zapálení aktivisté	141	27
		Vlašní aktivisté	200	39
	Nekomunitní	Hybridní off/online aktivisté	173	34
Celkem			514	100
Virtuálně pasivní			3.155	100

Zdroj: autoři, na základě dat z výzkumu: „Dobrovolnictví 2010“.

- 55) Otázka pro identifikaci komunitních virtuálních občanských aktivistů zněla následovně: „Jste v současnosti aktivní v diskusní skupině na internetu nebo v nějakém internetovém společenství?“
- 56) Jde např. o účast na zasedáních místního zastupitelstva, podpis petice, oslovení politiků či práce pro politickou stranu, bojkot či cílený nákup zboží z ideologických důvodů, účast na demonstraci, dobrovolnou práci pro neziskovou organizaci apod.

Prezentovaná data ukazují, že nejvíce je vlažných aktivistů. Jejich podíl (39%) však není tak jednoznačně dominantní, jak by se dalo čekat vzhledem k viditelnosti jejich aktivit na veřejnosti. Nejméně je zapálených aktivistů, ale jejich podíl (27%) na celkovém počtu virtuálních aktivistů je relativně velký, což naznačuje i relativně vysoký potenciál vlivu českého virtuálního aktivismu do budoucna.

Zapálení aktivisté virtuálních komunit jsou aktivní v internetové diskusní skupině či společenství a zároveň samostatně píšou příspěvky na blog. Představují tvrdé jádro virtuálních komunit, jsou jejich názorovými vůdci, resp. je pro ně typická intenzivní názorotvorná práce. Jsou to nejen internetoví aktivisté, ale do velké míry i reální aktivisté (až 79% z nich jsou zároveň i reálními aktivisty). Výrazně častěji než vlažní aktivisté se angažují v politickém dění. Je to vidět jak v případě konvenčních aktivit (kontaktování politiků a zastupitelů, účast ve volbách, práce v politické straně), tak v případě nekonvenčních aktivit jako jsou různé protestní akce a práce v občanských organizacích.

Vlažní aktivisté virtuálních komunit jsou hlavně diskutéři, mezi nimiž najdeme hodně povrchních klikativistů a slacktivistů, jejichž občanský aktivismus končí u podepisování internetových petic, rozesílání e-mailů a zapojování se do internetových informačních a osvětových kampaní. Reálně jsou politicky nejpasivnější ze všech tří typů virtuálních aktivistů a dokonce svou reálnou občanskou pasivitou předčí i ty, kteří jsou virtuálně pasivní, což nakonec dobře odpovídá povrchnímu charakteru jejich virtuálního aktivismu. Polovina z nich se za posledních dvanáct měsíců nezapojila do žádné konvenční ani nekonvenční reálné politické aktivity.

Hybridní aktivisté jsou především reální (offline) komunitní aktivisté, kteří jsou zároveň také individuálně virtuálně aktivní. Tedy virtuálně se angažují proto, aby podpořili svoje vlastní zájmy, nebo zájmovou či lokální komunitu, do níž patří. Jak vidno z tabulek 48. a 49., jsou to političtí a občanští hyperaktivisté a to jak v konvenčním (účast na volbách, kontaktování politiků, práce v politické straně), tak v nekonvenčním (podepisování petic, účast na bojkotech, na demonstracích) slova smyslu. Intenzitou těchto aktivit překonávají nejen vlažné, ale i zapálené virtuální aktivisty. Toto zjištění podporuje Tocquevilleovu tezi, že dobrovolnické působení v občanských organizacích je „školou demokracie“ a zároveň naznačuje, že i občanské organizace jsou komunity svého druhu, které na chování svých členů zanechávají svůj specifický komunitní efekt v podobě socializace k politické participaci. Je však potřeba brát také zřetel na typ, resp. oblast působení organizace.⁵⁷

57) O propojení mezi dobrovolnictvím v občanských organizacích a politickou participací viz např. Howard and Gilbert 2008 nebo Meer, Grotenhuis, Scheepers 2009.

Tabulka 48. Typ virtuálního dobrovolnictví podle míry reálných politických aktivit

	Žádná aktivita	Jedna aktivita	Dvě a více aktivit	Celkem
Komunitní zapálení aktivisté	21 (--)	32	47 (+)	100
Komunitní vlažní aktivisté	51 (++)	31	18 (--)	100
Hybridní aktivisté	7 (---)	15 (--)	78 (++)	100
Virtuálně pasivní	46 (+)	35	19 (-)	100

N=3811, data v %

Tabulka 49. Reálné politické aktivity během posledních 12 měsíců

	Komunitní zapálení aktivisté	Komunitní vlažní aktivisté	Hybridní aktivisté	Průměr ČR
Kontaktoval(a) politika, vládu nebo zastupitele místní vlády	16 (-)	4 (---)	56 (+++)	9
Pracoval(a) v politické straně nebo skupině	7 (--)	3 (--)	45 (+++)	5
Pracoval(a) v jiné organizaci nebo spolku	27	15 (--)	60 (++)	16
Volil(a) ve veřejných volbách	55	33 (--)	71 (++)	47
Podepsal(a) petici, bojkotoval/a určitý výrobek, šla na demonstraci nebo se účastnil/a podobných činností	50	21 (--)	72 (++)	17

N=514, údaje v %

Z výše uvedeného mimo jiné plyne, že existuje silný průnik mezi virtuálním a reálným, tj. formálním i neformálním dobrovolnictvím. Neformálnímu dobrovolnictví se současně věnují dvě třetiny (65%) zapálených virtuálních aktivistů a polovina (47%) vlažných aktivistů. To svědčí o značném stupni překrývání virtuálních a lokálních, tj. nových a tradičních komunit. O silném propojení virtuálních komunit s organizačním světem občanských organizací zase svědčí data o průniku virtuálních a formálních dobrovolníků. I tentokrát mají silnější vazbu na organizované dobrovol-

nictví zapálení aktivisté. Polovina (52%) z nich se zároveň věnuje práci v občanských organizacích. U vlažných aktivistů je to „jen“ jedna třetina (34%). Specifické postavení ve vztahu k reálným komunitám mají hybridní aktivisté, kteří jsou nejméně a jenom menšinově zakotveni do tradičního neformálního i organizovaného formálního dobrovolnictví. Celkově je u nich průnik do světa reálných komunit nejmenší, což podporuje hypotézu o individualistickém pojetí jejich dobrovolnictví, které se blíží dobrovolnickému stylu Bangových „everyday makers“.

Tabulka 50. Překryvání virtuálního a reálného dobrovolnictví

N=514, data v %	Neformální dobrovolníci		Formální dobrovolníci	
	Ano	Ne	Ano	Ne
Komunitní zapálení aktivisté	65 (+)	35 (-)	52	48
Komunitní vlažní aktivisté	47	53	34	66
Hybridní aktivisté	37 (-)	63 (+)	43	57

Sociálně-demografické znaky virtuálních dobrovolníků

Někteří autoři (např. Castells 1997) naznačují, že komunikace přes Internet a participace na aktivitách internetové komunity vyžaduje specifické znalosti a schopnosti spojené s určitým věkem a vzděláním. Zkrátka, že virtuální komunita je pro starší občany a lidi s nižším vzděláním spíše uzavřená a otvírá se více pro ty mladší a úspěšnější. Můžeme se tedy ptát, kdo má přístup k virtuálnímu aktivismu v ČR? Nebo jestli je digitální rozštěp české společnosti tak silný, že diskriminuje starší a méně vzdělané občany v přístupu k virtuálnímu dobrovolnictví? Z našich dat vyplývá, že kromě pohlaví a náboženské víry, mají sociálně demografické znaky na sklon respondentů k virtuálnímu aktivismu významný vliv. Především se potvrdila očekávání o významné roli vzdělání. Oproti průměrné vzdělanostní struktuře české populace se vzdělanostní struktura virtuálních komunitních dobrovolníků vychyluje ve prospěch vzdělanějších kategorií (středoškoláků s maturitou a vysokoškoláků). Je to markantní hlavně u zapálených virtuálních aktivistů. Hybridní aktivisté se od populačního průměru signifikantně neliší, ale vzhledem ke komunitním aktivistům mají mezi sebou významně větší podíl občanů s výučním listem. Tato vzdělanostní konstelace virtuálních aktivistů podporuje hypotézu o vlivu kvalifikační bariéry na dostupnost virtuálních komunit, ale zcela zřetelně ji potvrzuje jen v případě zapálených aktivistů. To znamená, že názorové vůdcovství na Internetu je významně podmíněno dosaženým stupněm vzdělání. Čím vyšší vzdělání, tím bude výskyt názorového vůdcovství pravděpodobnější.

Tabulka 51. Typ virtuálního dobrovolnictví podle vzdělání

	ZŠ	Vyučení	SŠ	VŠ/VOŠ	Celkem
Komunitní zapálení aktivisté	11	16 (--)	52 (+)	21 (+)	100
Komunitní vlažní aktivisté	16	23 (--)	46 (+)	15	100
Hybridní aktivisté	12	36	37	15	100
Virtuálně pasivní	12	43 (+)	35	10	100
Průměr populace ČR	12	41	36	11	100

N=3811, data v %

Z hlediska věku je situace jednoznačnější. Virtuální komunitní aktivismus je zcela evidentně doménou mladší generace. Ve věkové kategorii od 15 do 34 let nalezneme téměř dvě třetiny virtuálních komunitních aktivistů. V celkové populaci se jich v této kategorii nachází jen 28%. Starší věk naopak příslušnost k virtuálním dobrovolníkům činí méně pravděpodobnou (a podíl seniorů mezi zapálenými i vlažnými virtuálními aktivisty je několikanásobně nižší, než je tomu u celkové populace ČR). Hybridní aktivisté se i svou věkovou strukturou přibližují více celkové populaci, než komunitním aktivistům, i když i oni jsou významně mladší, než je průměr za ČR. Virtuálně neaktivní občané jsou naopak výrazně starší, než je populační průměr ČR. V jejich věkové struktuře zaujímají největší podíl (43%) lidé, kterým je 55 a více let. S věkem je spojený i další sociálně demografický faktor, který ovlivňuje distribuci virtuálního aktivismu. Je jím rodinný stav. Virtuální aktivisté jsou významně častěji svobodní, a méně často se řadí do kategorie ovdovělých a společně žijících (manželských) párů. Naopak virtuálně neaktivní se méně často vyskytují mezi svobodnými a častěji mezi ovdovělými ženami či muži.

Tabulka 52. Typ virtuálního dobrovolnictví podle věku

	15 – 34 let	35 – 54 let	55 a více let	Celkem
Komunitní zapálení aktivisté	62	29	9	100
Komunitní vlašní aktivisté	63	29	8 (-)	100
Hybridní aktivisté	36 (-)	40	24 (+)	100
Virtuálně pasivní	24 (--)	33	43 (++)	100
Průměr ČR	28	33	39	100

N=3811, data v %

Na míru virtuálního aktivismu má také prokazatelně signifikantní vliv i výška příjmu. Podle očekávání, zapálení i vlašní aktivisté patří mezi lépe situované občany. Na rozdíl od hybridních aktivistů a virtuálně pasivních občanů více než čtvrtina z nich patří do kategorie lidí s vyššími příjmy a těžiště jejich příjmové struktury se nachází ve středu příjmové škály. U virtuálně pasivních tvoří největší podíl (45%) ti, kteří se nacházejí na nejnižších příčkách příjmového žebříčku.

Tabulka 53. Typ virtuálního dobrovolnictví podle příjmu

	5–11.000 Kč	12–20.000 Kč	21 a více Kč	Celkem
Komunitní zapálení aktivisté	31 (-)	39	30 (+)	100
Komunitní vlašní aktivisté	30 (-)	44	26 (+)	100
Hybridní aktivisté	40	40	20	100
Virtuálně pasivní	45	39	16	100
Průměr ČR	43	40	17	100

N=3139, údaje v %

Předpokládáme, že efekt virtuální komunity, jako komunity typické pro 21. století, bude patrný v tom, že své členy bude stimulovat směrem k novému (reflexivnímu) typu dobrovolnictví, resp. aktivismu. Jak jsme viděli, virtuální komunitní aktivisté jsou výrazně vzdělanější a mladší než je průměr české populace. Když to srovnáme s daty za formální komunitní dobrovolníky, kde faktory vzdělání a věku nemají na jeho výskyt žádný statisticky významný vliv, můžeme konstatovat, že virtuální aktivismus v tomto směru posiluje očekávání, že virtuální komunita je pozitivně navázána na nový, reflexivní typ dobrovolnictví v podobě, v jaké ho představili Hustinx a Lamertin. Amůžeme také říct, že vzdělání a věk významně ovlivňují dostupnost virtuálních komunit pro občany ČR. Nízké vzdělání a stáří fungují jako bariéra, která účinně brání vstupu do virtuálních komunit a činí z nich do značné míry exkluzivní klub pro mladé, vzdělané a úspěšné lidi. Na druhé straně tento fakt nelze brát jako indikátor izolace virtuálního světa od reálného. Virtuální komunitní aktivismus nepředstavuje fenomén striktně oddělený od reálného dobrovolnictví navázaného na život místních či organizovaných zájmových komunit.

Efekt členství ve virtuální komunitě se ve vazbě na reálný svět územních komunit a občanských organizací projevil v oslabené rezidenční stabilitě virtuálních komunitních aktivistů. Virtuální komunitní aktivisté se jednak častěji vyskytují ve velkých městech než zbytek populace a jednak délka jejich rezidentství je významně kratší (hlavně v případě zapálených aktivistů) a míra odchodů zůstává ve svém bydlišti natrvalo je také slabší než u běžné české populace. Hybridní aktivisté jsou i v tomto smyslu o poznání blíže k virtuálně neaktivním občanům a průměru české populace, což si lze vysvětlit právě jejich silnějším zakotvením do reálného občanského a politického života územních komunit. Uvedená rezidenční nestabilita virtuálních aktivistů opět dobře zapadá do obrazu virtuálního aktivismu jako reflexivního typu dobrovolnictví.

Tabulka 54. Typ virtuálního dobrovolnictví podle délky rezidentství

N=3811, data v %	Do 5 let	6 – 15 let	Více než 16 let	Celkem
Komunitní zapálení aktivisté	22 (+)	15	63	100
Komunitní vlažní aktivisté	15	17	68	100
Hybridní aktivisté	8 (-)	18	74	100
Virtuálně pasivní	7 (-)	11	82	100
Průměr ČR	8	11	81	100

Tabulka 55. Typ virtuálního dobrovolnictví podle očekávané rezidenční stability

N=3811, data v %	Zůstat natrvalo	Jen dočasně	Celkem
Komunitní zapálení aktivisté	76	24	100
Komunitní vlažní aktivisté	75	25 (+)	100
Hybridní aktivisté	92	8 (--)	100
Virtuálně pasivní	92	8 (--)	100
Průměr ČR	86	14	100

Virtuální aktivisté a občanské organizace: symbióza anebo konkurence?

Členství

Podle teoretiků modernizace současnou etapu „organizovaného kapitalismu“ střídá etapa „tekuté modernity“ (Bauman) charakteristické pro nastupující „společnost sítí“ (Castells). Pevné organizační formy společenských institucí, firem a korporací nahrazují pružné a efektivnější sítě (Reich). Je tomu tak i ve světě komunit a občanské společnosti? Ustupuje organizovaná občanská společnost tekuté realitě virtuálních komunit a občanských sítí? Dochází k vymírání reálných občanských organizací? Je to tak, že reálné dobrovolnictví upadá a virtuální se rozmáhá na jeho úkor? Statistická data o počtu českých nestátních neziskových organizací (občanských organizací) vypovídají o neustálém nárůstu této části občanské společnosti. Na druhé straně musíme, přiznat, že může jít jen o nárůst fiktivní, protože v ČR neexistuje odhlašovací povinnost pro občanské organizace, které se rozhodly skončit s aktivní činností. „Odušnělé organizace“ tak dál zůstávají ve statistikách, i když už dávno ukončily svoji činnost. Není tedy zcela jasné, jestli nakonec počet aktivních občanských organizací roste nebo klesá, či zůstává stabilní.⁵⁸

58) Že jde skutečně o vážnou otázku, signalizuje zjištění z r. 1998, kdy Agnes a ICN prováděly výzkum neziskových organizací a setkaly se s problémem, že asi jednu třetinu náhodně vybraných neziskových organizací nebylo možné fyzicky dohledat. Viz Pavol Frič: „Aktivity a potřeby neziskových organizací v ČR.“ Praha: Agnes, ICN, 1998.

Jak se ale noví virtuální aktivisté chovají k tradiční organizované formě občanského aktivismu, zjistit lze. Do značné míry jejich chování indikuje fenomén překrývání. Čím více se budou reálné a virtuální dobrovolnictví překrývat, tím lepší bude jejich koexistence a naopak, tam, kde je průnik nejmenší, budou si nejvíce konkurovat. Virtuální komunita posiluje místní aktivismus tehdy, když virtuální a reálný lokální aktivismus pozitivně koreluje. Můžeme předpokládat, že koexistují, protože se zájemně doplňují, tj. jde o komplementární vztah. Polovina zapálených virtuálních aktivistů a třetina vlašných jsou členy nějaké občanské organizace a věnuje se také dobrovolnické činnosti „tváří v tvář“. Nicméně efekt virtuální komunity má za následek, že členství virtuálních komunitních aktivistů je výrazně nižší než členství formálních komunitních dobrovolníků, z nichž je členem organizace, pro níž pracují až 93%. I v tomto případě lze říct, že virtuální aktivisté mají mnohem více nakročeno směrem k organizačně „neloajálnímu“, reflexivnímu typu dobrovolnictví než formální komunitní dobrovolníci. Lze říct, že u virtuálních aktivistů se většinou projevuje odpor k formálnímu organizování. To ale znamená, že tradiční organizační a nové formy aktivismu si většinou konkurují a tedy k fenoménu nahrazování tradičních forem komunitního dobrovolnictví novými s velkou pravděpodobností dochází i v ČR

Tabulka 56. Členství v neziskové organizaci

N=3811, data v %	Člen	Nečlen	Celkem
Komunitní zapálení aktivisté	40 (-)	60 (++)	100
Komunitní vlašní aktivisté	54	46 (+)	100
Hybridní aktivisté	52	48 (+)	100
Virtuálně pasivní	63	37	100
Průměr ČR	61	39	100

Členství v různých typech komunit má ještě jeden pozoruhodný aspekt a to je fenomén volby komunity, který dává lidem v moderních společnostech značnou svobodu a nezávislost, která v tradičních společnostech nebyla možná. Na blahodárný účinek multikomunitního členství v tomto směru upozorňuje Etzioni, který tvrdí, že díky němu jsou jednotlivci chráněni před morálním tlakem komunity a hrozbou ostrakismu, která v případě členství jen v jedné komunitě může mít fatální následky (Etzioni 2004: 20).

Zapálení aktivisté jsou významně více aktivní nekonvenční než konvenční formou, nicméně jsou v daleko menší míře reálně aktivní než hybridní aktivisté, kteří nejsou pod vlivem virtuální komunity, ale naopak jsou více zakotvení v zájmové či místní komunitě. Je tedy potřeba dodat, že virtuální aktivismus konkuruje reálnému aktivismu (dobrovolnictví) především ve své komunitní formě!

Virtuální a organizační formy aktivismu si sice převážně konkurují, ale jak jsme již viděli, existují mezi nimi také poměrně velké oblasti průniku (koexistence). Když vyjdeme z poznání, že komunitní virtuální aktivisté se zabývají advokací a mají blízko k novému modelu dobrovolnictví, lze očekávat, že konkurence bude nejnižší v těch oblastech, které mají advokační charakter a také tam, kde působí nové občanské organizace. Tato očekávání byla také skutečně potvrzena. Komunitní zapálení i vlašni virtuální aktivisté se významně častěji dobrovolnický angažují v oblasti nových advokačních organizací. Vlašni aktivisté ale naše předpoklady narušují tím, že významně častěji také působí v církevních organizacích, které mají tradiční charakter.

Tabulka 57. Koexistence virtuálních aktivistů a formálních dobrovolníků v jednotlivých oblastech občanských organizací

	Komunitní zapálení aktivisté	Komunitní vlašni aktivisté	Hybridní aktivisté	Virtuálně pasivní	Průměr ČR
Tradiční zájmové organizace	54	57	67	65	64
Nové servisní organizace	13	7	13	16	15
Tradiční advokační organizace	4	0	3	4	4
Nové advokační organizace	27 (++)	19 (+)	15	8 (-)	10
Církev a náboženské organizace	2 (-)	17 (+)	2 (-)	7	7
Celkem	100	100	100	100	100

Údaje %, N = 1045

Další tabulka (58.) demonstruje koexistenci virtuálních a reálných organizovaných dobrovolnických aktivit podle jednotlivých oblastí působení občanských organizací. Podíl virtuálních aktivistů, kteří zároveň působí v nějaké občanské organizaci je relativně vysoký v oblastech práce s dětmi a mládeží, v ekologii a v kulturní oblasti. Naopak relativně nízký je v případě tradičních zájmových organizací (myslivci, rybáři, zahrádkáři, pěstitelé, včelaři, chovatelé apod.) a hasičů. Ve srovnání s celkovou populací jde do značné míry o protichůdnou konstelaci. V těch typech občanských organizací, kde je podíl populace nejvyšší je naopak nejvyšší podíl virtuálních aktivistů a tam, kde je podíl populace nejvyšší je podíl virtuálních aktivistů nejnižší (výjimku tvoří kulturní a sportovní organizace, kde je relativně vysoký podíl jak populace, tak virtuálních aktivistů a také organizace poskytující sociální služby, kde jsou podíly v obou případech nízké).

Tabulka 58. Koexistence virtuálních aktivistů a formálních dobrovolníků v jednotlivých typech občanských organizací

Typ organizace	Komunitní virtuální aktivisté	Hybridní aktivisté	Virtuálně pasivní	Průměr ČR
Kulturní	19 (+)	12	9	9
Sportovní	14	9	13	12
Ekologické	12 (++)	8	3 (-)	4
Mládežnické	11 (++)	15 (++)	2 (-)	4
Církev	7	1 (-)	7	8
Zdravotní	5	4	5	6
Tradiční zájmové	3 (-)	12	15	11
Sociální	2	4	7	7
Hasiči	2 (-)	11	14	15

N=3811, data sloupcová %

Získaná data ukazují, že podíl virtuálních aktivistů je významně vyšší v mládežnické, ekologické a kulturní oblasti, a naopak významně nižší podíl virtuálních dobrovolníků nalézáme v tradiční volnočasové oblasti a u hasičů. Jak jsme viděli, virtuální komunitní aktivismus se pojí s mladšími věkovými kategoriemi. Může to být tím, že virtuální aktivismus vůbec je ve zvýšené míře součástí dobrovolnické činnosti v mládežnických organizacích.

Ted' si můžeme položit otázku, na úkor které z oblastí se virtuální aktivismus nejvíce šíří. Data o koexistenci virtuálního a formálního (reálného organizovaného) aktivismu totiž mohou posloužit i jako indikátor míry vytěsňování organizačního aktivismu z české občanské společnosti podle jednotlivých oblastí působení občanských organizací, pokud je spojíme s údaji o věkové struktuře dobrovolníků v těchto oblastech a porovnáme je s věkovou strukturou virtuálních aktivistů.

Tabulka 59. Virtuální komunitní aktivisté a formální dobrovolníci podle věkových kategorií v jednotlivých oblastech působení občanských organizací

%	15 – 34 let	35 – 54 let	55 a více let	Celkem
Virtuální aktivisté	62	29	9	100
Práce s dětmi a mládeží	60	21	19	100
Ekologie	68	21	11	100
Obhajoba práv	45	15	45	100
Tradiční zájmové	17	37	46	100
Hasiči	33	37	30	100
Průměr populace ČR	28	33	39	100

Těžiště věkové struktury virtuálních aktivistů se nachází v kategorii od 15 do 34 let. V tomto ohledu se velmi podobají formálním dobrovolníkům v oblastech práce s dětmi a ekologie, s nimiž velmi dobře koexistují. Naopak velmi se liší od aktivistů působících v tradičních zájmových organizacích, kteří s nimi nedokážou ve větší míře koexistovat. Ukazuje se, že je to právě faktor věku, který do velké míry rozhoduje o tom, zda v dané oblasti vítězí trend konkurence či koexistence. V oblasti tradičních zájmových organizací tvoří těžiště věkové struktury dobrovolníci nad 55 let. Tato oblast má málo mladých aktivistů do 34 let (jen 17%) a zdá se, že postupně vymírá. S přílivem „mladé krve“ do české občanské společnosti tradiční aktivismus slábne a posiluje virtuální aktivismus. Lze tedy vyslovit oprávněnou hypotézu, že virtuální aktivismus se v české občanské společnosti šíří na úkor tradičního volnočasového dobrovolnictví typického pro menší venkovské komunity. Tento trend je pravděpodobně spojený s fenoménem vyliďňování českého venkova, resp. odchodem mladých do větších měst (viz zvýšenou rezidenční nestabilitu virtuálních aktivistů).

Občanské organizace a virtuální svět

Podle výzkumu European Social Survey z roku 2010 má doma nebo v práci k internetu přístup a používá jej každý den nebo alespoň několikrát týdně 60% Čechů starších 15 let. Zaostáváme v tomto sice za skandinávskými zeměmi nebo Nizozemím, kde je to okolo 80%, ale ve srovnání s ostatními postkomunistickými zeměmi a dokonce i některými zeměmi středomořskými je naše pozice relativně dobrá (například v Portugalsku využívá intenzivně internet pouze 33% dospělých, v Bulharsku 35%). Co se týče rozšířenosti technologické infrastruktury virtuálního dobrovolnictví, je sice co zlepšovat, zejména v mladších věkových skupinách je internet a jeho pravidelné používání něco zcela běžného.

Na pozadí teorie modernizace lze virtuální občanský aktivismus považovat za jakousi avantgardu občanského aktivismu, která nakonec, někdy budoucnu, formální aktivismus vytěsni na okraj občanské společnosti. Vytváří se představa, že virtuální aktivismus reprezentuje budoucnost občanské společnosti a formální aktivismus její minulost. Řečeno Beckovým a Baumanovým jazykem modernizační teorie, neziskové organizace se virtuálním aktivistům mohou jevit jako „zombie instituce“, které v „tekuté společnosti“ postindustriální éry ztrácejí svoji funkci a význam. Přestože pořád vyvíjejí jakousi činnost, jsou už vlastně mrtvé. Jejich smysl a význam pro život občanské společnosti už dávno pominul. Zombie občanské organizace v této optice nejsou jen statistickým ukazem, ale realitou české občanské společnosti. Data, která ukazují na možnost koexistence formálního i virtuálního aktivismu však fatálně těchto tvrzení popírají. Bližší pohled na tuto koexistenci signalizuje, že občanské organizace dokážou s virtuálními aktivisty pracovat, tj. oslovovat je přes internet a mobilizovat jejich účast na vlastních aktivitách.

Tabulka 60. Kontaktovala vás za poslední 4 týdny prostřednictvím internetu/e-mailu nějaká občanská organizace?

%	Ano	Ne	Celkem
Virtuální aktivisté	32	68	100
Populace ČR	10	90	100

Tabulka 61. Zúčastnil(a) jste se za posledních 12 měsíců aktivit, které přes internet organizovala nějaká občanská organizace?

%	Ano	Ne	Celkem
Virtuální aktivisté	25	75	100
Populace ČR	9	91	100

Měsíčně kontaktují občanské organizace třetinu virtuálních aktivistů. A zdá se, že jsou poměrně úspěšné i při jejich mobilizaci. Za posledních 12 měsíců se podařilo občanským organizacím zapojit do svých aktivit čtvrtinu virtuálních aktivistů. Na jedné straně lze tato čísla hodnotit jako úspěch, na druhé straně nelze nevidět, že prostor ke zlepšení komunikace a překonávání odporu virtuálních aktivistů vůči organizované občanské společnosti je značný. Jestliže se občanské organizace chtějí vyhnout osudu „zombie institucí“, jiná cesta, než intenzivnější využívání virtuálního prostoru jim ani nezbyvá.

Ve srovnání se Západem se česká občanská společnost jeví jako slabá. Ti, kteří ji takto vidí, ji poměrují hlavně měřítky míry organizované mobilizace aktivismu občanů. Srovnávají, kolik obyvatel se zapojuje do kolektivních akcí občanských organizací (demonstrace, petice, blokády apod.). Toto srovnání však zachycuje jenom část občanského aktivismu. Na tento fakt v posledním čase upozorňují i autoři, kteří se zabývají tzv. transakčním aktivismem⁵⁹ (Petrova a Tarrow, v ČR také Císař). Síla transakčního aktivismu, podobně jako aktivismu virtuálního, však zatím nebyla předmětem důkladného mezinárodního srovnávání. Takže neumíme říct, jestli tyto formy aktivismu vyvažují deficity masové mobilizace aktivismu občanů v rámci občanských organizací. Víme ale, že signály o odklonu aktivistů od organizačního prostředí občanské společnosti přicházejí ze všech západních demokracií. Síla virtuálního aktivismu spočívá právě v tom, že na tyto signály dokáže reagovat.

Sociální kapitál virtuálních aktivistů

Během minulého desetiletí, kdy došlo k prudkému rozšíření internetu, se toho v sociálních vědách i v médiích hodně napsalo o dopadu moderních komunikačních technologií na klasické společenské svazky. Zejména v médiích je „kyberaktivismus“ často nahlížen jako sféra pro individualisty, kteří nejsou příliš pevně vázáni v sociálním světě, a kteří nemají silnou vazbu na komunitu. Výsledky teoretických úvah ani výzkumů na toto téma ovšem nejsou jednoznačné. Významní autoři jako Manuel Castells nebo Robert Putnam zdůrazňují, že je obtížné říci o společenských efektech internetu něco jednoznačného. Castells (1997), s odkazem na předního výzkumníka internetové komunikace Barryho Wellmana, říká že virtuální komunity by neměly být stavěny do protikladu ke komunitám tradičním. Jsou specifickými komunitami, které mají svá specifická pravidla a dynamiku a které mohou interagovat a navzájem se dokonce posilovat s ostatními typy komunit.

Putnam (2001), který je jinak spíše skeptický co se týče vlivu elektronických médií na komunitní život obecně i komunitní dobrovolnictví speciálně pak ve vztahu k internetu zdůrazňuje, že je vzhledem ke krátké době jeho působení na společnost ještě brzy vynášet definitivní závěry a pokud už můžeme něco říci o jeho vlivu na lokální

59) Jde o kolektivní organizační aktivismus avšak bez širší mobilizace obyvatelstva.

společnost pak to, že není příčinou úpadku komunity (v tomto směru je podle Putnama na vině více televize). Všimá si možných pozitivních i negativních efektů webu. Pokud lze tedy podle něj něco jednoznačného odvodit, pak to, že „komunitní efekt“ internetu není jednoznačný, že záleží na kontextu, na konkrétních otázkách které si při výzkumu těchto výzkumů klademe i na tom jak definujeme ty, kdo jsou na internetu aktivní. My se zde zabýváme pouze internetovými aktivisty, výsledky našich analýz tedy nelze zobecňovat na všechny, kteří nějakým způsobem internet využívají.

Tabulka 62. Sociální kapitál ve formě kontaktů

			Do jaké míry považujete následující skupiny za důležitou součást okruhu lidí, s nimiž jste v kontaktu:				
	Přibližně kolik dobrých přátel máte v současnosti?	Význam kontaktů za všechny skupiny ⁶⁰	Rodina a příbuzní	Sousedé a část obce, kde nyní žijete	Přátelé z místa, kde jste vyrostl(a)	Bývalí kolegové nebo spolužáci	Současní kolegové nebo spolužáci
	Vyšší hodnoty indikují větší počet přátel	Nižší hodnoty indikují větší význam přiřkládaný kontaktům. Průměr je vypočítán z odpovědí na škále 1 až 4, kde 1 znamená „velmi důležití“ a 4 „vůbec ne důležití“.					
Komunitní zapálení aktivisté	3,58	1,89	1,28	2,20	2,03	2,16	1,78
Komunitní vlažní aktivisté	3,31	1,91	1,27	2,24	1,95	2,27	1,85
Hybridní aktivisté	3,13	2	1,25	2,16	2,10	2,43	2,05
Virtuálně pasivní	3,10	2,04	1,19	2,04	2,21	2,49	2,29
<i>Významnost rozdílu</i>	<i>,000</i>	<i>,001</i>	<i>,022</i>	<i>,000</i>	<i>,000</i>	<i>,000</i>	<i>,000</i>

60) Zde jsou souhrnně uvedeny výsledky za všechny skupiny prezentované jednotlivě v následujících sloupcích.

Virtuální aktivisté mají počet přátel ve srovnání s těmi, kdo se nevěnují aktivismu na síti vyšší. Individuální působení hybridních aktivistů samo o sobě ovšem, zdá se, k rozšiřování přátelských sítí nepřispívá. Jak ukazuje nejvyšší průměrný počet přátel u „zapálených aktivistů“, kteří kombinují diskusní aktivity s individuálním šířením názorů na síti, teprve ve spojení s účastí v internetových diskusích („komunitní aktivisté“) pravděpodobně vytváří podmínky pro navazování i posilování kontaktů.

I u hodnocení důležitosti vazeb mají virtuální aktivisté, a mezi nimi zejména ti komunitní, navrch nad zbytkem populace. Výjimku představuje důležitost kontaktů s lidmi spadajícími do kategorie „sousedé a část obce, kde nyní žijete“ a také „rodina a příbuzní“ (i když zde je rozdíl na hranici přijatelné statistické významnosti). Kontaktům s nimi přisuzují virtuální aktivisté spíše menší význam, což může naznačovat, že alespoň částečně se naplňuje očekávání (Putnam 2001), že i když virtuální komunikace může sociální kapitál ve formě kontaktů posilovat, nemusí jít (a většinou ani nejde) o stabilní kontakty vázané na konkrétní místo.

Jak jsou na tom virtuální dobrovolníci s důvěrou? Napovědět nám může následující tabulka.

Tabulka 63. Sociální kapitál ve formě důvěry

	Celkově vzato, řekl(a) byste, že většině lidí se dá věřit, nebo že v jednání s druhými lidmi opatrnosti nikdy nezbyvá?	Myslíte si, že většina lidí by se vás pokusila podvést, kdyby měli příležitost, nebo by se snažili chovat poctivě?	Řekl(a) byste, že většinou se lidé snaží navzájem si pomáhat, nebo se starají většinou o sebe?	Důvěra institucím
	Vyšší hodnoty indikují vyšší míru důvěry. Průměr je vypočítán z odpovědí na škále 0 až 10, kde 0 znamená úplnou nedůvěru (důvěru v jakém smyslu samozřejmě vždy specifikuje konkrétní otázka) a 10 úplnou důvěru			
Komunitní zapálení aktivisté	5,53	7,28	5,95	5,13
Komunitní vlažní aktivisté	4,99	6,62	6,92	4,81
Hybridní aktivisté	4,95	6,71	4,91	4,88
Virtuálně pasivní	4,52	7,05	5,10	4,60
<i>Významnost rozdílu</i>	<i>,000</i>	<i>,942</i>	<i>,026</i>	<i>,010</i>

Zapálení virtuální aktivisté jsou na tom s důvěrou ostatním lidem nejlépe a to samé platí i pro důvěru vůči institucím. Naopak nejméně důvěřují respondenti, kteří na internetu žádnou veřejnou aktivitu neprovozují. Zajímavé je, že podle odpovědi na otázku, která zjišťovala důvěru respondentů v solidaritu ostatních⁶¹, dávali nejčastěji odpověď potvrzující tuto důvěru virtuální komunitní aktivisté – jakoby individuální aktivity, tak jak jsme je definovali, tuto víru v solidaritu spíše podkopávaly.

Stejně jako jsme u formálních dobrovolníků zjišťovali do jaké míry jsou „zasíťováni“ v samotné dobrovolnické organizaci, tedy to zda mají k ostatním dobrovolníkům, pracujícím v rámci organizace silné emocionální a důvěrné vazby (svazující sociální kapitál) a také zda se díky své práci setkávají s lidmi, kteří jsou zcela jiní než respondent sám (přemostující sociální kapitál), tak i u virtuálních dobrovolníků jsme se snažili zjistit, jak vypadají jejich sociální kontakty vzniklé a udržované prostřednictvím internetu. Tyto otázky byly kladeny pouze komunitním, tj. zapáleným a vlašným virtuálním aktivistům. Ukázalo se, že rozdíly mezi těmito dvěma typy komunitních dobrovolníků jsou statisticky významné – zapálení aktivisté mají více jak přemostujícího, tak i svazujícího sociálního kapitálu.

Tabulka 64. „Internetový“ sociální kapitál

	Svazující sociální kapitál na síti	Přemostující sociální kapitál na síti
	Nižší hodnoty značí vyšší souhlas u dané položky	
komunitní zapálení aktivisté	2,17	1,87
komunitní vlašní aktivisté	2,46	2,09
<i>Významnost rozdílu</i>	<i>,007</i>	<i>,012</i>

Shrňme tedy naše nálezy ohledně sociálního kapitálu virtuálních dobrovolníků. Virtuální aktivismus rozhodně není nějakou sférou, v které by se realizovali atomizovaní asociální jedinci neochotní či neschopní věnovat se dobrovolnictví „off-line“. Viděli jsme to už na poměrně značném podílu virtuálních aktivistů, kteří zároveň působí i jako formální či neformální dobrovolníci, a lze to ukázat i pomocí analýzy proměnných, které měří sociální kapitál respondenta. Virtuální dobrovolníci žijí v relativně rozsáhlých sociálních sítích a také přikládají velký význam kontaktům s různými skupinami lidí ze svého sociálního okolí. Za povšimnutí určitě ale stojí, že virtuální dobrovolníci o něco slaběji, ve srovnání s virtuálně pasivními občany, vnímají jako důležité kontakty s lidmi „ze sousedství“. Virtuální dobrovolníci jsou na tom poměrně dobře, i co se týče důvěry vůči ostatním členům společnosti i významným společenským institucím.

61) „Rekl(a) byste, že většinou se lidé snaží navzájem si pomáhat, nebo se starají většinou o sebe?“

Všeobecně vzato platí zmíněné závěry pro virtuální dobrovolníky jako celek, nejsilněji se ale projevují u zapálených aktivistů. Tyto nálezy koneckonců odpovídají tomu, co jsme už zjistili o sociálním kapitálu virtuálních dobrovolníků poskytujících služby (Pospíšilová, Frič 2010: 102-4).

ZÁVĚR

Jaké je tedy české komunitní dobrovolnictví? Jsme si vědomi toho, že analyzovaná data nám mohou poskytnout jen jeho značně neúplný a fragmentovaný obraz. Na druhé straně umožňují identifikovat alespoň některé rysy jeho tří tváří. Tím nám pomáhají odkrývat jeho základní strukturu a to v několika dimenzích, které lze dokonce alespoň částečně srovnávat. Co do rozsahu je největší neformální dobrovolnictví, které má nejbližší k tradiční formě dobrovolných komunitních aktivit. Rozsahem o polovinu menší je formální (organizované) komunitní dobrovolnictví, které v sobě spojuje prvky tradiční a zájmové komunity. Podíl virtuálních komunitních dobrovolníků (aktivistů) je ještě o polovinu menší, než je podíl formálních dobrovolníků.

To znamená, že fenomén českého komunitního dobrovolnictví z větší části spoluvytváří sousedská reciprocita a solidarita projevující se ve formě běžné, každodenní drobné pomoci s vedením domácího hospodářství a chodem rodiny.

V menší a modernější části, tj. v zájmové formě komunitního dobrovolnictví, sehrávají dominantní roli dobrovolnické aktivity v občanských sdruženích působících v oblastech sportu, kultury a rekreace, k nimž se ještě řadí i organizace dobrovolných hasičů. Tyto organizace svým zaměřením daleko přesahují vzájemně prospěšný charakter a představují fakticky nejvýznamnější typ organizace podporující společenský život na českém venkově.

Mezi virtuálními dobrovolníky hrají prim tzv. vlašní aktivisté, projevující se především prostřednictvím podepisování různých petic a zapojováním se do diskusí o věcech veřejných včetně problémů samotných virtuálních komunit. Virtuální tvář komunitního dobrovolnictví dotvářejí zapálení aktivisté, kteří představují tvrdé jádro virtuálního dobrovolnictví. Jsou názorovými vůdci virtuálních komunit a zároveň se často věnují se i reálné advokační činnosti.

Tabulka 65. Podíl jednotlivých typů komunitních dobrovolníků v populaci ČR

Neformální komunitní dobrovolníci	38
Formální komunitní dobrovolníci	19
Virtuální komunitní aktivisté	9

N=3811, data v %

Předpokládali jsme, že kvalita a síla vztahů uvnitř komunity (komunitního efektu) se projeví na rozsahu reálného (neformálního a formálního) komunitního dobrovolnictví. V souladu s názorem, že nejsilnější sociální soudržnost panuje v malých uzavřených komunitách, jsme pak očekávali, že největší rozsah reálného dobrovolnictví bude v menších venkovských komunitách. Tato očekávání se naplnila jen v případě formálního dobrovolnictví. Ukázalo se, že venkovské komunity mají na rozsah formálního dobrovolnictví významně větší pozitivní vliv než ty městské. Rozsah neformálního dobrovolnictví je však stejný v malých obcích (do 2000 obyvatel) i ve velkých městech. Navíc ve velkých i malých sídlech lidé praktikují neformální dobrovolnictví se stejnou intenzitou. Tato zjištění odporují tezí teorie masové společnosti, která velká města vidí jako teritoria s vysokou erozí sociálních vztahů, kde jsou komunitní vztahy nejslabší a míra vykořeněnosti a odcizení obyvatelstva největší.

Komunita a komunitní dobrovolnictví jsou fenomény, které se vzájemně konstituují. Silná komunita motivuje své členy k vyšší míře dobrovolnických aktivit a komunitní dobrovolnictví zase posiluje komunitu. Sílu komunity indikuje míra a charakter sociálního kapitálu jejích členů. Síla komunity, resp. komunitní efekt se projevuje už v tom, že všichni dobrovolníci, lhostejno zda jde o ty formální či neformální či virtuální aktivisty, mají v průměru více sociálního kapitálu než lidé, kteří dobrovolnický aktivní nejsou. Můžeme se však ptát, jaký typ komunity generuje největší sociální kapitál svých členů, resp. který z typů dobrovolníků má sociálního kapitálu nejvíce? Jestliže budeme sociální kapitál měřit počtem přátel, rozdíly nejsou nijak dramatické, což by naznačovalo, že schopnost, či kapacita jednotlivých druhů komunit využívat dobrovolnické činnosti pro svůj rozvoj je zhruba stejná.

Tabulka 66. Průměrný počet dobrých přátel

Neformální dobrovolníci	3,29
Formální komunitní dobrovolníci	3,50
Virtuální aktivisté	3,32

Nejvíce sociálního kapitálu ve formě kontaktů a významu, který sociálním kontaktům přikládají, mají formální dobrovolníci. Rozdíly mezi neformálními a virtuálními dobrovolníky nejsou ve většině případů významné, ale zajímavé je to, že virtuální dobrovolníci pokládají za méně významné kontakty s rodinou a také s lidmi ze sousedství. To napovídá, že skutečně existuje tendence, kterou jsme vlastně předpokládali, že zatímco neformální dobrovolníci jsou více vázáni na lokalitu, na fyzický prostor, virtuální aktivisté jsou více „otevření světu“, jejich aktivita na síti, je častěji přivádí do kontaktu s lidmi mimo úzkou komunitu.

Formální dobrovolníci mají více kontaktů než virtuální dobrovolníci (aktivisté), ale zároveň charakter těchto kontaktů má častěji povahu svazujícího sociálního kapitálu, než je tomu u virtuálních aktivistů. Míra přemosťujícího kapitálu u obou typů komunitních dobrovolníků je zhruba stejná. Zatímco „off-line“ aktivita v dobrovolnické organizaci podporuje relativně více pevné kontakty se stejnými lidmi, aktivita v kyberprostoru umožňuje více se otevírat novým kontaktům a jिनakosti.

Tabulka 67. Typ sociálního kapitálu formálních a virtuálních dobrovolníků

	Svazující sociální kapitál	Přemosťující sociální kapitál
Virtuální komunitní aktivisté	2,34	2
Formální komunitní dobrovolníci	2,03	2,17

* Jde o průměrné hodnoty, které se mohou pohybovat v rozmezí od 1 do 5 bodů.

Nižší hodnoty značí vyšší míru sociálního kapitálu.

** Svazující a přemosťující sociální kapitál jsme nezjišťovali u hybridních aktivistů.

Výše uvedená data podporují názory tzv. kyberoptimistů, kteří tvrdí, že virtuální komunita je stejně skutečná komunita jako třeba komunita tradiční či zájmová. Její kapacita generovat sociální kapitál a pracovat na sobě samé formou stimulace svých členů k dobrovolnictví se jeví jako srovnatelná s ostatními typy komunit. Z hlediska míry přemosťujícího kapitálu a generalizované důvěry (v cizí lidi a organizace) předčí tradiční komunitu a přibližuje se kapacitě zájmové komunity. To znamená, že nemá valný smysl zpochybňovat její kvality jako sociálního prostředí, kde panují vztahy vzájemné důvěry, kde jsou lidé k sobě vstřícní a ochotni dobrovolně pomáhat jeden druhému.

Tabulka 68. Důvěra u různých typů dobrovolníků

	Důvěra v cizí lidi	Důvěra v organizace
Neformální dobrovolníci	4,85	4,77
Formální komunitní dobrovolníci	5,28	4,98
Virtuální aktivisté	5,12	4,92

* Vyšší hodnoty indikují větší úroveň důvěry. Průměr je vypočítán z odpovědí na škále 0 až 10, kde 0 znamená úplnou nedůvěru (důvěru v jakém smyslu samozřejmě vždy specifikuje konkrétní otázka) a 10 úplnou důvěru

Virtuální dobrovolnictví je sice rozsahem nejmenší, ale aktuálně nejdynamičtěji se rozvíjejícím komunitním fenoménem v oblasti dobrovolnictví. Potvrzují to i údaje o věkové skladbě jednotlivých typů dobrovolníků. Zatímco virtuální aktivisté z téměř z dvou třetin spadají do (mládežnické) věkové kategorie pod 35 let, u reálních (neformálních a formálních) dobrovolníků je tomu přesně naopak - dvě třetiny z nich nalezneme ve středních a starších věkových skupinách. V tomto smyslu se potvrzují očekávání, že efekt virtuální komunity, jako komunity typické pro 21. století, se projevuje ve větší stimulaci svých členů k novému (reflexivnímu) typu dobrovolnictví, resp. že virtuální komunita je pozitivně navázána na aktuální trendy vývoje dobrovolnictví. Ukázalo se také, že věk společně se vzděláním představují dva nejvýznamnější faktory ovlivňující dostupnost virtuálních komunit pro občany ČR. Nízké vzdělání a stáří fungují jako málo propustný filtr, který starším a méně vzdělaným lidem účinně brání vstupu do virtuálních komunit. Virtuální komunity tak mají do značné míry charakter exkluzivních klubů pro mladé, vzdělané a úspěšné lidi. Na druhé straně tento fakt nelze brát jako indikátor izolace virtuálního světa od reálného. Virtuální komunitní aktivismus nepředstavuje fenomén striktně oddělený od reálného dobrovolnictví navázaného na život místních či organizovaných zájmových komunit.

Dobře to dokumentuje fenomén překrývání členství v jednotlivých typech komunit, který upozorňuje na široký prostor pro koexistenci všech tří typů komunitního dobrovolnictví. Nicméně už na první pohled je zřejmé, že virtuální dobrovolnictví se lépe snáší s tradičním neformálním dobrovolnictvím, než s formálním dobrovolnictvím v občanských organizacích. Vzniká otázka, jestli virtuální a formální komunitní dobrovolnictví spíše koexistují, anebo si konkurují a navzájem se vytěsňují. Že může jít o symbiotický vztah, indikuje už samotná existence hybridních dobrovolníků. Na druhé straně k překrývání mezi formálními a virtuálními dobrovolníky dochází jen přibližně v polovině případů u zapálených virtuálních aktivistů a jen z jedné třetiny u vlašných aktivistů. Jestliže míru překrývání/nepřekrývání bereme jako indikátor koexistence/konkurence, znamená to, že mezi virtuálními a formálními dobrovolníky mírně převažuje konkurence nad koexistencí.

Naše zjištění tedy podporují jak Welmanovu hypotézu o pozitivním efektu Internetu na reálné sociální vztahy a tedy o vzájemné podpoře virtuálního a reálného (off-line) dobrovolnictví, tak hypotézu o vytěsňování off-line dobrovolnických aktivit nástupem virtuálních dobrovolníků (aktivistů). Ukázalo se také, že je to právě faktor věku, který do velké míry rozhoduje o tom, zda v dané oblasti vítězí trend konkurence či koexistence. V oblasti tradičních zájmových organizací tvoří těžiště věkové struktury aktivisté nad 55 let. Tato oblast má málo mladých aktivistů do 34 let (jen 17%) a zdá se, že postupně vymírá. S přílivem „mladé krve“ do české občanské společnosti tradiční aktivismus slábne a posiluje virtuální aktivismus.

Lze tedy vyslovit oprávněnou hypotézu, že virtuální aktivismus se v české občanské společnosti šíří na úkor tradičního volnočasového dobrovolnictví typického pro menší venkovské komunity. Toto zjištění je v dobrém souladu s obecnou představou o nastupujícím, reflexivním stylem dobrovolnictví, který se šíří díky postupující modernizaci společnosti.

Tabulka 69. Překrývání virtuálního a reálného dobrovolnictví

N=514, data v %	Neformální dobrovolníci		Formální dobrovolníci	
	Ano	Ne	Ano	Ne
Komunitní zapálení aktivisté	65 (+)	35 (-)	52	48
Komunitní vlašní aktivisté	47	53	34	66

Podle Etzioniho má komunita dvě základní charakteristiky. Za prvé je to síť emocionálně podbarvených vztahů mezi skupinou jednotlivců. Tyto vztahy se často navzájem kříží nebo posilují. Za druhé je to míra závazků ke sdíleným hodnotám, normám a významům, ke sdílené historii a identitě. Zkráceně řečeno, ke specifické kultuře (Etzioni 2004: 20). Koncept sociálního kapitálu společně s teorií integrace komunity předpokládají, že komunitní vztahy jsou schopny členy komunity zavázat k dobrovolnickému chování ve prospěch ostatních členů (Jones 2006: 252). Právě v této schopnosti spočívá síla komunity.

Z našich dat vyplývá, že vliv komunity na výskyt dobrovolnických aktivit je značný a statisticky významný, ale naprostá většina neformálních i formálních komunitních dobrovolníků si normativní motivaci jako pohnutku ke svému dobrovolnickému chování většinou nepřipouští.

Neumíme zcela jednoznačně určit, jestli jde o stylizaci (v jejímž pozadí stojí diskreditace angažovanosti ve prospěch komunity za socialismu), anebo české komunity jednoduše závazky k dobrovolnictví negenerují dostatečně viditelně, aby si jich byli jejich členové jasně vědomi. Následování hlasu morálky jako motivace k dobrovolnictví není v ČR důvodem ke chloubě a zřejmě tento motiv ani není institucionálně dostatečně vyzdvihován, propagován a posilován. Absence slova komunita ve slovníku běžného občana, to jen podtrhuje. Komunitní rozměr českých měst a obcí není v očích české veřejnosti zřetelně zarámován do srozumitelné komunitní terminologie.

Normativní motivace je u formálních dobrovolníků až na posledním místě. U neformálních dobrovolníků naopak zaujímá druhou nejdůležitější pozici v motivační struktuře, v níž jasně dominuje motivace altruistická. Egoistická a hédonická motivace jsou oproti očekávání u neformálních dobrovolníků více v ústraní. Jako nejméně důležitý důvod se ukázalo náboženské přesvědčení. Wilsonova a Musickova hypotéza o silném vlivu náboženství na normativní motivaci dobrovolníků se v ČR nepotvrdila, což vzhledem k velké míře sekularizace není až takovým překvapením. U formálních dobrovolníků je síla altruistické a egoistické či hédonické motivace přibližně vyrovnaná.

Tabulka 70. Typy motivace

N = 3811, údaje*	Neformální komunitní dobrovolníci	Formální komunitní dobrovolníci
Egoistická	2,73	2,13
Normativní	2,62	2,72
Hédonická	2,83	2,08
Altruistická	1,83	2,05

*Jde o prostý průměr z průměrného skóre za jednotlivé proměnné, které sytí jednotlivé typy motivace. Čím je hodnota nižší, tím je síla motivace větší.

Zakotvenost dobrovolnictví do morálky ukazuje jeho postavení ve veřejném životě, jaký význam je mu ve společnosti připisován, jaké hodnoty dobrovolnictví v očích veřejnosti reprezentuje. Rochester uvádí, že hodnota dobrovolnictví pro komunitu či společnost má dvě dimenze: 1. dobrovolnictví pomáhá řešit problém zvyšující se atomizace společnosti; 2. dobrovolnictví poskytuje nástroje nejen pro konfrontaci dosaženého poznání těch, kteří jsou u moci, ale zaručuje také přístup komunit k příležitostem a službám, které potřebují (Rochester, 2010: 245). Kromě řešení problému sociální soudržnosti poukazuje Rochester na to, že dobrovolnictví jako takové emancipuje komunitu, protože posiluje její autonomii a seberegulaci.

Podobně i občané ČR vnímají společenskou hodnotu dobrovolnictví ve dvojím smyslu:

- 1. jako alternativy k sociálnímu státu a zároveň i jako humanistické alternativy dravého kapitalismu ve smyslu vytváření protiváhy konzumní společnosti – jde o emancipační pohled na význam dobrovolnictví,**
- 2. jako náhradního řešení při selhání systému veřejných služeb (vědomí, že systém selhává), bez nichž by česká společnost aktuálně nemohla fungovat – jde o reziduální (kompenzační a komplementární) význam dobrovolnictví (Frič 2010: 186-190).**

Jaké stopy zanechává komunitní efekt na vnímání významu dobrovolnictví ve společnosti? V souladu s absencí komunitně laděné emancipační rétoriky v našem veřejném prostoru má mezi komunitními dobrovolníky větší podporu reziduální význam dobrovolnictví. Nejčastěji se s ním ztotožňují zapálení virtuální aktivisté a pak neformální komunitní dobrovolníci. Podpora emancipačního pohledu na dobrovolnictví je mezi komunitními dobrovolníky přibližně vyrovnaná kromě případu vlašných virtuálních dobrovolníků, kteří jsou náchylní věřit v emancipační hodnotu dobrovolnictví významně méně často, a dokonce ještě méně často než dobrovolnický pasivní část populace. To může souviset s jejich celkově povrchnějším pohledem na občanskou angažovanost.

Tabulka 71. Emancipační a reziduální význam dobrovolnictví

	Vysoký reziduální význam	Vysoký emancipační význam
Neformální komunitní dobrovolníci	75 (+)	61
Formální komunitní dobrovolníci	71	59
Virtuální komunitní aktivisté	55	52
Zapálení virtuální aktivisté	83 (+)	66
Vlašní virtuální aktivisté	58	45 (-)
Ne-dobrovolník	59 (-)	56

* Údaje vyjadřují procento respondentů, kteří souhlasí s výroky, které dobrovolnictví přisuzují vysoký význam v reziduálním či emancipačním slova smyslu.

Poněkud překvapivě působí výsledky mezinárodního srovnání, z něhož vyplývá, že emancipační hodnota dobrovolnictví je v Česku vnímána ve výrazně větší míře než např. v Německu nebo ve Velké Británii. ČR se v tomto smyslu více přibližuje ke skandinávským zemím, jako jsou Norsko a Dánsko. Toto srovnání nám napovídá, že ve vztahu mezi stupněm modernizace země a vnímáním společenské hodnoty dobrovolnictví neexistuje vztah přímé úměry a že zde významnou roli hrají také kulturní faktory a aktuální situace ve vztahu občanského sektoru a státu. (Frič 2010: 190) Máme tu tedy další paradox, kdy navzdory nízké zakotvenosti českého dobrovolnictví do morálky obyvatelstva, jeho společenský význam je oceňován relativně často a to jak v emancipačním, tak v reziduálním slova smyslu. Proč tomu tak je, můžeme jen spekulovat. To platí i pro zjištění, že nejvyšší společenské ocenění se dostává dobrovolnictví v očích zapálených virtuálních aktivistů.

Snad v tom mohou sehrávat určitou roli i negativní zkušenosti většiny obyvatelstva s budováním jedné velké altruistické komunity v období socialismu. Oficiální výzvy typu: „Společně za lepší budoucnost!“ příliš netáhnou. Spíše se i nadále uplatňuje neformální heslo: „Musíme si pomáhat!“ bez nějakých sofistických ideologických „kudrlinek“. Proto např. u nás hnutí Vnímavých (responsive) komunitariánů,

keré v USA inicioval Etzioni (1995), nenašlo ve veřejném prostoru téměř žádnou odezvu. Komunitarianismus jako sociálně filosofický směr není v české kotlině populární. Komunitní přístup (zmiňovaný v první části této publikace) je spíše technokraticky orientovaný a nenese na sobě ideologické znaménko, které by ho spojovalo s konkrétní politickou silou. I když komunitarianismus nemá s diktaturou proletariátu nic společné a komunita není komuna, slova komunitarianismus a komunismus v uších našince zní nebezpečně podobně. Možná právě strach z vyvolávání nepříjemných asociací brání v šíření komunitaristické ideologie v Česku. Nenalezneme zde ani ambice budovat „společnost komunit“ jako je tomu v USA nebo ve Velké Británii. Naše veřejná politika se snaží uplatňovat komunitní přístup jako ideologicky sterilní nástroj rozvoje měst a obcí. Např. podpora sociálního plánování nejde ruku v ruce s podporou programu revitalizace občanských čtostí. V podstatě jde jen o to získat legitimitu pro strategická rozhodnutí a efektivní zavádění zvolené strategie. V USA se komunitariáni dlouhodobě dožadují obnovení „ducha komunity“, jehož existence se jim jeví jako nezbytná podmínka „udržitelné dobré společnosti“ (Etzioni 2005: 2). Dobrá společnost je v jejich očích společností plurality komunit, která hledá energii k řešení sociálních problémů a k překonávání krizových situací v morálce svých členů. Propagovat něco takového v Česku je zatím nepředstavitelné.

A jaký je tedy duch současné české komunity?

Odpověď by mohla znít, že je hlavně slabý a málo viditelný ve veřejném prostoru, i když míra komunitního dobrovolnictví zde není zanedbatelná. Především neformální komunitní dobrovolnictví by si zasloužilo masivnější zviditelnění ve společnosti a podporu ze strany institucí veřejné politiky. Virtuálním komunitám (sociálním sítím) neviditelnost ve veřejném prostoru sice nehrozí, ale jejich rozeznatelnost na úrovni veřejných politik je zatím minimální.

Druhou charakteristikou „typické české komunity“ je její pohodová tvář spojovaná s organizovaným komunitním dobrovolnictvím – spíše než morální zázemí k aktivnímu občanství poskytuje oddych a zájmové vyžití. Duch české komunity je tedy spíše přátelský než občanský. To, že se organizované komunitní dobrovolnictví soustřeďuje hlavně na oblasti sportu, kultury a rekreace může znamenat opakování vzorce chování, které bylo typické pro období socialismu. Formálně projevovaná loajalita byla doprovázená neformálními exit strategiemi, které měly podobu úniku do komunitního života a jeho organizací zájmového typu. Byl to zvláštní typ emigrace uvnitř společenského života. Místní či malá zájmová komunita byla cílem masivního exodu před odcizenou společností, před politikou a občanskými povinnostmi.

Duch současné české komunity se zračí i v dalším rysu organizovaného dobrovolnictví, kterým je trend k jeho profesionalizaci. Tento trend je zřetelný hlavně v oblasti poskytování welfare služeb kde probíhá zápas o prosazení reziduální anebo emancipační role dobrovolnictví a komunity ve veřejné politice. Zatím má jednoznačně navrch reziduální pohled, který sebou nese nebezpečí úspěšného zapojení komunit do konceptu budování české varianty konzumní turbospolečnosti. Musíme si proto dát pozor, abychom si budování společnosti komunit nepletli s budováním společnosti komunitních center. Budování české společnosti komunit tak, či tak probíhá. I když jaksi skrytě a bez okázalé podpory politiků na národní úrovni. I když na lokální úrovni je situace jiná, údaje o rozsahu a charakteru komunitního dobrovolnictví napovídají, že Česko má ke společnosti občanských komunit ještě daleko. Když už, tak bychom mohli aspirovat spíše na společnost přátelských komunit.

LITERATURA

- Anderson, K. 2011. Why the Slacktivism is Underrated? <http://mashable.com/2011/10/24/slactivism-cause-engagement/#23279Lotus-Marketplace-%E2%80%94-April-1990>
- Aref, F., Redzuan, M., Gill, S. S., Aref, A. 2010. Community Capacity Building: A Review of its Implication in Tourism Development. *Journal of American Science*, 6 (1), str. 172-180.
- Bang, H. 2005. „Among Everyday Makers and Expert Citizen“. In Newman, J. (ed.) *Remaking Governance: People, Politics and the Public Sphere*. Bristol: The Policy Press: 159-179.
- Bard, A., Soderqvist, J. 2002. *Netocracy: The New Power Elite and Life after Capitalism*. London: FT Press.
- Bauman, Z. 2001. *Community: Seeking Safety in an Insecure World*. Cambridge: Polity Press.
- Beckley, T. M., Martz, D., Nadeau, S., Wall, E., Reimer B. 2008. „Multiple Capacities, Multiple Outcomes: Delving Deeper into the Meaning of Community Capacity.“ *Journal of Rural and Community Development* 3 (3): 56–75.
- Bellah, R.N., Madsen, R., Sullivan, W.M., Swidler, A., Tipton, S.M. 1985. *Habits of the heart*. Berkeley: University of California Press.
- Bernard, J. 2011. „Endogenní rozvojové potenciály malých venkovských obcí – obtížné hledání a měření jejich vlivu“. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*. 47 (4): 745–775.
- Boeck, T., Fleming, J., Kemshall, H. 2006. „The Context of Risk Decisions: Does Social Capital Make a Difference?“ *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 7 (1) Dostupné na: <<http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/55/113>>. Navštíveno 20. 2. 2012.
- Bovaird, T. 2007. „Beyond Engagement and Participation: User and Community Coproduction of Public Services“. *Public Administration Review* • September | October: 847-860.
- Butcher, J. 2010. *Mexican Solidarity: Citizen Participation and Volunteering*. Mexico: Springer.
- Castells, M. 1997. *The Information Age: Economy, Society and Culture. The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell.
- Castells, M. 2001. *End of Millennium, The Information Age: Economy, Society and Culture*. Oxford: Blackwell.

- Chacón, F., Vecina, M. L., Dávila, M. C. 2007. „The Three-stage model of volunteers duration of service“. *Social Behavior & Personality: An International Journal*. 35 (5): 627–642
- Charng, H. W., Piliavin, J. A., Callero, P. L. 1988. „Role identity and reasoned action in the prediction of repeated behavior“. *Social Psychology Quarterly*. 51 (4): 303–317
- Cnaan, R. A., Amroffell, L. M. 1994. „Mapping volunteer activity.“ *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*. 23: 335–351.
- Collins, R. and Hickman, N. 1991. *Altruism and Culture as Social Products*. *Voluntas*, 2.2: 1-15
- Cook, C. C., Crull, S. R., Bruin, M. J., Yust, B. L., Shelley, M. C. Sharon Laux, Jean Memken, Shirley Niemeyer, B. J. White. 2009. „Evidence of a Housing Decision Chain in Rural Community Vitality.“ *Rural Sociology* 74 (1): 113–137.
- Cravens, J. (2000). *Virtual volunteering: Online volunteers providing assistance to human services*. *Journal of Human Services*, 17, 119-136.
- Cravens, J. 2010. *Myths about On-line Volunteering*, Coyote Communications, <http://www.coyotecomunications.com/volunteer/ovmyths.html>
- Delanty, G. 2000. *Modernity a Postmodernity*. London: Sage Publications.
- Dekker, P., Halman, L. 2003. „Voluntering and Values: An Introduction“. In Paul Dekker, Loek Halman (eds.). *The Values of Volunteering. Cross-Cultural Perspectives*. New York: Kluwer Academic/ Plenum Publisher:1–17.
- Dekker, P. 2008. *Civic virtues and volunteering in Europe: Notes for a lecture at the conference on Contemporary European Perspectives on Volunteering at Ersta Sköndal Högskola, Stockholm, 10-12 September*. http://www.google.cz/#pq=deakker+paul+civic+virtues&hl=cs&gs_nf=1&cp=2&gs_id=38&xhr=t&q=Dekker+Paul+Civic+Virtues&pf=p&scient=psy-ab&source=hp&pbx=1&oq=Dekker+Paul+Civic+Virtues&aq=f&aqi=&aql=&gs_sm=&gs_upl=&bav=on.2,or.r_gc.r_pw.,cf.osb&fp=4a05cfeaf6997c2b&biw=1344&bih=756&bs=1
- Dohnalová, M. 2006. *Sociální ekonomika v evropském kontextu*. Brno: Akademické nakladatelství CERM s.r.o.
- Dostál, P. Role církve. In: Frič, P., Goulli, R. *Neziskový sektor v České republice*. Praha: Eurolex Bohemia, str. 54-58.
- Durkheim, E. 2004. *Společenská dělba práce*. Praha: CDK.
- Egerton, M. 2008. „Being a pretty good citizen: an analysis and monetary valuation of formal and informal voluntary work by gender and educational attainment“. *The British Journal of Sociology* 59 (1): 145–164.

- Ellis, S., Cravens, J. 2000. *The Virtual Volunteering Guidebook*. San Francisco: Impact Online, Inc.
- Etzioni A. 1994. *The Spirit of Community: The Reinvention of American Society*. New York: Touchstone.
- Etzioni A. 1995. „The Attack on Community: The Grooved Debate,“ *Society*. 32 (5): 12-17.
- Etzioni A. 1996. *The Responsive Community: A Communitarian Perspective*. *American Sociological Review*. 61(1): 1-11.
- Etzioni A. 2000. *The third way to a good society*. London: Demos. http://books.google.cz/books?id=cA92qTFtSFYC&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
- Etzioni A. 2004. *The Common Good*. Cambridge: Polity Press.
- Finkelstein, M. A., Penner, L. A., Brannick, M. T. 2005. „Motive, Role Identity and Prosocial Personality as Predictors of Volunteer activity“. *Social Behavior and Personality*. 33 (4): 403–418.
- Flora, C. B., Flora, J. L., Fey, S. 2004. *Rural Communities: Legacy and Change*. Boulder, CO: Westview.
- Frič, P. 1998. *Aktivita a potřeby neziskových organizací*. Praha: NROS, AGNES.
- Frič, P. a kol. 2001. *Dárčovství a dobrovolnictví*. Praha: NROS, AGNES.
- Frič, P. a kol. 2008. *Hodnocení dopadu globálních grantů na kapacity příjemců podpory z Evropského sociálního fondu*. Praha: Cheval.
- Frič, P., Bednařík, A., Nekola, M. 2008. *Vůdcovství českých elit*. In: Frič, P. a kol. *Vůdcovství českých elit*. Praha: Grada.
- Frič, P., Pospíšilová, T. a kol. 2010. *Vzorce a hodnoty dobrovolnictví v české společnosti na začátku 21. století*. Praha: Agnes/Hestia.
- Frič, P., Vávra, M. 2010. *Motivace dobrovolníků*. In Frič, P., Pospíšilová, T. a kol.: *Vzorce a hodnoty dobrovolnictví v české společnosti na začátku 21. století*. Praha: Agnes/Hestia.
- Gans, H. 1968. „Urbanism and Suburbanism as Ways of Life.“ In Pahl, R.E. et al. *Readings in Urban Sociology*. Oxford: Pergamon Press: 95-118.
- Gardner, J.W. 1999. *Budování komunity*. Nadace VIA
- GHK 2010: *Volunteering in the European Union*. Study on behalf of the European Commission (Directorate-General Education and Culture).
Published on 17 February 2010.

- Giddens, A. 1998. *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*. Cambridge: Policy Press.
- Gojová, A. 2006. *Teorie a modely komunitní práce*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- Grube, J.A., Piliavin, J.A. 2000. „Role Identity, Organizational Experiences, and Volunteer Performance“. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 26 (9): 1108-1119.
- Guest, A. M. 2000. „The Mediate Community. The Nature of Local and Extralocal Ties Within the Metropolis“. *Urban Affairs Review*. 35 (5): 603-627
- Gusfield, J. R. 1975. *The community: A critical response*. New York: Harper Colophon.
- Feierabend, L. 2007. *Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952*. Volary: Stehlik.
- Haddad, M. A. 2006. „Civic Responsibility and Patterns of Voluntary Participation Around the World“. *Comparative Political Studies*. 39 (10): 1220–1242.
- Haddad, M. A. 2007. *Politics and Volunteering in Japan*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hall, M., Lasby, D., Ayer, S., Gibbons, W. D. 2009. *Caring Canadians, Involved Canadians: Highlights from the 2007 Canada Survey of Giving. Volunteering and Participating*. Ottawa: Minister of Industry.
- Hampton, K.N. 2004. „Networked sociability online, off-line“. In: Castells, M. (ed.) *The Network Society: Cross-cultural Perspective*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Hardill, I., Baines, S. 2007. „Volunteering for all? Explaining patterns of volunteering and identifying strategies to promote it“. *Policy and Politics*. 35: 395–412
- Haski-Leventhal, D., Bargal, D. 2008. „The volunteer stages and transitions model: Organizational socialization of volunteers“. *Human Relations*. 61 (1): 67-102
- Hartl, P. 1997. *Komunita občanská a komunita terapeutická*. Praha: Slon.
- Heller, K. 1989. „The return to community“. *American Journal of Community Psychology*, 17: 1–15.
- Heřmanová, E., Chromý, P. a kol. 2009. *Kulturní regiony a geografie kultury*. Praha: ASPI
- Howard, M. M. and Gilbert, L. 2008. „A Cross-National Comparison of the Internal Effects of Participation in Voluntary Organizations“. *Political Studies*. 56: 12–32
- Hustinx, L. and Lammertyn F. 2003. „Collective and Reflexive Styles of Volunteering: A Sociological Modernization Perspective“. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*. 14 (2): 167-187
- Hustinx, L., Lammertyn, F. 2004. „The Cultural Basis of Volunteering: Understanding and Predicting Attitudinal Differences Between Flemish Red Cross Volunteers,“ *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*. 33 (4): 548–584.

- ILO. 2011. Manual on the measurement of volunteer work. Dostupné na: http://ccss.jhu.edu/wp-content/uploads/downloads/2011/09/ILO_Manual_FINAL_8.29.2011.pdf
- Janák, J. 1999. Hospodářský rozmach Moravy 1740-1918. Brno: Moravská vlastivědná společnost.
- Jančák, V., Chromý, P., Marada, M., Havlíček, T., Vondráčková, P. 2010. „Sociální kapitál jako faktor rozvoje periferních oblastí: analýza vybraných složek sociálního kapitálu v typově odlišných periferiích Česka“. Geografie. 115 (2): 207-222
- Jones, K. S. 2006. „Giving and Volunteering as Distinct Forms of Civic Engagement: The Role of Community Integration and Personal Resources in Formal Helping“. Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly. 35 (2): 249-266
- Judt, T. 2011. Zle se vede zemi: pojednání o naší současné nespokojenosti. Praha: Rybka
- Kasarda, J., Janowitz, M. (1974). „Community Attachment in Mass Society.“ American Sociological Review. 39 (3): 328-339.
- Keller, J. 1996. „Komunita“ in. Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum
- Keller, J. 2011. Nejistota a důvěra, aneb, k čemu je modernitě dobrá tradice. Praha: Sociologické nakladatelství
- Krajčovičová, I. 2007. Vývoj družstevnictví v Čechách a na Moravě do II. sv. války. Recenzovaný sborník Mezinárodní Bařovy Doktorandské Konference. Zlín: Fakulta managementu a ekonomiky ve Zlíně, UTB Zlín.
- Laverack, G. 2005. Evaluating community capacity: Visual representation and interpretation. Community Development Journal, Vol. 41, No. 3, str. 266-276.
- Lipovetsky, G. 1999. Soumrak povinností. Praha: Prostor
- Kroupa, J. 2001. To se řekne komunitní: iniciativa na podporu partnerství v komunitách CPSI. Praha: Nadace Open Society Fund Praha.
- Majerová, V., Kostelecký, T., Sýkora L. 2011. Sociální kapitál a rozvoj regionu: příklad Kraje Vysočina. Praha: Grada
- MacIver, R. 1970. The Community: A Sociological Study. London: Routledge
- Maffesoli M. 1996. The Time of the Tribes. The Decline of Individualism in Mass Society. London: Sage Publications Ltd.
- Matoušek O 2003a. Metody a řízení sociální práce. Praha: Portál.
- Matoušek O., 2003b. Slovník sociální práce. Praha: Portál.
- MacIver, R. M. 1970. Community: A Sociological Study. Oxon: Frank Cass and Company Limited. Dostupné na: http://books.google.com/books?id=LWEOfoQuIEQC&pg=PA22&hl=cs&source=gbstoc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false

- Mayo, M. 1998. „Community work“. In Adams, R., Dominelli, L., Payne, M. (eds.) *Social work: Themes, issues and critical debates*. Hampshire: Palgrave: 160 – 172.
- McCaughey, M., Ayers, M. 2003. *Cyberactivism: online activism in theory and practice*. London: Routledge
- Musick, M. A., Wilson J. 2008. *Volunteers: A Social Profile*. Bloomington: Indiana University Press.
- Musil, J. 2004. „Současná pojetí sociální soudržnosti a Česká republika“. In: Musil J. (et. al.) *Pojetí sociální soudržnosti v soudobé sociologii a politologii*. Studie CESES, Praha: CESES, FSV UK: 7-16.
- Musil, J. 2005. „Sociální soudržnost“. In: Potůček M. a kol. *Jak jsme na tom a co dál? Strategický audit České republiky*. Praha: CESES, FSV UK: 21-36.
- Musil, J. 2008. *Sociální a kulturní společnost v diferencované společnosti*. Studie CESES. Praha: CESES
- Navrátil P., 2000. *Úvod do teorií a metod sociální práce*. Brno: Marek Zeman.
- Newman, J. 2001. *Modernising Governance: new labour, policy and society*. London: Sage.
- Nosková, J. 2009. Každý se musel nějak společensky uplatňovat. Veřejná angažovanost dělníků a příslušníků inteligence v Československu v období tzv. normalizace. In Miroslav Vaněk (ed.), *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny*. Praha: Academia.
- Noya, A., Clarence, E., Craig, G. 2009. *Community capacity bulding*. OECD
- Omoto, A., Snyder, M. 1995. „Sustained helping without obligation: Motivation, longevity of service, and perceived attitude change among AIDS volunteers.“ *Journal of Personality and Social Psychology*. 68: 671–686.
- Omoto, A. M., Snyder, M. 2002. Considerations of community. *American Behavioural Scientist*, 45, 846-867.
- Paine, A., Locke, M.; Jochum, V. 2006 *Volunteering, Active Citizenship and Community Cohesion: From theory to practice*. Paper presented to the international conference of the International Society for Third Sector Research Bangkok, July 2006
- Parboteeah, K.P., Culle, J.B. a Lim, L. 2004. Formal Volunteering: a cross-national test. *Journal of World Business*, Vol. 39, Issue 4, pp. 431-441).
- Peña-López, I. 2007. „Online Volunteers: knowledge managers in nonprofits“. *The Journal of Information Technology in Social Change*. (1): 142-159.
- Penner, L. A. 2002. „Dispositional and Organizational Influence on Sustained Volunteerism: An Interactionist Perspective“. *Journal of Social Issues*. 58 (3): 447-467

- Perlín, R., Chromý, P. 2009. České venkovy, nástin typologie venkova. <http://www.ebfl.eu/>
- Phillips, D.L. 1993. Looking backward: A critical appraisal of communitarian thought. Princeton,NJ: Princeton University Press.
- Pichler, F., and Wallace, C. 2007. Patterns of formal and informal social capital in Europe. *European Sociological Review*, 23, 4, p. 423-435.
- Poppo, K. 1995. *Analysing Community Work. Its theory and practice*, Buckingham: Open University Press.
- Pospíšilová, T. 2010. „Dobrovolnictví v kontextu životní dráhy dobrovolníků“. *Lidé města/Urban People*. 12 (1): 109–133
- Pospíšilová, T. Frič, P., 2010. Homo voluntas: Styly a parametry dobrovolnické činnosti. In: Frič, P., Pospíšilová, T. a kol. 2010. *Vzorce a hodnoty dobrovolnictví v české společnosti na začátku 21. století*. Praha: Agnes.
- Pospíšilová, T. 2011. *Grassroots Volunteering: Definitions, Concepts and Themes. Overview of the literature*. Praha: Agora
- Putnam, R. D. 2001: *Bowling Alone* New York: Simon and Schuster.
- Putnam, R. D. 2002. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press
- Putnam, R. D. and Feldstein, L. M., Cohen, D. 2003. *Better Together: Restoring the American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Reed P. B., Selbee K. L. 2002. „Is There a Distinctive Pattern of Values Associated with Giving and Volunteering?: The Canadian Case“. Paper presented at the 31ARNOVA Annual Conference. Montréal, Québec
- Rheingold H. 1993. *The Virtual Community. Homesteading on the Electronic Frontier*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Rochester, C., Paine, A. E., Howlett, S., Zimeck, M. 2010. *Volunteering and Society in the 21st Century*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Rosecký, D. Oriniaková, P. 2008. „Komunitní plánování sociálních služeb“. CpKP. Dostupné na: http://socialnirevue.cz/media/docs/Rosecky_Oriniakova_Komunitni_planovani_socialnich_sluzeb.pdf
- Russo, David J. 1974. *Families and Communities: A New View of American History*. Nashville, TN: American Association for State an Local History
- Sampson, R. J. 1988. „Local Friendship Ties and Community Attachment in Mass Society: A Multilevel Systemic Model.“ *American Sociological Review* 53 (5): 766-779.
- Sedláčková, M., Šafr, J., Häuberer, J. 2009. Sociální důvěra – ukazatel společenské soudržnosti: teorie a empirický model původu v české společnosti. *Pracovní texty / Working Papers* No. 16. Sociologický ústav AV ČR.

- Sedláková, J. 2009. „Kvalita komunitního plánování sociálních služeb: Případová studie“. ACTA OECONOMICA PRAGENSIA. 5: 36-52.
- Seeman, M. 1975. „Alienation Studies“. Annual Review of Sociology. 1: 91-123.
- Shirky, C. 2008. Here Comes Everybody: The Power of Organizing Without Organizations. London: Penguin Press.
- Slosiarik M. 2003. „Civic Potencial as a differentiating factor in the development of local communities“. In: Smith S. (ed.) Local Communities and Post-Communist Transformation: Czechoslovakia, the Czech Republic and Slovakia. London: Routledge Curzon: 161-183.
- Stachová, J., Čermák, D., Bernard, J. 2009. Sociální kapitál v České republice a v mezinárodním srovnání. Sociologické studie/sociological Studies 09/05. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Stebbins, R. A. 2007. Serious Leisure: A Perspective for our Time. New Jersey: Transaction Publishers.
- Stebbins, R. A. 2009. „Would You Volunteer?“ Social science and Public Policy. 46: 155–159.
- Vajdová Z. 2003. Local Community Transformation: The Czech Republic 1990-2000. In: Smith S. (ed) Local Communities and Post-Communist Transformation: Czechoslovakia, the Czech Republic and Slovakia. London: Routledge: 143-160.
- Taylor, M. 2007. „Community Participation in the Real World: Opportunities and Pitfalls in New Governance Spaces“ Urban Studies. 44 (February): 297-317,
- Thomas, D. N. 1983. The Making of Community Work. London: George Allen and Unwin.
- Tönnies, F. 1963. Community & Society. New York: Harper and Row.
- Tuček, M. 2011. Ekonomická elita 2004. In: Frič, P., Machonin, P., Nekola, P., Tuček, P. Elity v české postsocialistické transformaci (1989-2007). Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky.
- Tůma, O. 1999. „Počátky neziskového sektoru v Českých zemích“. In: Frič P. a kol., Sborník textů mezinárodního srovnávacího projektu Johns Hopkins University. Praha: CNP, ISS
- Tůma, O. 2001. „Dějiny neziskového sektoru v Českých zemích“. In: Frič, P., Goulli, R. Neziskový sektor v České republice. Praha: Eurolex Bohemia: 33-45.
- van der Meer, T. W. G., Manfred te Grotenhuis & Peer L. H. Scheepers. 2009. „Three Types of Voluntary Associations in Comparative Perspective: The Importance of Studying asociational Involvement through a Typology of Associations in 21 European Countries“. Journal of Civil Society. 5 (3): 227–241

- van Deth, J. 2003. „Measuring social capital: Orthodoxies and continuing controversies“. *International Journal of Social Research Methodology*. 6. (1): 79-92
- van Ingen, E., Dekker, P. 2010. „Dissolution of Associational Life? Testing the Individualization and Informalization Hypotheses on Leisure Activities in The Netherlands Between 1975 and 2005“. *Social Indicators Research*. 100 (2): 209-224
- Vaněk, M. 2001. „Poválečný stav (1945–1948)“. In: Frič P., Goulli R. (eds.) *Neziskový sektor v České republice*. Praha: Eurolex Bohemia: 46–54
- Wellman, B. 1979. „The Community Question: The Intimate Networks of East Yorkers.“ *American Journal of Sociology*. 84 (5): 1201-1231.
- Wellman, B., Leighton, B. 1979. „Networks, Neighborhoods, and Communities.“ *Urban Affairs Review* 14 (3): 363-390.
- Wellman, B., P. Carrington, and A. Hall. 1988. „Networks as Personal Communities“. In B. Wellman and S.D. Berkowitz (eds.) *Social Structures: A Network Approach*. Cambridge: Cambridge University Press
- Wellman, B. 1996: „Are personal communities local? A Dumptarian reconsideration“ *Social Network*. 18 (1): 347-354
- Wellman, B. ed. 1999. *Networks in the Global Village*. Boulder: Westview
- Wellman, B. 2001. „Physical place and cyberplace: the rise of personalised networking“. *International Journal of Urban and Regional Research*. 25: 227-252
- Wellman, B. 2004. „The Glocal Village: Internet and Community“. *The arts & science review*. 4 (1): 26-29
- Wells, R., Ward, A. J., Feinberg, M., Alexander, J. A. 2008. „What Motivates People to Participate More in Community-based Coalitions?“ *American Journal of Community Psychology*. 42: 94–104.
- Wilkinson, K. P. 1991. *The Community in Rural America*. London: Greenwood Press.
- Wilson, J. and Musick, M. 1997. „Who Cares? Toward and Integrated Theory of Volunteer Work“. *American Sociological Review*. 62 (5): 694-713.
- Wilson, J. 2000. „Volunteering“. *Annual Review of Sociology*. 26: 215–40.
- Zatloukal, L. 2008. *Plánování rozvoje sociálních služeb metodou komunitního plánování*. Olomouc: Univerzita Palackého. Dostupné na: <http://dalet.cz/Clanky/KPSS-kniha.pdf>
- Zich, F. ed. 2010. *Sociální potenciál v sociologické reflexi: sociální potenciál starého průmyslového regionu - případ Mostecka*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně

REJSTŘÍK

Jmenný rejstřík

Bang, H. – 59, 100

Bauman, Z. – 15, 19, 104, 109

Bellah, R. – 16, 18, 46

Castells, M. – 15, 100, 104, 109

Cravens, J. - 34

Dekker, P. – 27, 41, 45, 46, 48, 49

Dohnalová, M. - 34

Durkheim, E. – 12, 15, 57

Etzioni, A. – 13, 17, 18, 23, 105, 119, 122

Frič, P. – 8, 9, 27, 29, 42, 43, 51, 57, 60, 69, 74, 76-78, 85, 97, 104, 114, 120, 121

Haddad, M. A. – 34, 71, 77

Hustinx, L. – 30, 31, 41, 60, 76, 84, 85, 109

Chromý, P. - 78

Keller, J. - 22

Matoušek, O. – 17, 25

Musick, M. A. – 45, 48, 60, 72, 120

Musil, J. - 15

Omoto, A. – 29, 30

Penner, L. A. – 27, 30

Pospíšilová, T. – 8, 9, 27, 29, 34, 51, 57, 69, 76-78, 82, 114

Putnam, R. – 13, 14, 20, 48, 63, 68, 92, 95, 110-112

Rheingold, H. – 14, 17

Rochester, C. – 27, 44, 59, 95, 120

Stebbins, R. A. – 29, 30

Tönnies, F. - 11

Wellman, B. – 13, 14, 15, 110

Wilson, J. – 48, 51, 60, 72, 120

Věcný rejstřík

Akce „Z“ – 40

brigádníci – 40

členství – 12, 18, 19, 35, 37, 52, 53, 84, 103, 104, 105, 118

dobrovolníci

formální – 34, 50, 60, 72, 76, 80, 86, 88

neformální – 44, 47, 50–57, 62–65, 67, 88

nekomunitní – 72, 76, 79, 80

dobrovolnictví

formální – 27, 32–33, 37, 43, 45–49, 51, 60, 63, 69, 72–74, 76, 82, 99, 100, 115–118

neformální – 9, 27, 32–33, 37, 41, 43–51, 53–55, 57, 60, 63, 68, 99, 100, 115–118, 122

virtuální – 9, 32, 34, 35, 51, 95, 99–104, 109, 115, 118, 119

důvěra

generalizovaná – 22, 41, 67, 68, 92, 117

k institucím – 20, 22, 48, 91, 92, 112, 113

hodnota dobrovolnictví – 9, 29, 43, 45, 120, 121

koexistence – 105–109, 118

komunita

místní (lokální) – 42, 51–53, 57, 59–60, 63, 70–76, 78, 80–81, 85, 97–99, 106

zájmová – 42, 75, 76, 84, 103, 115, 117, 118

virtuální – 42, 96–101, 103–106, 110, 115, 117, 118, 122

komunitarianismus - 122

komunitariáni – 13, 17, 18, 122

komunitní efekt – 42, 72, 75, 85, 98, 111, 116, 121

komunitní kapacita – 21, 22, 25, 28, 116, 117

komunitní práce – 25, 34

komunitní přístup – 24, 25, 26, 120, 122

konkurence – 106, 108, 118

motivace – 24, 29, 30, 31, 42, 59–62, 75, 83–85, 93, 119, 120

motivační struktura – 31, 59, 60, 62, 84, 85, 119

neformální sítě – 41, 45, 46, 48, 72, 80

obětavci – 85, 86

organizace

komunitně zakotvené – 34, 70, 71, 74, 75, 77

občanské – 9, 13, 24, 25, 30, 31, 34, 39, 42, 59, 69-71, 74, 75, 77-82, 98, 104-110

zakořeněné – 34, 71

základní – 34, 41, 71

organizační socializace – 30, 31

pohodáři – 85, 86

pomoc

neformální – 9, 33, 44, 45, 51, 55, 58-60, 62

sousedská – 8, 9, 27, 32, 51, 57-59, 62, 67

profesionalizace – 9, 11, 70, 74, 75, 122

překrývání – 48, 49, 99, 100, 105, 118, 119

rezidenční stabilita – 52, 72, 103, 104

socialismus – 8, 9, 39-42, 45, 85, 119, 121, 122

sociální kapitál

dobrovolnický – 63, 84, 86, 93, 94

přemostující – 93, 94, 113, 119

svazující – 22, 93, 94, 113, 117

solidarita – 7, 12, 13, 16, 17, 19, 21, 34, 37, 41, 57, 60, 70, 113, 115

styl dobrovolnictví – 53, 55, 56, 75, 76, 100, 119

symbióza – 48, 85, 96

únik – 30, 41, 48, 122

veřejná politika – 7, 11, 17, 23, 24, 25, 26, 34, 35, 48, 59, 71, 96, 122, 123

virtuální aktivisté – 95-101, 103-110, 112, 113, 115-118, 121

význam dobrovolnictví

emancipační – 120-122

reziduální – 120-122

Pavol Frič a Martin Vávra

**TŘI TVÁŘE
KOMUNITNÍHO
DOBROVOLNICTVÍ:**

**NEFORMÁLNÍ POMOC,
ORGANIZOVANÁ PRÁCE
A VIRTUÁLNÍ AKTIVISMUS**

Vydalo občanské sdružení AGNES
ve spolupráci s občanským sdružením HESTIA.
Obálka: Tereza Bredlerová, PROTEBE live o.s.

Sazba: Jiří Ježek, AGNES.

Tisk: xPrint s.r.o., Příbram.

Praha 2012.

Kontakt na vydavatele:

AGNES, o.s.

Pod stanicí 18, 102 00 Praha 10 - Hostivař

tel.: 603 28 38 48

e-mail: jezek@agnes.cz

<http://www.agnes.cz>

HESTIA, o.s.

Na Poříčí 12, 110 00 Praha 1

tel.: 224 872 075-7

e-mail: jiri.tosner@hest.cz

www.hest.cz, www.dobrovolnik.cz

